

M. Irod. F

12311

hi.

36

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

41.

PÉTERFY JENŐ

MAGYAR
IRODALMI BÍRÁLATAI

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. Ára 1— P.
2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Ára 2— P.
3. Benyák Bernát: Joas. Piarista iskola-dráma, 1770. Ára 1·50 P.
4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. Ára —80 P.
5. Károlyi Gáspár: Két könyv... Debrecen, 1563. Ára 1·50 P.
6. Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből. Ára 2— P.
7. Péterfy Jenő zenekritikái. Ára 1·50 P.
8. Édes Gergely: Eredeti oktató mesék. Ára 1— P.
9. Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből. Ára 1— P.
10. Kazinczy világa. Ára 3· P.
11. Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál Himnusza. Ára 1— P.
12. Siralmas panasz. Ára 1·50 P.
13. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Második sorozat. Ára 1·50 P.
14. Vedres István: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna. 1805. Ára 1·50 P.
15. Bessenyei György: Anyai oktatás. Ára 1.. P.
16. Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző. Ára 1— P.
17. Hajnal Mátyás: Az Jesus szívét szerető sziveknek ájtatosságára. 1629. Ára 2— P.

M. irod. o. 125 hi / hi.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

— XLI. SZÁM —

PÉTERFY JENŐ

MAGYAR
IRODALMI BÍRÁLATAI

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Ezt a könyvet a budapesti II. ker. m. kir. áll. Mátyás király-
gimnázium Önképzőköre adta ki.

Az Önképzőkör tisztikara az 1937/38. tanévben:

Elnök: Pogány Tamás, VIII.

Titkár: ifj. Bárdos Artúr, VIII.

Főjegyző: Nagy Dénes, VIII.

Főpénztáros: Seitz Jenő, VIII.

Főkönyvtáros: Kószol Antal, VIII.

Háznagy: v. Hétváry Henrik, VIII.

Alelnök: Vadász Elemér, VII.

Aljegyző: Lukács Ottó, VII.

Alpénztáros: Géczy Miklós, VII.

Alkönyvtáros: Szekeres László, VII.

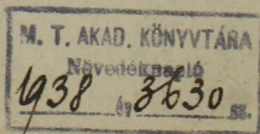
Alháznagy: Kapócs Ferenc, VII.

Ellenőrök: Simon Gábor, VII., Sándori László, VII

Választmányi tagok: Balogh Károly, VIII., Szkalák Kálmán,
VIII., Bartha Endre, VII., Hokstok Béla, VII., Andritsch
János, VI., Devecseri Péter, VI., Demjén Ottó, V., Hokstok
György, V.

A szerkesztőbizottság vezetője: Szabolcsi S. Miklós, VIII.

Pénztárosa: Gál Levente, VIII.

A vezetésem alatt álló budapesti állami Mátyás király-gimnázium tanulói, megtakarított filléreikből, szeretettel bocsájtják a nagyközönség rendelkezésére e kötetet. Kedves meglepetés lesz mindazoknak, akik a finomlelkű és finomidegzetű, tragikus-sorsú Péterfy Jenőt valamikor ismerték, nagyra értékelték és emlékét ma is tisztelettel őrzik.

Csak nemrégén ismertette a sajtó alá rendező Dénes Tibor tanár úr Péterfy Jenő életének azt az időszakát, melyet a budapesti királyi katolikus egyetemi gimnázium tanulójaként ugyanabban az épületben töltött, amelyben jelenleg az állami Mátyás király-gimnázium is működik. Ebből az épületből, a nemes hagyományokban gazdag, immár kétszázötvenéves budai gimnáziumból indult el Péterfy Jenő rövid, de ragyogó írói pályájára.

Irodalmunk történetében mély nyomot hagyott ez a pályafutás. Kevéssel halála után, a század első éveiben, a Kisfaludy Társaság három kötetben tette közzé Péterfy Jenő tanulmányait. A Magyar Irodalmi Ritkaságokban diákok adták ki dramaturgiai dolgozatait, magyarnyelvű zenekritikáit. Most az állami Mátyás király-gimnázium tanítványai, Dénes

Tibor tanár úr szakszerű irányítása mellett, huszonnyolc, kötetben még meg nem jelent dolgozatát közlik a Budapesti Szemle régebbi évfolyamaiból (1880—1899). Szerény csokor, de hisszük, hogy mégis értékes adalék a magyar esztétika és a magyar irodalom történetéhez.

Örülök annak, hogy megjelenésüket elősegítettük. Talán ez a kötet valóra váltja azt a régi kívánságot, hogy Péterfy Jenő részletes életrajza végre megírassék.

Budapest, 1938. január.

HORVATH JENŐ

egyetemi rendkívüli tanár,
az állami Mátyás király-gimnázium
vezetője.

A legutóbbi századvég magyar irodalmáról sokáig homályos kép élt a köztudatban. A nagy egyéniségek fénye beragyogta a századot és örökérvényű költőink, tragikusaink és prózairóink valósággal árnyékbaborították e tüneményes száz esztendő befejezőit és lezáróit. Igaz, ennek az utolsó két évtizednek — ezt szokták általában a századvég fogalmában összegezni — nincs többé Vörösmartyja, Petőfije, Katona Józsefe. S Madách, Arany János, Kemény Zsigmond is halott már, Jókai meg pályafutásának delén túl, igazi alkotásaival már előbb ajándékozta meg irodalmunkat. Mellettük az értékelésben e kornak még legérdekesebb munkásai is csak a második vonalban foglalhatnak helyet. De ha az irodalom ez időben alkotásaival és egyéniségeivel nem is szökik oly magasba, mint a század derekán, annál értékesebb ez a két évtized a magyar szellemiség általános menete, az irodalmi élet szempontjából. Ez a századvég ugyanis az az időpont, melyben végleg kialakul a Dilthey értelmében vett irodalmi élet s amelyben a három lényeges tényezőnek, a szerzőnek, műnek és közönségnek egymásratalálása, összhangja a XX. század magyar magas-

kultúrájának legjobb előkészítője lett. Kétségtelen, végső fokon a nagy egyéniségek okozói a századvég pezsgő irodalmi élete kialakulásának, Petőfi, Arany, Széchenyi és halhatatlan kortársaik úttörő munkájának eredménye, hogy a század végén nem szórványos jelenség többé a könyvolvasás, az irodalmi értelemben vett társasági élet, a hírlapi, folyóirati, írói és művészi kezdeményezések pártolása és mind egyetemesebb célként él a lelkekben „a kiművelt emberfő“ eszméje. E nagy kezdeményezők hatására tárulnak meg most egészen Nyugatnak, Európának a magyar szellemiség ablakai és innen van, hogy ezekben az évtizedekben a magyar irodalmi élet végérvényesen kapcsolódik be az európai szellem áramkörébe. Ezért mutatja szinte ugyanazokat a törvényszerűségeket a legutóbbi századvég magyar irodalmi élete, mint a nyugati népeké, azzal a hozzátevéssel azonban, hogy minden Nyugatra fordulása ellenére is az irodalmi élet és abban az irodalom sajátosan és döntően magyar. Nem kis része van ebben az akkor hivatása magaslatán álló kritikának.

Századvégi irodalmi életünk törvényszerűségei valóban erősen egyeznek a német, a francia, vagy akár az angol szellemiség berendezkedésével. A különbség csak az, hogy nálunk minden megnyilvánulásban több még a lendület — Széchenyi gondolatával, — fiatalos hév, a kezdet nehézségeivel járó ügyszeretet és rajongás. Mint külföldön, nyelvün-

kön is csak a lírikusok ajkáról hangzik el „a századvég panasz“, a sokszor hangoztatott fáradtságnak sem kint, sem nálunk magában az irodalmi életben nincs nyoma, mert már jelentkeznek a szellem szerves fejlődése törvényének igazolására az új század új emberei a gyár, a pénz, a munka, az orvos, a bank, a felfedezések és a gépek új gondolatkörével. S az új fogalmak új, friss eszmetársításokat hoznak magukkal. Mint minden nagy kor végén, úgy most kint is, idehaza is szükségszerűen üti fel fejét a lélek dolgaiban a szkepszis, a kétely, de e század végén a régiék már nem lehetnek cinikusak, az újak pedig annál kevésbé azok. Különben nem jelennének meg majdnem minden országban a vallásos tehetségek, hogy mint nálunk is Nagyvárad bíboros püspöke, Schlauch Lőrinc, a szószékről és a szkepszisből a pozitív valóságba kivezető, elmélyült írásaikban tanuságot tegyenek a századvég másik — igazi — beállítottságáról.

Mint a külföldi akadémiák mindegyike, úgy a Magyar Tudományos Akadémia is vállalja és el is végzi az irodalmi élet tartósabb megalapozásának munkáját. Höskora után Akadémiánk most megtalálja azt a szerepkört, melyet a nemzeti művelődés érdekében egyedül tölthet be, visszakeres a magyar szellemiség történetében, hogy példaképen állíthassa oda a meginduló irodalmi élet közönségének, de a szerzőknek is az eredőket, irodalmunk hőseit. Ekkor bocsájtja közre Kazinczy Ferenc levelezését,

buzdítja nyelvünk szótárának készítőit, adja ki korai irodalmunk klasszikusait, pályadíjával a feltörekvő ifjabb nemzedéket serkenti és terszerű könyv- és folyóiratkiadói tevékenységével nemcsak a nemzeti hagyományok megrögzítője és megőrzője, de a művelődés továbbvivője is. Működése jótékonyhatású az irodalmi társaságokra és közvetve feltétlen hatással van az odáig hiába vágyott szalónélet megindulására. Fővárosunk nevezetes központja, a Wohl-nővérek szalónja például bizonyos fokon az Akadémia közvetett hatására jött létre.

Ez a mozgalmas irodalmi élet elsősorban a folyóiratokban és a hírlapok tárcarovataiban keres levezetést. A századvég folyóiratai talán elvesztik azt a sorsformáló erőt, mit a Kassai Magyar Múzeumok, az Urániák és az Aurórák gyakoroltak nemzeti művelődésünkre, de tiszavirágéletük is megszűnik, a megszervezett közönségben támogatóra találnak és olyan biztos megalapozásúak, hogy egyikük-másikuk, mint a Budapesti Szemle is, még a mai irodalmi életnek is nevezetes tényezője. A folyóiratok rugalmas, érzékeny természete révén kapcsolódik irodalmunk az egyetemes európai áramlatokba. A folyóiratok és hírlapi tárcarovatok hasábjain szüremlenek be először az új eszmék és velük az új kifejezési formák, stílusfordulatok és szavak. Mikszáth Kálmán és Pálffy Albert, Kriza János és Lévy József népies-nemzeti hagyományokat kegye-

lettél őrző, magyar tájak levegőjét lehellő írásai mellett ifj. Abrányi Kornél, Kabos Ede és Szentessy Gyula idegen ösztönzésekre egyelőre még szervetlenül átplántált gondolatvilága foglalt helyet. Így ez a gazdag folyóirat-irodalom nagyban elősegíti az irodalmi élet sokrétegűségét, melyben a századforduló esztendeiben már bontogatják szárnyukat az új tehetségek, akik — mint Herczeg Ferenc is — az elkövetkezőkben mutatkoznak meg teljes nagyságukban. A folyóiratok és a lapjaikból kiszakadt könyvek tehát különféle stílusokat és gondolatokat szólaltatnak meg. Ezért a kritika feladata, hogy a folyóiratok végén szerényen meghúzódó szemlékben és figyelőkben irányítsa az irodalmi élet további menetét, párhuzamot vonjon a történelmi múlt és a jelen között és — amint mondani szokták — a kor ütőerén tartva kezét, az általános életjelenségek és az irodalmi élet között kiegyenlítse az ellentéteket s az idegenszerűségek túlzott áradatainak gátat vessen, az értékeset meg beleszöje a nemzeti szellem képébe.

Ennek az utolsó magyar századvégnek Gyulai Pál mellett legnagyobb és egyben leghűségesebb kritikus a Péterfy Jenő. Úgynevezett kritikus-elme. Esztétikai munkáit, klasszika-filológiai értékezéseit, európai és magyar irodalmi tanulmányait ez az alapjaiban kritikus beállítottsága érteti meg velünk. Az anyag puszta felsorakoztatása és rendszerbeállítása nem elégíti ki. Író és művet, elméletet és tör-

vényt egyaránt le akar mérni, értékelni, hogy ezzel az értékeléssel az embernek és alkotásának távolabbi összefüggéseit találhassa meg. Sem az antik tragikusok, sem Dante, vagy Jókai mint önmagukban lezárt kész egészek nem érdekelték, annál inkább kereste bennük és műveikben a kort és népet, melyből valók, az általános emberit, az egyetemes szellemet, melynek mind többé-kevésbé értékes, örök-érvényű tanui. Ez a kritikus-elme tehát e nagy összefüggésekért, a végső következtetésekért értékel. Kevesen akadtak még idáig a magyar írás mesterei közül, akiket annyira jellemzett volna a nagyban és egészben való látás, mint éppen Péterfy Jenőt.

Szorosabb értelemben vett magyar irodalmi bíráló tevékenységét is ez a bizonyosfokú egyetemességre való törekvés határozza meg. Könyvet, sőt párszakaszos verset sohasem önmagáért vesz kezébe. A magyar irodalmi élet egészének az őrzője és a könyv, a dal szépsége, vagy értéktelensége ennek az irodalmi élet-egésznek a szempontjából érdekli. A művet tehát nem mint könyvet, hanem mint életjelenséget vizsgálja és értékeli. Bírálata így esztétikailag és kritikailag tökéletesen pártatlan. A klasszikusokon nevelkedett szelleme a görög érték-eszmény megfelelőjeképpen modern magyar értéképet dolgozott ki kora irodalmi élete számára. Ehhez az értékképhez viszonyítja az irodalmi életet és jelenségeit. Mindenekelőtt tehát azt vizsgálja, mennyi a mű-

ben a divat, az időhöz kötött és mennyi benne az örökkévaló érték. Biztos kézzel hántja le a lényegtelenet, az esetleget és addig keres, míg rá nem talál a mű értékmagjára. Így aztán az is előfordul, hogy sokszor hiába keresi az érték kicsinyke magját is, mert e szigorú művelet közben bonckése alatt minden lehullik és az írásnak csak pusztá váza marad meg.

Szigorú az a megfogalmazás, mely Péterfy magyar irodalmi bírálataiból az érték képéről elénk tűnik. Az írás súlyos felelősségvállalás, — tehát nem játék, nem magasabbrendű „harisnyakötés“. Felelősségvállalás, mert önmagát, korát, de azontúl az egyetemes szellemet, az igazi értéket kell kifejeznie az írónak és írásával azt közönségének adnia. A kifejezésnek ez a nagyszerűsége így minden természetellenességet, keresettséget kizár. Az írónak vállalnia kell azt a merészséget, hogy a maga szemével lásson, a maga szívével bánkodjék, örüljön. Az irodalmi emlékezés — a reminiscencia — nagy akadálya ennek a természetes kifejeződésnek, a dolgok tisztánlátásának. Ezen a ponton válik el, vajjon elég erős-e az alkotó egyéniség, hogy megszabaduljon a hatások mankójától és a saját élményeknek, benyomásoknak lesz-e annyi lendítőerejük, hogy önálló, új és mégis az örök érték szerint való alakot ölthessenek. Péterfy értékfogalmában fontos szerepe van a formának. Nemcsak a tartalom és a forma összhangjára céloz, mikor a forma tökéletességét kívánja,

hanem arra is, vajjon megfelel-e a műfaj, a forma írója képességének. Vajjon az író nem nyújtózkodik-e tovább, mint a takarója ér, nem vállalkozik-e tehetségénél súlyosabb feladatokra? Így állapítja azután meg, hogy a jó elbeszéléshez nem elégséges a csinos részlet és az adomaszerű ötlet s akinek alakítóereje a tárcára futja, ne írjon regényt. A műforma elvétése súlyos hiba és korántsem vall valódi művészi ösztönre. A forma kérdésével függ össze az író műgondja, nyelvének tisztasága, mondatainak, stílusának magyarszellemű megfogalmazása. Péterfy tudatosan irtja az idegenszerűségeket, — nemcsak a gondolat, a forma, de a nyelv idegenszerűségeit is és még Jókait is korholja, ha írásaiban a műgond hiányára, nyelvi hanyagságra talál.

Péterfy értékképe legjobban az ízléstelenséget bélyegzi meg. Az ízléstelenség Péterfy egyetemes szellemének árulója. Mindaz, ami nem természetes, nem az író lelkének őszinte megnyilvánulása — ízléstelenség. Ízléstelen a realiztikus külsőségek túlzott kihangsúlyozása, a modorosság, a hamis romantika, az elvhűség előnye a tehetséggel, az irány előnye a művel szemben. Az ízléstelenség a művésztelenség.

Mint minden írása, Péterfy magyar irodalmi bírálatai is lebilincselően érdekes, elragadóan szép olvasmányok. A stílus nagy mestere, egyes fordulataival meg tudja láttatni a legáltalánosabb irodalomtörténeti és lé-

lektani vonatkozásokat is s amint meg tudja ragadni, úgy élénk is állítja az alkotó lelkét és ezzel érteti meg velünk Goethetől vett kedves tételét, hogy minden költeménynek, minden műnek igazi szülője az alkalom. Mi az összefüggés a lélek és az alkotásfolyamatot elindító alkalom között? — ez lehet egyik legérdekesebb problémája s amint ráatalál az alkalomra, úgy tapintja ki az alkalmat felhasználó alkotó lelket. Ilyenkor előadásának egyébként előkelő menete lázasabb ütemű lesz, hogy el nem palástolt belső izgalmát egy-egy kitűnően megválasztott, szemléletes idézetben vezesse le. Az idézéseknek egyébként is különös erejük van Péterfy bírálataiban. Idéz, hogy megadja a hangulatos záró-akkordot és idéz, hogy az olvasó emelésére egy-egy felejthetetlen szép mondatot ragadjon ki a műből. De idéz azért is, hogy a stílus-ferdeségeket csúfságul, tanulságképen állítsa olvasói elé. Így nem szabad, így magyartalan, így izléstelen.

A magyar kritika történetében szinte egyedülálló, amint Péterfy megjelöli a bírálatra kerülő műnek a tárgyát és elmondja tartalmát. Egy-két szó, rövid mondatok és bennük van a lényeg. Ebben a tartalom-mondásban minden felesleges elvész, még az is, ami a műben magában annyira szükségtelen volt. Igaz, Péterfy a századvég gyermeke, sokszor szintén nem szabadul meg a szkepszistől. Az életről nyíltan vallja, hogy az a viszonyokkal való, többé-kevésbé fájdalmas és lemondó

kiegyezés és ez a szkeptikus életszemlélet bírálataiban, tartalom-elmondásaiban sokszor előelőtör, — megfontoltan és józanul, ha Schlauch Lőrinc keményen pozitív világszemléletével találja magát szemben, gúnyosan, sokszor kegyetlen szatirával, ha rajongókról, kiforratlan modernkedőkről van szó. Így szolgálja Péterfy ösztönösen a magát megmutató őszinteség törvényét, mit az irodalmi élet, az irodalom számára fogalmazott meg. Így mutatta meg néha-néha bírálataiban is kételyektől tépelt lelkét. De az írásban a kritikus-elme hamarosan a szkeptikus fölé emelkedik és Péterfy nem rombol bírálataiban, hanem az új idők szellemi alapjait építi meg.

Jelen szerény kiadásunkkal Péterfy Jenőt, a magyar irodalmi bírálat mesterét szeretnők közelebb hozni közönségünkhöz. Igaz ugyan, hogy a teljességről eleve le kellett mondanunk. Nem közölhattük Péterfy minden magyar irodalmi bírálatát, mert már 1903-ban a Kisfaludy-Társaság Péterfy Össze-
gyűjtött Munkáinak három kötetében e tárgykörből vett több bírálatát adta közre, másrészt meg Angyal Dávid az említett gyűjteményes mű harmadik kötetének végén összeállított Péterfy-bibliográfiát azzal vezeti be, hogy „inkább híja legyen a jegyzéknek, ...semhogy a másé is belékerüljön“. Tehát Angyal Dávid e bibliográfiája sem teljes. Így a később elkerülhetetlen stíluskritikai kutatások előtt és a nagyobb anyagi erőforrá-

sok hiányában be kellett érnünk e bibliográfiában felsorolt és még kötetben ki nem adott huszonnyolc magyar irodalmi bírálat közreadásával. E fogyatékoságért azonban nagyban kárpótolnak a közölt bírálatok szépségei és az az egész és teljes kép, mely Péterfy bíráló tevékenységéről az olvasóban kialakul.

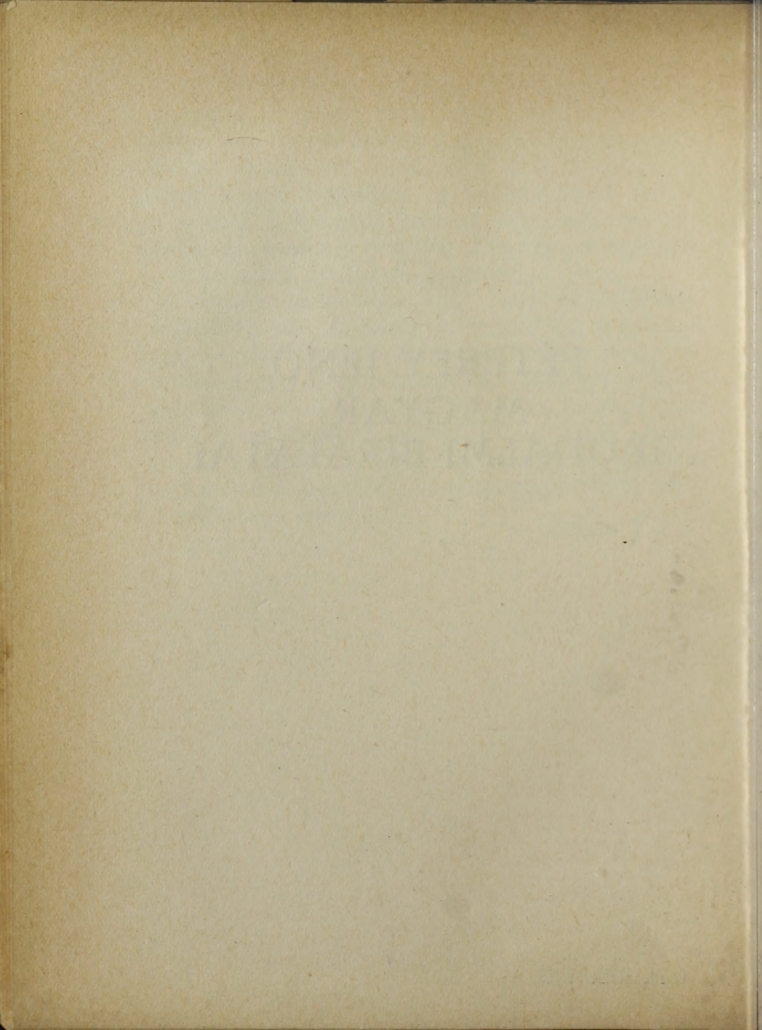
A huszonnyolc bírálat kivétel nélkül a Budapesti Szemle lapjain jelent meg. Az első 1880-ban, az utolsó pedig 1899-ben, amelynek az az érdekessége, egyben szomorú emléke, hogy csak a fele való Péterfy tollából, befejezésében az a kis ólomgolyó akadályozta meg ott, a fiumei gyorsvonatban. Így ebben a néhány írásban benne van Péterfy egész kritikus munkédése. A bírálatok elől elhagytuk a könyvészeti adatokat, hogy annál jobban érvényre jussanak Péterfy mondanivalói. Csak a megjelenés évszámát közöltük. Ezzel kívántuk szemléletessé tenni a megjelenés szigorúan megtartott időbeli sorrendjét, azontúl pedig Péterfynek, az írónak és kritikusnak e néhány írás keretében is kimutatható, megkapó lelki és szellemi fejlődését. Kiadásunk végén a tartalomjegyzékben zárójelek között a római szám a Budapesti Szemle megfelelő kötetét, az arabs pedig a lapszámozást tünteti fel. Szűkre méretezett anyagi lehetőségeink között csak a szorosabb értelemben vett szövegmagyarázó jegyzetközlésre korlátozódhattunk. Az irodalomtörténeti utalások pótlására bővebb névmutatót adtunk. A szöveg hű közlése-

nek nagy akadálya volt, hogy eredeti kéziratok hiányában az akkoriban sok tördelési és sajtóhibával előállított Budapesti Szemle anyagát kellett alapul vennünk. A helyreállított szöveget a mai helyesírás szerint írtuk át, annyira élőnek és mainak éreztük Péterfy mondatait. Az idézeteket épségben hagytuk.

A kiadás munkája szép volt és lelkesítő. Lelkesített az ifjúság szeretete az irodalom ügye iránt, tisztelete Péterfy Jenő, a nagy tanár iránt és rajongó buzgalma, mellyel e kötet megjelenése előtt minden technikai, anyagi akadályt és nehézséget elhárított. A kései tanítványok hálája Péterfy Jenő igazi jutalma. Mert van-e felemelőbb és megnyugtatóbb, mint a tanítványi hála?!

Dénes Tibor.

PÉTERFY JENŐ
MAGYAR
IRODALMI BÍRÁLATAI

Ifj. Abrányi Kornél: Edmund párbaja.

1880.

E regényen nehéz áthatolni: tehetség és csínált szellemeskedés, komoly becsvágy és gondatlan felületesség munkája. Észrevesszük, oly valaki írta, kinek szellemét nem izmosítá szigorú fegyelem. Innen van, hogy a regény oly egyenetlen benyomást gyakorol: lapjain itt-ott ügyes megfigyelés, intuició nyomaira bukkanunk, de még több benne a sablón, a tárca-szerű könnyűség és könnyelműség. Az íróban nagy a szándék és kevés a lélekzet, kevés a gondolat és nagy a szavak árja. Újabban nem jelent meg regény, melyben annyi pszichológiai elemzés fordulna elő és a „lélektani processus“ kifejezés nem egyszer található lapjain. De azért a scalpellt az író nem tudja nyugodtan használni — hadonász vele. Minden bántó célzat nélkül mondhatni: némi nyegleség csöppen lélektani elemzéseik közé: színleli, mintha a mélybe vágna s a felületen harcol.

A regény egy modern Tannhäuserrel mesél, ki végül Venus csábításaitól még is szabadul s egy Venusról, ki lassankint elveszti az embe-

rek fölött „jellem- és ész-olvasztó“ hatalmát. A Tannhäuser Ardói Edmund, királyi kamarás, a Venus pedig neje, Flóra grófnő. Mint-hogy az előkelő világban forognak: a regénynek az arisztokrácia festésére bő alkalma nyílik s feltűnnek előttünk a Muki bárók, Loxi grófok stb. alakjai. E botrány-szagoló, botránykereső, hívalkodó, léha bábok a regényben nagyon unalmasak, nagyon közönségesek, elkopottak. Jóízlésű írónak óvakodnia kell az ilyen banális rajzoktól. Itt Ábrányi nem áll magasabban, mint akár egy vidéki lap tárcaírója, ki az arisztokrácia világából „karcolatokkal“ szolgál bájos olvasónőinek. Rajzát se mélyebb szatira, se humor, se élénkebb megfigyelés nem teszi érdekessé. Leghamarabb vásári fotográfiához hasonlít.

Ez azonban mellékes dolog. Az író javaerejét a főalakok rajzára fordítá. A regény első felében Flóra grófnőben a kacérkodó érzékiség csábító varázsát tünteti föl, melynek nem állhat ellen „se férfiasság, se ész, se akarat“. Flóra grófnő a „Kirke“, a kacérkodás megtestesült szenvedélye, Edmund a vergődő oroszlán. Az oroszlán a grófnővel szemben csakugyan bőrét vesztené, ha nem állana mellette Aladár barátja, a kötelesség, a férfias munka embere, aki Flóra szerelméből — mert ő is akaratlanul ennek hálójába került — még a regény kezdetén rövid úton szerencsésen kigyógyult. S most Edmund lelkéért harcol jó és rossz démona. Edmund kezdetben egészen az

utóbbi hatalmában van, kacér nejeének játékszere. E nő különben nem házasságtörő tettleg, csak lelkében. Nincs szíve, csak hódítási vágya, mely éppen oly határtalan, mint szépsége tökéletes. Edmund tudja, hogy neje csak tréfál vele, érzi, hogy szívtelen szép asszony prédája, olyan asszonyé, ki férjéből rabszolgát, a többi férfiből imádót akar csinálni. Szeretne szabadulni tőle, de nem tud, fogva tartja a „venusi varázs“. Elég látnia a nő „bűvös válát, párduci derekát“, elég éreznie, hogy ömlenek annak meztelen karjából a „prometheusi szikrák“ és esze, akarata „olvad“, mint fagygyú a lángon, ő maga pedig őrzöng, „hogy végig csókolhassa Flóra venusi alakját csukló sóhajok közt, mint egy örült, ki egyszerre kacag és sír, tombol és — nyöszörög“. Észrevehetjük, a szerencsétlen Edmund az érzéki delirium tremensben szenved. Az író szerint „Péter apostol is megtagadta egy asszony szeméért egy gyöngé pillanatában Krisztust, pedig ő szikla volt, a kin a pokol kapui megtörttek“. S mi néma sóhajjal mondhatjuk, hogyan állhatott volna ellen a „venusi ködbe burkolt“ alaknak Edmund, kinek élete neje mellett csak egy folytonos gyöngé pillanat. A Venusok ellenállhatatlanok, mint Wagner zenéje.

De végre mégis eljő Edmundra nézve is a szabadulás órája. Egy szerelmes levelet fog el, melyet névtelen lovag ír nejéhez. E névtelen lovagban Edmund Otmár grófot ismeri föl,

kivel Flóra miatt már volt egyszer párba, de aki azért a szép nőnek azontúl is még folyvást udvarol. Otmár a dandyk királya, a divat választottja, azon ember, kit Edmund szívéből gyűlöl. Ha eddig nagynehezen eltűrte nejeinek kacérkodásait Otmárral, a levelezés végre kihozza sodrából. Fölrohan Otmárhoz és golyót húznak. Az, kinek a fekete golyó kezébe akad, félév mulva kivégzi magát. Edmundot éri a sors. Fölfut orvos barátjához, Aladárhoz s még ott, még ama pillanatban véget akar vetni gyűlölt, únott életének. A halál révén kerül végre a jó géniusz hatalmába. Aladár szavát veszi, hogy a meghatározott idő előtt az életből el nem távozik. Érezze Edmund, hogy mi a halál s haldoklás közben tanulja becsülni az életet. A halál gondolata, a kiállott szenvedések Edmundot most Flóra csábjai ellen is fölvertezik s ha Flóra „vissza is kívánja“ őt, Edmund többé a Venus barlangjába be nem lép. A nő most először érzi hatalma csökkenését, megaláztatását. S mert Muhammed nem jön a hegyhez, a hegy indul Muhammed felé; sértett büszkeségét leküzdve, maga keresi föl Edmundot. Késő éj idején, „midőn a levegőt fojtóvá teszi a villanyosság, mely gyönyörlázzal borzongatja a feszült idegeket s a suttogó szavak rezgésében pokoltüzű mámort áraszt, melynek lángjában az ész páncélja s fegyverzete olvadozni kezd“ — ilyen rémes éjjelen kopogtat Flóra Edmund ajtaján. De óh! Edmund nem a régi többé. „Nézte Flórát több percig

vad szemekkel, olyan tekintettel, melyektől félelmében megszelidülne a vértszomjazó tigris.“ Azután „dültől reszkető kezével“ megfogja a nő vállait stb., stb. Szóval, Flóra észreveszi, hogy fordult a kocka. Többé nem uralodik Edmundon és egészen Otmár hatalmába kerül. Részben férjétől való féltében Otmárral elszökik, hogy távolból kezdje meg a válópert s úgy lassankint elveszti minden hatalmát a helyzet fölött. Itt kezdődik Flóra bűnhődése. Ezalatt eltelik a félév, Edmund részéről nagyobbára Dante olvasása közt. Ő most egészen átköltözött Aladárékhoz; számot vet a világgal s ez utolsó éjfélen bátran üríti ki a mérgepoharat. — Nagy pompával történik temetése. A világ számára Ardói Edmund meghalt.

A regénynek ezen első része a legsikerültebb; s az a fejezet például, hol „Flóra hatalma“ van rajzolva, midőn a nő vádlottból vádló, a férfi bíróból a nőnek észvesztett bábja lesz, — nagyon ügyes tollra vall. Itt a tehetség csilláma fénylik. Hanem azért a jellemek rajza minden egyéb, csak nem művészi. Az íróban egyáltalán a produkció hőfoka épp elég nagy arra, hogy saját agyát gyullassza fel, de már alakjainak életet, melegséget nem ad. Ezek nem domborúlnak ki előttünk; rendesen csak az író mámorán keresztül látjuk őket s az elég baj, hogy neki fáj a feje, ha alakjainak migrénje van s az ő szája tajtékzik, ha alakjait a szenvedély rázza.

A csöndesebb percekben pedig az író tárca-szerű karcolatokat rajzol, vagy pedig kérdő-mondatokban gazdag pszichológiai kommentárt ír. Ez a szöveg közé nyomtatott magyarázat jobbára, hogy magyarul mondjam, dia-tribák,¹ elukubrációk- s esztétikai exkurzusokból áll. Ezek pedig a művészi erő, a jellemzés nagyon vizenyős szurrogátumai. Flóra varázsának rajzánál például folyton venusi ködről, Kirkéről, idegfeszülésről, ész és szív olvadásáról beszél az író. De ha nekem Kirke nem több, mint Hekuba s ha se eszem, se szívem a szív- és észlágyító beszéden meg nem lágyul? Flóra varázsa úgy csak az író agyában pusztít.

Különben az írónak egy naív szokása is bizonyítja, hogy nem nagyon mélyről meríti alakjait. Értem azt, hogy rendszeren még olyan pillanatokban is, mikor alakjainak egészen egyéni benyomást kell felkölteniök — az író mit tesz? Shakespeare, Molière, az antik mítosz s a romance-ok hőseit hívja segítségül. Edmund minduntalan dandinkedik, Aladárnak daedalusi szárnyai vannak, melyekkel kirepülhet Labyrinthusából, Edmund meg olyan, mint a hős, nemes Antonius Cleopatra kezében. Majd Flóra kerül sorra, mint Kalypso, aki némán mond búcsút Odysseusának, vagy mint Delila, aki Sámsona haját nyírni készül. Azután megint Edmund olyan, mint Akteon, kit saját vadászskutyái széttépnek. S hány-szor nem fordul elő Othello és Desdemona, Desde-

mona és Othello, és Hamlet untalan? Egy alig serdülő ifjú, ki anyját elveszté, írónknál már hamleti fájdalokat érez. Az alakoknak a shakespeare-i magaslatra emelése néha két soron, néha tízen-tizenötön keresztül is eltart. Íme egy kis példája: „Edmund a Flóra lábai előtt fog heverni, ép úgy, mint Antonius hevert Cleopatra lábainál, noha még néhány perccel azelőtt gyűlölte Cleopatrát, mert Cleopatra annak, a ki az ő Antoniusának életére tört, Octaviusnak, Antonius háta mögött, küldött csábító szerelemre kész izenetet“. Ez az „ép úgy“ és „noha“, ez a sok Antonius és Cleopatra és a „szerelemre kész“ izenet milyen jellemző, milyen költői, mély és ízléses!

Aki ily hasonlatokkal jellemez, az sehogy sem jellemez. Pedig Ábrányi nem egyszer a válságos helyeken ugrik át Shakespearehez s kölcsönzi el tőle Antoniust, Hamletet és Othellót Edmund, Desdemonát, Cleopatrát Flóra számára. Ez a mozgó Shakespeare-galéria, mely az egész regényen átvonul, világos jele annak, hogy az író élénkebben foglalkoztatja az irodalmi reminiscencia, mint saját alakjai. Az ilyen jellemzési modor igazán klaszszikus szalmaszálakhoz való kapkodás, Shakespeare-rel takargatott költői deficit.

Ez a jellemzési modor, mely üres hasonlatokon kap, Ábrányinál összefügg stílusával, mely a nagyhangú kifejezéseket keresi. Hogy tetszenek a következő, hamarosan kikapott példák? „Aladárban attól a pillanattól kezdve szívének

egész vulkanikus háborgása megszakadt s az izzó láva, mely minden érzelmén végig ömlött, megolvasztott benne jellemet és akaratot, mert megcsapva a megvetésnek oly mérték-
 len fagyától, minőhöz Dante hasonlítja «Cocytus jégfagyát», hideg és nyugodt lett, mint az éjszaksarki tenger.“ Ez jellemző? Bombaszt, díszkiadásban. Ábrányi rendesen nagyon sokat akar mondani és sohasem mond — eleget. — Így például „amint Edmund képzeletében Flóra és Otmár képe összeszövődött, szívét nézői érzések lepték meg s a kegyetlen dühnek szilaj hevében nem tartotta bűnnek az anyagyilkosságot sem.“ Kitűnő dolog az is, hogy a kéjes vágy pillanatában Edmundnak Flóra látása olyan, „mint a Tantalus vize, melyben csak fürödni lehet, de belőle inni nem“. Ízléses embert nem hiszem, hogy ez a láva megpörzsöljön, ez az északsarki tenger megfagyasszon, ez a Nero megijesszen. Nem egyebek, mint vadjára hagyott stílus virágai.

Nem csoda, ha a bombasztos lélektani magyarázatok közé néha-néha nonsens is siklik. Az író egyik helyen azt akarja mondani, hogy a szenvedély gyakran a szavak szokásos értelmét elcsavarja, játszik velök, azokat a maga ösztöne szerint magyarázza és kapcsolja egybe; s így szól: „A szenvedély logikája kicsavarja a szavak logikáját s a betűk értelme helyett a delej-értelem támad“. Ez azután tetszik! De legjobban tetszik M. Jourdain-nek,² ki rögtön feleségéhez szalad s elmondja neki, hogy most

már nemcsak azt tudja, hogy mi a próza, hanem azt is, hogy mi a „delej-értelem“.

A delej-értelemnek különben írónknál csakugyan mélyebb értelme van. Alakjait akkor látja legvilágosabban egyéni gesztusokkal maga előtt, ha bennök a delej-értelem működik. Ilyenkor a vér megfagy, a csont kocsonyaként remeg, a kék erek kidagadnak, az ész megolvad, a jellem elpárolog s az emberek az öreg Hamlet síri hangján beszélnek. Ha őket ilyenkor összefoghatnók, kész volna a Bedlam,³ mely pedig klasszikus hely, mivel Shakespeare *Lear királyában* emlékszik róla. — Most láthatjuk, hogy a stílus bombasztja a jellemelek rajzában is kivirágzik. Amott a meg nem tisztúlt ízlést, itt pedig a költői erőtlenség ideges erőlködését mutatja.

Ez általános megjegyzések után a regény második részére térhetünk. Az elsőben kiemeltük a szerkezet ügyességét; a másodikban már ez is kifogás alá esik. Edmundnak, tudtán kívül, orvos barátja dermesztő italt adott méreg helyett, az Ardóiak sírboltjában pedig egy idegen holt teste fekszik. Míg Edmundot a világ halottnak hiszi, ő új, jobb életet kezdhet. Az élet és a Dante poklán már áthatolt, nem nyílnának-e meg számára még itt a földön a mennyország? E kérdést oldja meg az író; csak hogy a megoldás módját elhibázottnak kell tartanunk. A gondolat: ez életben még egyszer kezdhetni az életet, hogy a sors és saját gyöngeségünk igáját lerázva, mi magunk szuverén

módon teremthessük meg viszonyainkat, — szép és költői. Jean Paul a *Siebenkäsben* hasonló gondolatot dolgoz föl. Siebenkäs a zseni hatalmát helyezi a társadalmi szokások ellenébe. Nyomorult helyzete előlné benne a szellemet; ő tehát egy sötét éjjel koporsóját a temetőbe viteti, maga pedig Lenettejét faképnél hagyva, szépen ábrándozva más vidékre sétál, hogy boldogabb körben, hozzá illőbb nő mellett új életet kezdhessen. Jean Paulnál a dolog majdnem természetes színt ölt. Gondoskodik erről a költő humora, mely az eget a földdel, a túlvilági életet a jelennel játszva összekapcsolja úgy, hogy álomnak tűnik a halál, valóságnak az álom.

Nem akarom most vitatni, hogy a halál komédiája nem túlságosan erős regényesség-e Ábrányi művében; csak azt gondolom, hogy a „föltámadt“ embert lehetetlen helyzetekbe kényszeríti az író. Először is visszahozza előbbi élete színterére, Flóra és Otmár mellé, az ismert társaságba, ebbe a világba, hol előtte minden emlék gyűlöletes és új életének fájó ellenmondás. Inkább a Ganges vizébe temetkeztem volna, — mert Edmund, vagy új nevén Sir William ott is megfordult — semhogy visszatérnék oda, hol minden kő hirdeti előbbi életem hibáját s minden ismerősöm egy múlt világ réme. Attól végre nem rettegnék, hogy föl ismernek: az a legcsekélyebb dolog. Regényben csak akkor ismernek rám, ha az író akarja. Ezért van most Williamnak, a titokszerű an-

golnak, sötét, merev arca; ezért vegyült őszbe haja, ezért takarja szemét nagy kék szemüveg. Ez a gyors fölismerés ellen regényben hathatós óvószer. De ha az író meg is parancsolhatja, hogy Edmundot ne ismerjék föl, azt nem tilthatja el, hogy ne kérdezzük, mi jögon hozza ily természetellenes kényszerhelyzetbe „föltámadt“ emberét? Csak azért, hogy Flórával még egyszer összehozza Edmundot, hogy a lélektani igazság ellenére is, Edmund föltűnése által súlyosabbá tegye a vétkes nő helyzetét. A cél azonban ez esetben sem szentesíti az eszközt. — Még inkább csinálmánynak tűnik föl Flóra és Edmund viszonyának későbbi lebonyolítása. Flórának egy kis gyermeke van Edmundtól, a beteges Lóránt, ki gyakran ellátogat Aladárékhoz, hol most Edmund lakik. Flórában gyanú támad a titokzatos angol iránt; tudni akarja, hányadán van vele. Magához kéreti tehát, hogy legyen gyermekének angol nyelvmestere. S William az ajánlatot elfogadja, eljár Flóra házába, saját gyermekét, kivel másként is találkozhatnék, angolra tanítani. — Erre az epizódra az írónak szüksége van; de hogy mennyire erőszakolt dolog, milyen furcsa gondolat, azt nem is akarom kirajzolni. Aki a regényt olvassa, a legnagyobb könnyúséggel rábukkan annak gyöngé, tartatatlan indokolására. A második rész tehát még szerkezet tekintetében is „tárca-regény“. S most végezhetném, ha Sir William nem kötné le még néhány percre figyelmünket. Ő boldog

ember lesz, nőül veszi barátja testvérét, Edithet, ki a meggyógyult Tannhäusernek kedves Erzsébetje. Mielőtt azonban a regény végeztével, neje jószágára elvonulna, egy tudományos művet végez be, melyet az akadémia is nagy tetszéssel fogadott. Amin William dolgozik — mondja írónk — nagy és halhatatlan munka lesz. Egy egészen eredeti eszmét foglal rendszerbe s akar esztétikai fejtegetésekkel, „történelmi filozófiával“, lélektannal, embertannal és tapasztalati tényekkel bebizonyítani. S melyik ezen eredeti, egészen eredeti eszme, melynek meghódítására ily szörnyen tekintélyes segédcapatokkal indul ki Sir William? Ő ez eszmére legelőször Indiában bukkant s az benne később Egyiptomban, majd Görögországban izmosodott meg. Nos, melyik ez a megizmosult eszme? „Az, hogy minden népnek építkezési stíljében ép oly külön népegyéniség nyilatkozik, mint a népdalokban vagy a népzene rhytmusában; s hogy az építkezési stíl épen nem a phantázia véletlen eredménye, hanem ellenkezően, a fajegyéniség pszichológiájának törvényszerű s logikai fejleménye, mely mindennel, a mi az illető nemzet történelmében individualis, mindezzel szerves kapcsolatban áll.“ Bámulatos India, hol ilyen eredeti eszmék teremnek s még bámulatosabb akadémia, hol az ilyenek tetszésben részesülnek. Ezt az eszmét még németre sem lehetne lefordítani, olyan eredeti, mindenek fölött oly szabatos! Bírálataát majd egy szakközlönyben fogom megkísérteni;

annyit azonban itt is megmondhatok, hogy ez eszme alighanem oly esztétika fejezetéből való, mely megint csak M. Jourdainnak tetszenék leginkább.

Különben Sir William fölületes ember; az angolt sem tanulta meg jól. A kis Lóránt egy ízben magyarul csacsog vele. Williamnak nem szabad elárulnia magát, hogy érti szavait, azért odaszól a gyermeknek: „Spek you english, children!“ Ha „spek“-et mulatságos sajtóhibának vesszük is, a mondatból mégis bizonyos, hogy William az egyes és többes szám közt nem tud különbséget tenni. Ha ezt Flóra hallotta volna! Mit használna akkor Williamnak minden alakoskodása?

Így bukkanunk a regényben minduntalan a legkülönbözőbb hibákra, melyek végre úgy hatnak az olvasóra, mintha sereg szúnyog csípné. E kellemetlen benyomások „törvényszerű s logikai fejleménye“ gyanánt végre azon következtetésre jutunk, hogy a könnyelmű fölületesség írónkban tehetsége gyökeréig behatolt. Észrevesszük, hogy nincs önbírálata. Így azután stílusában megfészkei magát a bombaszt, lélektanában a „delejértelem“, gondolkodásában az üres frázis. Ily módon mesterré nem lehetünk.

Lévay József összes költeményei (1846—1880).

1881.

Nem tudom, van-e a mai regény- és divatlap-olvasó közönség közt sok Kazinczy-féle „vájtt fülű“, ki a ritmus eredetisége, gördülékenységére iránt még ép érzékkel bír, a csinos formában még gyönyörködni szeret; tiszta ízlésű, ki még együttérez egyszerű örömmel, mesterkéletlen fájdalommal? Az ilyen szívesen meg-megáll Lévay költeményei előtt. Lévay különben sohasem volt a nagy közönség kedvence; dalai nem tükrözték az irodalmi divatot; másrészt erősebb árnyalású egyéniség sem jelentkezett bennök, hogy a sokaság figyelmét magához ragadja. Lévay költeményeit olvasva, az a benyomásunk támad, mintha a költő először is magának énekelne, amint kedve tartja s csak azután gondolna arra, hogy hisz mások is hallgatják. Ezért hangját sohasem erőltette az „édes hatás“ kedvéért; nagyobbak énekét soha sem mimelte. Múzsájával meghitt, családdias életet élt virágsövény körítette kicsiny birtokon. s e társaságban a patakcsa, mely kertjén átfolyt, bírt előtte annyi költőiséggel, mint nagyobb-májú társai előtt a tenger moraja, az őserdők zúgása, vagy az Aetna lángja. Egyébiránt Lévay nemcsak hogy a divattal nem járt; ellentétben állott vele régebben, ellentétben áll vele most is. Lírája majdnem klasszikus egyszerűségű volt a petőfieskedők

makrapipás, fenegyerekes költészetével szemben; ma pedig annak magyaros lelke s emellett művészi kimértsége újra nagyon elüt csiszolt ürességű, a fővárosi aszfalton támadó líránktól. Nem ezzel akarom Lévayt dícsérni, hanem milyen hóbortos eszményei vannak ma nem egy költőnek! Egy kicsit Petőfi szelleme még mindig kísért, de nem a délibábos, naív Petőfi, akit szűrös Petőfivé is átalakítottak, hanem az idők fordultának megfelelően, a frakkot öltött Petőfi, mint republikánus, mint a lírai magasztosultságra érdemesült, magyarságát vesztett „óh nép“, szóval a demokrácia költője. Az európai boszorkánykonyhában készült ital egy pár cseppje ráfreccsent néhány fiatal zseninkre, mitől vérök pezsdül, értelmök elhomályosul. — Szerelmi líránk hangja is változott. Babám helyett kisasszonyt énekelnek költőink, kacér szépeket, járdán szedett érzelmeket, Heine-i avas iróniát fitogtatnak, élvágyat, blazirtságot s ezeket a másutt már zsidvásárra került dolgokat árulják eredetiség gyanánt. Majdnem lépten-nyomon tapasztalatlanság és kétes tapasztalatok, gondolathiány és gyermekes páváskodás nyomaira bukkanunk.

Lévay költeményeiben nincs erő, vagy rosszillatú fűszer, sem pirosító, sem érdekes halványosság; a költő a maga személyiségét nem becézi, mintegy átolvad, elvész a hangulatban, melyet megénekel. S ha nem bír is nagy lírai hévvel, vagy plasztikai erővel, a kifejezések,

képek gazdag változatosságával; van azért benne ritka tulajdonság: bizonyos szelíd melegség, csöndes hullámokat vető érzés, őszinte szívélyesség, mely mindig utat talál az olvasó lelkéhez. Maga Lévay mondja múzsájáról:

Koszorútlan szerettelek meg,
S így szeretlek régóta hűn,
Így vagy te szép, így vagy te legszebb,
Íly félenken, ily egyszerűn.

Mondjuk ki röviden: Lévay költeményeiben nem egyéni vonások kötik le figyelmünket, hanem az, hogy általában a romlatlan magyar kedély kifejezései. Lévay költői egyénisége mintha tükör volna, mely a magyar nép szelidebb érzelmeit költői formában nagyítás nélkül, tisztán visszaveri. Nem hiába tölté az író ideje jórészt vidéken, gyakori érintkezésben a néppel. Nincs költeményeiben egy idegen vonás, mint egyéniségében nincs semmi eltanult, importált. Úgy támad szívében az öröm, a bánat, mint mezőn a virág, mint égen a felhő s örömében épp oly igénytelen, mint bánatában természetes. Nagyon illik ide a képek keresetlensége, — (a csillag, madár, erdő, patak Lévaynak egész költői képtár helyett való) — az az egészséges józanság, mely friss kedéllyel párosul s azt beteges érzelgősségtől óvja s bizonyos reflektáló hajlam, mely néha gúnyossá, majd borongóvá hangolja a költőt. Csak a haza sorsa tette néha sötétebbé, ködösebbé lelkét; különben Lévay az „arany közép-

szer“ embere maradt; múzsája is nem a kicsiszolt, kifinomult világban, hanem a természet ölén, egyszerű viszonyok közt érzi magát legjobban. Ő is énekelhetné Horatiussal:

Kevéssel is boldog, kinek egy ősi
Sótartó csillog vékony asztalán,
Kinek könnyű álmát szélyel nem űzi
A félelem s vágy, mely aljast kíván.⁴

Hanem Horatius a palotákat ismeré s „két-szer festett bíbor ruhában“ elmélkedett az egyszerűség édességeiről; a mi költőnkénél ez a szép igénytelenség — költői természet. Ezért nem is kellenek Lévaynak erős benyomások, hogy énekelhessen: dalra kelti egy kedves emlék, szép tavaszi reggel, vagy borongós őszi nap, egy könnyed érzélem, mely mint a nyári köd támad s enyészik.

Hanem gyakran költeményei hatása is szétfosló, mint a felhő: nem mindig fészkelnek meg bennünk s képzelmünket sem foglalkoztatják erősen. Amily igaz lírai tehetség Lévay, mint ilyen, keskeny mesgyén mozog. Sokszor oly benyomást tesz, mint az oly énekes, ki ugyanegy áriát váltig ismétel. Midőn így több költeményében újra találkozunk azzal, mit egyszer már jól kifejezett: úgy vagyunk vele, mintha ugyanegy szín egymás mellé rakott árnyalatait néznők. A hatás gyöngül, ahelyett hogy erősebbé válnék. Azután szeretnék Goethe kitűnő mondására is ráutalni, hogy minden jó költemény „alkalmi“ költemény.

Lévay sok dalán az alkalmiság zamatját nem lehet érezni. Ha néha összevetjük két költeményét, melyeket tíz év köze választ el egymástól, az utolsón a tíz év nyomát alig-alig hogy fölfedezhetjük. Mintha Lévay költői lelkét az idő nem is barnítaná; mintha költészetének csak fénye s borúja volna, nem pedig évei. Legfőlebb az ember öregszik, az emlékezet mélyed, de a költő hangja marad, milyen volt. Ez a sajátság költőnk művészi stílusán is meglátszik: nem annyira az egyéni kifejezésre törekszik, mi például Arany kisebb, eszmélkedő verseit is annyira költőivé, utánozhatatlanná, sajátságos zamatúvá teszi, — Lévaynál több a kép, mint a plasztika, kifejezéseiben több a nyelv zenéje, mint az eredeti kedély hangja.

De viszont ritka költő született a magyar nyelv ritmusának oly élénk érzetével, mint Lévay. Van néhány dala, melyben — hogy úgy mondjam — készen fekszik a zene, csak ki kell abból érezni. Mily édeshangú, ömlőritmusú például a *Hivogató*:

Jőjj pici fecském, jőjj csak jőjj,
Rám dalaidból álmod szőjj,
Éber ez a szív, altasd el,
Mígnem egén majd szebb nap kel.

Tengereken túl tündértáj,
Érte talán még szived fáj stb.

S a *Metszők dalában*, Lévay egyik legeredetibb versében, a dévaj, „szőlőhegyi“ hangu-

latot már maga a ritmus kifejezi. Akár mind-
járt énekelni lehetne:

Fel szaporán, pajtás! el ne késs,
Csattogjon az olló s görbe kés!
Hajladoz a szívós venyige,
Messük, mesegessük tövibe, stb.

Hej az a megsebzett törpe had,
Bosszulatlan, meglásd, nem marad.
Könnye karácsonra borrá lesz,
Poharadba ömlik s — csúffá tesz.

S amiként Lévay a vers ritmusát érzi; oly ritmikusan himbálódnak tovább versei folya-
mában majd csoportosan, majd egyenkint a hasonlatok: olykor mintha rózsa leveleit hőm-
pölygetné a patak. A nyelv ritmusa a gondolat ritmusával párosul Lévaynál: mindkettő az író formaérzékét bizonyítja. Szelíd, csak néha erősb szenvedélyre pattanó kedély, népies za-
mat, tiszta forma; csakugyan mindvégig jellemzik Lévay verseit. S ezt mindenki meg fogja találni bennök, csak talán az olyan nem, ki a Mátra tövén havasi tájékat keres s a pa-
csirtától, mely „barna rögben észrevétlen meg- vonul“, „azt követeli, hogy büszkén fönyszár-
nyaljon, mint a sas. Különben Lévay nincs emelkedés nélkül: hazafias költeményében van tűz (*Északi szél*), mélyebbre ható érzelem.

E rövid általános jellemzés után Lévay köl-
teményeiből még csak fordításait emelem ki, melyek hangulatuknál fogva az egész keretébe kitűnően beválnak; s ezek között *Dumbar Fáni*

(Oh! eljősz-e hozzám?). Ha Burns eredetijével összevetjük, azt fogjuk találni, hogy nem másolata, hanem édes testvére. Olyanféle szép költemény, mint Petőfi *Alkuja*. Csakhogy benne a tűzvéru, nagyszavú juhászlegény szelídebb társa beszél. Eppen nem csodálnám, ha egy újabb Alceste⁵ e dalt szembe tenné a sok „világnézetes“ költeménnyel, hasonlóan Molière Misanthropejához, ki valamennyi udvari költő összes szonettjénél többre becsülte azt a kis chansont, melyben a szerelmes kedvesét egész Páris városáért oda nem adná Henrik királynak. A mi hősrünk is ilyformát énekel:

Nem kell nekem anyád
Földje, gazdagsága,
Nem kell nekem úri,
Széles rokonsága...
Mondd, hogy jóban, rosszban
Mellém akarsz állni:
S jövel egy szoknyában,
Kedves Dumbar Fáni.

Wohl Stefanie: Aranyfüst.

1887.

Wohl Stefanie sok csinos dolgot írt: tárcákat, kisebb csecsebecséket. Van bennök finomság, rokonszenves érzékenység. Mintha finom női kéz érintését érzénők. S e kisebb dolgok röpkedése, rövidsége, igénytelensége, pillanat-

nyi volta nem csekély tényezője sikeröknek. De képzeljük ezt hosszú lére eresztve. Az érzelmesség alighanem a cukrosvíz hatását teszi; a kontyos bölcseséggel s női filozófiával szemben némi műveletlen ásítást el nem fojthatunk s elvész az a nőies illat is, mintha nem zsebkendőre, hanem öles abroszra hintenők a parfümöt. Wohl Stefanie tehetségének a sok nyomdafesték megárt; tárcára valót elbír, hanem egy egész könyvre való tönkre teszi.

Jóbarátai, kik mindenesetre jobb barátai neki, mint az irodalomnak, dícsérni fogják az *Aranyfüstért*; mi azonban azt hisszük, hogy írói becsvágya eltérítette a helyes útról; azt hisszük, hogy egy elevenen tartott, ügyes formájú causerieja többet ér ennél az új újságpapiros-regénynél. Míg amabban — hogy udvariasan beszéljünk — írói tulajdonságai mintegy csinos, illatos csokorba fonódnak; regényében néhány ügyes megjegyzés s elevenebben megírt jelenet nem nyújt kárpótlást azért a terjengő laposságért és nyúlós stílusért, mely a könyvet legalább az irodalmi dolgokban érzékenyebb előtt majdnem kiállhatatlanná teszi. Az ember azt hihetné, ha végig olvasta, hogy az írás művészete valami kézügyesség, vagy gépies munka, mint amikor papírvirágot csinálnak, dobozkákat készítenek, kosarat fonnak. Az írás mintegy magasabbrendű harisnya-kötéssé válik, csak hogy a serényen mozgó tűk pengése helyett a toll sercegése hallatszik s az eredmény egy kétkötetes regény öt könyvben,

670 lapon, nem pedig a különösen nyírkos időben megbecsülhetetlen harisnya.

S a regény hatása alatt komikus kétségbeesésünkben már-már áldásosabbnak tartjuk az emberiségre a harisnyakötést, mint langymeleg regények írását s némileg érteni kezdjük Macaulay kifakadását, mikor például a vargát és szerény mesterségét hasznosabbnak tartotta az idealisztikus filozófia minden törekvéseinél. Amaz legalább megmentette az embereket a náthától, emettől pedig nem egy megkapta.

Művészi érzékünk is ilyen gyöngé náthát kap, mikor látjuk, hogy egy kedves, szerénységben szeretetreméltó írói tehetség mindenáron be akar állani a *modern regényíró*nök sorába s gyöngéd, „töretlen“ kezével politikai, társadalmi problémák súlyát emelgeti. Miért? Hogy erőmutatványaival barátain kívül egy megalapítandó magyar *Gartenlaube*⁶ közönségét gyönyörködtesse.

Mert a regény elég szabatosan van gondolva: mind az öt könyv kellően megtelik: az alakok is mind átlátszók, mint az ablaküveg; érthetőek, mintha már számtalanszor hallottunk volna felőlük; a regény pszichológiai problémája is már annyira közkedveltségű és ösmertes, hogy az első lapnál már tudjuk a kifejtést és fontosabb mozzanatait. Minden meglepetés és felzökkenés nélkül olvasunk lapot lap után s mikor a regény végére érünk, mintha tegnapi

teát ittunk volna. Mit használ az ily benyomás-sal szemben, ha elismerjük, hogy okos, tehetséges, nagyműveltségű nő írta a könyvet, mikor ez az okos, tehetséges nő rövid tárcákban jobban bemosolyogja magát képzelmünkbe, mint az ilyen hosszú könyvben.

S tudják, mi a különös? Hogy ez a női regényíró pedánsabb minden professzornál. Annyi szó van könyvében centralizációról és decentralizációról, liberalizmusról és konzervativizmusról, politikai eszmékről és eszmétlenségről, a főváros dédelgetéséről s a „provincia” elhanyagolásáról, mint a többi magyar regényekben összevéve sincs s írója megérdemelné, hogy előkelő helyet nyerjen, ha nem is a Parnasszuson, legalább a jövő század nagy központi parlamentjében a politikai boncok között.

A regény meséje különben olyan, hogy sok olvasó érdeklődését és rokonszenvét föl fogja kelteni. *A.* egy előkelő, elragadó, mindent meghódító Apolló és hatalmas szónok s államférfi, aki azonban alapjában egoista, csak a saját gloirejének s kedvének élő ember, ki később elveihez is hűtlen lesz s első nejét is elhagyva, elveit is szegre akasztja. Vele szemben áll *B.* unokatestvére, egy elszegényedett báró, ki azonban saját erejéből s az írónő végtelen kegyéből az élet fölszínére emelkedik s oly híres orvos lesz, amilyen regényekben lehet valaki s emellett dr. Hirschler mellé felsőházi tagnak is megválasztják, vagy kinevezik — már nem tudom. — Az aranyfüstös ember áll itt hatásos el-

lentétben az igazi aranyemberrel. Már külseje is jellemző. Amaz — mint mondtuk — igazi Apollo, óriás és szép, emez kicsiny, napbarnított, kinek azonban izmai vasból vannak; hérosz ez is a maga nemében, hosszú, fényes, fekete szakállal s kopasz homlokkal. Ez a *B.* szeret egy nőt, tanítványát a latin nyelvből; de büszkesége nem engedi szólni s tisztázni a köztök lebegő félreértést. — Nagyon természetes tehát, hogy ez a — különben igen ügyesen és melegen rajzolt hölgy *A.*-nak lesz felesége, *B.* pedig Indiába megy kolerát tanulmányozni. S *A.* most nejjével oldalán szédítő magasra emelkedik; szónoklatai káprázatával uralkodik a szíveken s a nemzeten. Azonban útjába kerül egy második nő, az elsőnek ellentéte, egy szívtelen, önző, a látszatnak élő kacér hölgy, ki az oroszánt lassankint hálójába keríti. *A.* tehát elválik nejjétől s nőül veszi ellentétét, a másikat. S most következik a bukás, a politikai után az erkölcsi s Apollónknak csak a pisztoly marad menedékül, míg a derék *B.* most elveheti első szerelmét, a szép és nemes Mária grófnőt. A fekete szakáll győzelmet arat Apollo fölött, a jellem az aranyfüst fölött. A kacér hölgyből demi-monde lesz, a nemes nő pedig már ez életben boldog. — S midőn végig olvastuk a történetet, Heine sorai jutnak eszünkbe:

Ich weiss nicht was soll es bedeuten...
 Ein Märchen aus alten Romanen
 Kommt mir nicht aus den Sinn.⁷

Különben a legjobb az egészben Mária grófnő alakja; úgy gondolom, ő menti meg e regényt: mintha némi költői sugár játszanék arca körül. Benne van a legtöbb önálló élet; a többi alak, a nagy szónoktól kezdve a jeles orvosig, már inkább gyári termék. Nem érdektelen az sem, hogy igazi merevséggel tünteti az olvasó elé szerzőnk a kacér Liza grófnének alakját; annyira csak számítónak, lelkileg visszataszító-nak, tudatosnak s a nőies lágyság hiányával rajzolja, hogy alakja éppen nem magyarázza meg azt a varázst, melyet a férfiakra gyakorol. Nem hiába jó emberismerő a derék B., ő első pillanatra tudja, hogy hányadán van vele. Kár, hogy akarata ellenére a szerző is pártoskodik alakja ellen, holott az író kegye olyan legyen, mint a nap, mely egyenlőn süt jóra, gonoszra. A művészetnek ez az esztétikai pártatlansága egyáltalán hiányzik a könyvből.

Viszont meg maga a szerző túlságos lelkesedésre buzdul azon sikereken, melyeket a regény jeles szónoka arat. Még fiatal kezdő, most jött haza Zürichből s egy díszebéden a megyei fiatalság nevében felköszönti a főispánt. Szerzőnk így írja le a hatást: „Veterán politikusok villogó szemekkel emelték föl fejüket, mint a vén csataló az ágyúszóra — ők a jövő parlamentáris nagyságot szimatolták az ifjában. A fiatal emberekben, de még a legelfásultabbakban is fölforrt a lelkesedés, mint az elragadtatás első perczeiben nem igyekeztek szégyenkezve rejtegetni; a nők meg épen elnyelték

tekinteteikkel és előre hajolva, meg sem értve mit mond, csak megigézett érzékeikkel hallgat-
ták a beszédet, mit a szónok rendkívül hajlé-
kony, ezerféle modulációkra alkalmas hangja,
valami szép, megragadó zenéhez tett hason-
lóvá“. Az író el látszik feledni, hogy ilyen jel-
lemzés az ízléses olvasót okvetetlenül kiábrán-
dítja, annyira, hogy éppen semmi kedve sem
marad a főispáni ebédet megízlelni. Ez repor-
ter-stílus s ebben a stílusban van tartva a re-
gényben a társadalmi s politikai viszonyok
rajza is.

Valóban e regény megérdemelte volna, hogy
valamely napilap hasábjain folytatásokban
kerüljön az olvasó szeme elé; megérdemelte
volna, hogy az első részlet megjelenése alkal-
mával az újdonságok közt garmond betűvel a
következő jegyzet álljon: „Lapunk mai számá-
ban kezdjük meg egy közkedveltségű írónk re-
gényét, mely a művelt körök figyelmét okvetet-
lenül magára fogja vonni. Nemcsak a szerelmi
cselszövény rajzában nyilvánul finomság, ne-
mes fölfogás s igazi szívmelegség, hanem a
szerzőnek egyszersmind sikerült egy valódi
politikai s társadalmi regényt is megalkotnia.
Modern társadalmunk, politikai köreink, a
bennök nyilatkozó ellentétek, a parlamenti
élet hullámmása, a születés és munka harca oly
eleven képekben vonulnak el benne szemünk
előtt, hogy még a távolabb állókat is érdekelni
fogja. De legjobban beszél magáért a mű maga,
melynek nemes erkölcsi és társadalmi irány-

zata elől csak a csökönyös és ízléstelen ember zárkózódhatik el“. Valódi bűnbánattal kell megvallanunk, hogy e csökönyös emberek közé tartozunk.⁸

Justh Zsigmond: Káprázatok.

1887.

Négy elbeszélésből áll a *Káprázatok* tartalma. Éppen nem vígak s mégis az engedékeny jó hangulat egy nemével tesszük le kezünkben a könyvet. Mulatunk a gondolaton, vajjon nem furfangos humorista-e írónk, ki meg akarja tréfálni a közönséget, mint megtréfálta néhány kritikusat? Csak játssza a „l'analyste terrible“-t⁹ s mint Ámor fölvette mulatságból Mars vértetét, ő is kezébe veszi a skalpelt és látszólag meg nem rezzenő kézzel boncolja az illúziókat, lelebbenti a Maya fátylát az életről, míg a végén kisül, hogy csak egy kedvesarcú fiú szappanbuboréka pattant szét. — Azonban még akkor is, ha „sans le savoir“ volt humorista, — találó címe van a kötetnek. Csakugyan káprázatok, egy szellemes fiatalember káprázatai; az olvasmányoknak és feuilletonisztikus filozófiának visszatükröződései az írónak még inkább csak passzív képzelmében. Egy finom érzékű, előkelő körökben megfordult, külföldön járt, sokat olvasott ifjú, ki még ezer és ezer benyomásra áhító, ki előtt még csak új, friss, harmatos lehet az élet,

beáll bennök szalon-analistának s hódolva az előkelő irodalmi divatnak, a „modern áramlatnak“, magára ölti a *dernière mode*¹⁰ szabását s olvasmányainak s pillanatnyi unalmainak hatása alatt züllött életről, egoisztikus érzelmekről, orosz nihilistákról, nagy csalódásokról s a még nagyobb Nirvánáról beszél. „Je n'en vois pas la nécessité“¹¹ — mondta egy ízben Talleyrand a szabójának, ki pénzt kért tőle, hogy megélhessen. S jelen esetünkben is kérdezhetjük: oh, fiatal író, honnan a fekete felhő tiszta homlokodon? Midőn káprázatnak rajzolod a boldogságot, nem állasz-e magad is káprázat befolyása alatt? Utazásaid alatt, rövid tartózkodásaidban egyetemi városokban Európa nyugatán és északján — nem zavartad-e össze könnyelműen cigaretted füstjét a Nirvána ködével?

Ilyen dolog egy fiatal étudianttal megtörténik ám, ki bizonyos lelki nagyságot helyez abba, ha az élet gyümölcseről, melyet mohón ízlelni kíván, a tettetett kiábrándulás hangján azt mondja: oh be fanyar! S bizonyosan azt fogja mondani, ha mindenáron az előkelőt, a finomat keresi, ha ki akar válni a „közönségesek“ köréből s hivatva érzi magát a modern civilizáció minden súlyát még töretlen vállán tovacicpelni. Hiába! a Hamlet-parfüm ma az előkelő szellemi toilettehez tartozik; szinte divattá vált.

Kimondom őszintén, Justh rajzaiban találok sok ilyen divatos dolgot, de még kevés

eredetit. Egy szárnyait még ki nem bontott tehetségnek művei, mely először reminiszcenciákon tanulja a járást, mielőtt bátran a maga talpára állana. Egyet mutatnak *Káprázatai*: írójok benyomásokra képes, hajlékony elme; de fognak-e e benyomások képzelmében sajátos alakot ölteni — azt még nem lehet határozottan megmondani. Még nagyon tanuló, még öntudatlan mások hatása alatt áll, mint valami szorgalmas fiatal festő, ki még el sem hagyta mestere műtermét. Egyénisége, mint a köd foszlánya úszkál itt-ott e kötet lapjain. Az elbeszélések inkább azt mutatják, hogy minek szeretne írójok látszani, mint azt, hogy ő valóban mi. A fölfogás, modor könyvében a divaté; s ha kérjük, mit ad hozzá az író a magáéból, alighanem zavarba hoz a felelet.

Talán nem tévedünk, ha — legalább első könyve után — azt mondjuk, hogy kedves, lágy körvonalú rajzocskákra, egy-egy őszinte benyomás gyöngéd visszatükrözésére, elégiára, vagy kis idillre inkább volna alkalmas tehetsége, mint boncolgató pszichológiára, vagy bonyolultabb lelki állapotok ecsetelésére. Most még mintha erőltetné tehetségét, ha a pszichológiai boncoló késsel dolgozik; beszéde most olyan hatással van, mint mikor szép, érzelmes női hang a férfiének mélységét akarná utánozni.

Innen az elbeszéléseknek némi szenvelgése, mely azonban naív volta miatt nem hogy keletlenül hatna, inkább lefegyverez. Ide tar-

tozik például írónk piperéskedése — (óh, valóban ritka s jelen esetünkben igen rokonszenves hiúság!) — olvasottságával és sokirányú szellemi érdeklődésével. Valami ebből alakjaiba is átszarmazik. Van egy grófnéja, ki koronkinti ideáljaival egész könyvtárt emészt föl. A „belle Mariette“ olvasta Schopenhauert, (nem tudni biztosan, mely kiadást), Stendhalt, Bastiat nemzetgazdaságát stb., egy budapesti „viveur“ és poeta Rosetti Dante bús dalait forgatja. Az utolsó elbeszélésben egy dán ifjú, a szóke Claus, jó Zúrichbe s beiratkozik az egyetemre, mert „szüksége van pár történeti adatra“. Ez majd Spencer Hardy *Manues of Buddhism*-jára nyit, majd egy ösmerősével barátságuk megpecsétléseül Cicero művét, *De amititia* olvassa. Előfordul az elbeszélésben még Walter Scott, Lamartine, Feuillet, Mistral neve, hogy hamarjában azt idézzem, ami gyorsan eszembe ötlik.

Szerzőnk, mint látjuk, szereti a jeles írók társaságát s tágkörű fogékonyságot mutat irántuk: Stendhal mellett Cicero is ott van a listán. S mint a fiatal szerelmes imádottja nevét minden lehető és lehetetlen dologgal egybekapcsolja, ő is minduntalan értékesíti irodalmi reminiszcenciáit, alakjai nagyobb olvasottsága érdekében. De úgy hisszük, a hatásra nézve csalódik. Alakjai becsét akarja ezáltal emelni; talán némely esetben az írói nevek említése által föl kívánja gerjeszteni az olvasóban is azon képzeleteket, melyeket azok őbenne

ébresztettek. Csakhogy az olvasó nem megy lépre s oly vandál egykedvűséggel hallja, hogy Claus és társa Zürichben Cicerot olvassa, mintha azt értené meg felőlök, hogy vajassenkeret esznek.

Épp így jár szerzőnk egy másik dologgal is. Túlságos sokat magyaráz; ott áll alakjai háta mögött s ő maga mondja el, hogy azok mit éreznek, hogyan éreznek. Amit gyakorlottabb kéz két-három vonással megrajzol, ahhoz szerzőnk egész pszichológiai apparátust használ, mint mikor a kezdő fogorvos operatóri örömeben minden műszerét kirakja betege előtt. A „belle Mariette“ például a *Fehér lap* című elbeszélésben ilyen kipécézett alak; kis szalon squelette, melynek minden csontja zörög, ha megrántják a zsinórt. Szinte érezni, hogy a fiatal szerző hogyan okoskodja maga elé. Amit az ablakból valóban látott, nem egyéb, mint egy-egy mozdulat, mosoly: a többi meglehetősen érdektelen konstrukció.

Valóban szeretném, ha több közvetlenség volna elbeszélőnkben; ha nem iparkodnék annyira problémákat szerkeszteni, nem törekednék annyira műveltnek látszani, annyira pszichológiai elméletek ismerője lenni, hanem ahelyett visszaszállna magába s bátorsága volna inkább köznapiasnak mutatkozni, mint csak keresettnek. Még mily sok idő áll előtte! Miért akar mindenáron précieux lenni, mikor jobbra is van tehetsége?

Meg vagyok győződve, hogy szerzőnk egy

egyszerű, érzelmes történetet jobban megtudna írni, mint ahogy a Nirvána tanát novelizálja s egyszerűbb igényű rajzai talán szebbek lesznek, mint azok, melyek mögött szenvelgő világnézet rejtőzik. Mert úgy rejtve ki-kikandikál a könyvből írójának még friss benyomásokra képessége, rokonszenves lénye, érzelmi finomsága; kár azt túlfinomítani és mindenesetre inkább mulatságos, mint imponáló, mikor egy francia tanuló csalódását egy zürichi csaplárleányban a buddhizmussal stb. egy rímbe foglaljuk, „Etwas grün“ — jegeyzné meg a szárazhumorú német.

Szinte mondanám, figyeljen szerzőnk inkább mestereinek technikájára, mint szellemére; fedlje egyelőre olvasmányait s kritikai elméleteit; mindenekelőtt merjen saját szemével látni, merjen saját szívével örülni, bánkódni — s csak azután lépjen újra az írói porondra. Hajlékony képzelme annyira beleélődött idegen mintákba, hogy idő kell, míg megtalálja a maga útját. Szellemi batyújában még több a máshonnan átvett, mint az, mit magából merített. Ezért még jellemző ereje is csak kezdetleges — (éles, eredeti detail rajzot nem igen találunk) — s legigazabb ott, hol a zürichi deákról beszél, ki végtelen sokat olvas és még alaktalanul álmodik.

Magyar földről vett személyeinek például nem igen van levegője, faji jellege, különösége. Nagyvilági bábok, melyeket nem élénkítenek az életből eredeti módon ellesett vonások.

Az egyik elbeszélés egy tönkrement magyar grófról szól, a másik egy magyar költőről, ki nek a Margitszigeten egy híres színésznővel van érdekes csevegnivalója. — Csakugyan így áll a dolog? Én azt gondolom, nem így. Belényesi Kálmán gróf nem Belényesi Kálmán, hanem egy szerepét eljátszott vicomte s az sz...i vendéglő izléstelen fényű terme pedig egy párisi restaurant kopott aranyozású szobája. A pusztán élvező és csak őseiben büszkélkedő gentry bukását rajzolni: hálás és korszerű tárgy. De akkor hősünket honi szemmel is nézzük s ne egy elhasznált párisi típus mintájára alkossuk meg. Így a rajzban csak a név magyar; maga a rajz utáncolat, minőt a párisi „nippes“-ekkel űz a kereskedés.

Ilyen a harmadik elbeszélés is, melynek hőse Szeghalmy Gábor, „a modern költő s nyugtalan viveur“, ki az elbeszélés elején „mereven néz maga elé“. Szerzőnk mást mond, de azt hiszem, azon gondolkozik ez a nyugtalan viveur, hogyan juthatott ő ilyen bajszos, mázsás névhez, mint Szeghalmy és Gábor. Tessék a Gábort — nem bánom — M. Anatole-lal s a Margitszigetet a Bois de Boulogne-nyal fölcserélni s a dolognak már nagyobb „chic“-je lesz. Elbeszélésünk eredetisége főleg abban áll, hogy a szerző bizonyos néma tisztelettel tekint hősére. A mulatságos fordulat pedig benne az, hogy M. Anatole eleganciája, szellemes roué-volta, kiábrándult költőisége és perzsaszőnye-

gei sokkal jobban imponálnak magának a szerzőnek, mint olvasóinak.

Részünkről — ha ugyan még meg nem haragudott reánk, mit őszintén sajnálnék — arra kérjük, áldozza föl az isteneknek M. Anatolet s maradjon meg ő egyszerűen s egészen Justh Zsigmondnak.

Ettől való például az utolsó novella staffageja: a szép Zürich, a zöld Limmanthal, a tóval s festői utcákkal. Látszik, mennyire tetszett e város az írónak. S e staffageban több igazi hangulat is van, mint különben az egész elbeszélésben.

Verus: Száz epigramma.

1887.

A jeligét nézve, melyet a címlapon megpillantunk, nem csekély igénnyel vesszük kezünkbe a füzetet. „Nem is kívánom, hogy tapasztoljatok: csak arra kérlek, meghallgassatok“; mond a jelige. Írónknak bizonyosan sok mondanivalója lesz — gondolja az olvasó, — bizonyosan tú hegyére szúrta a divat sok félszegségét, kultúránk sok hóbortját, a nemzeti lustáknak és reformereknek gyöngéit egyaránt. Vagy talán háborúra kelt „bögölyök hadával“, irodalmi ízléstelenségekkel, visszatetsző irodalmi törekvésekkel s ostromozza azokat magyar „xeniák“-ban. Ilyenkor mondhatja: nem kívá-

nom tapsotokat, de arra jogom van, hogy gyielmeteket kívánjam.

Jelen esetünkben azonban a jelige egy kissé „magas hangú“, mert egészben véve ártatlan epigrammákkal van dolgunk, melyek már számtalanszor „megbökversezett“ emberi gyön­gék­re vonatkoznak, vagy oly alakokat tesznek nevetségessé, melyeket Lessingből, vagy a római epigrammokból már jól ismerünk. S ez még nem tenne semmit sem; nagyobb baj az, hogy a legtöbbnél az alkalomszerűség zamatja hiányzik, vagy pedig borsóhéjhoz hasonló, melynek magját már rég kiszedték. Az elmélkedő versecskékből hiányzik az a fordulat, mintegy természettől rövid mondásokba, gyön­géd, vonzó hasonlatokba kibimbózó ész, mely például Goethe gnómáit olyan széppé, a köz­helytől távol állóvá teszi; a csípősebbek pedig lessingi epigrammákhoz hasonlítanak, — Lessing élce nélkül. Annyi bizonyos, hogy egyet­lenegy margitszigeti szúnyog csípése sajtóbb, mint az egész epigrammatikus méhkasé.

Ha Lessing szerint az epigrammi fordulatnak váratlannak, rögtöninek kell lennie; a mi epigrammjaink e követelménynek nem igen felelnek meg. Az első sor után már tudjuk a pointot, sőt még kifejezését is sejtjük. Verusnak még élce is inkább irodalmi reminiscencia, mint eredeti tehetségféle. — Epigrammatikus erejét legkönnyebben megítélhetni onnan, mi­kor régibb epigrammokból újakat keletkeztet. Mindenki ösmeri Kazinczy epigrammját

Hímfyról. Ennek nyomán szerzőnkél a következő két disztichon származott:

Drámaírókhoz.

Drámaíró! Bolyait bámuld, mert tőle tanulhatsz.
Öt drámája vala s mindet a tűzbe veté.

Bolyai.

Öt drámádat tűzbe vetetted. Ritka író vagy!
Ott ahol ily kritika — a hatodik sikerül.

Kazinczy versével egybevetve, e két utóbbi epigrammatikus magnak vadhajtsása inkább, mint nemesítése.

Az sem érdektelen, mikor szerzőnk Hugo Victor halálára készít két disztichont, melynek pointja ott olvasható Virág Benedek budai emléktábláján, majdnem kivétel nélkül egytagú szókba foglalva:

„Itt élt, halt, nem halt, mert halva is él — aki úgy élt“ stb.

Szerzőnkél a nevető Gwynplaine¹² hirdeti a ravatal köré gyűlt emberiségnek meglehetősen döcögő pentameterben:

Miért gyászoljátok azt, aki halva is — él.

Hanem miért kerülnek ép az eltorzított Gwynplaine ajkára e szavak: — nehéz volna megmondani. — A füzetben van e következő epigramm is:

Emberjogot tapod lába,
 Ura előtt görnyed háta,
 Mintha két rút lelke volna:
 Egy személyben zsernok — szolgál.

Azt hinnők, hogy itt Dahomey királya fő
 skalp-mesteréről van szó. Pedig a vaskancel-
 lár¹³ra céloz s illik rá, mint az epigramm fu-
 lánkja helyébe a durva kolonc. Ugyancsak őreá
 vonatkozik az a nem egészen ismeretlen ás-
 ványtani antitézis is, hogy mindene vas, csak
 a szíve kő.

A mi szívünk lágyabb s azért örömmel dí-
 csérjük meg az epigrammák keresetlen s eléggé
 magyaros nyelvét. Azt is elismerjük, hogy
 itt-ott nem hiányzik egy pár sikerült ötlet.
 Lessingnek s Martialnak is néhány epi-
 grammja igen tetszetősen hangzik szerző
 fordításában. Ezek egyszersmind a legjobbak
 a füzetben.

Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös.

1889.

Igen szépen kiállított kötet, melynek széles
 betűivel kétszáznál több lapra terjed az, mi
 könnyen megférne felényi nagy téren. E pa-
 zar kiállításból azt lehet következtetnünk, hogy
 a kiadók¹⁴ bizton számítanak Mikszáth művé-
 nél nagy olvasóközönségre. A címlapot azonban
 mégis másként kellett volna nyomtatni. Az

van rajta: regény, ami az olvasót félrevezetheti. Ha a legjobb szabó készíti is a dolmányt, azért abból nem lesz ünnepi mente: s egy jóízű elbeszélő ötletei még nem regény. Mikszáth barátja e cím után indulva, valami újabb fejlődés nyomait keresi e műben; talán komolyabb, bevégzettebb jellemrajzot, egy jól átgondolt, lélektani rugókon induló cselekményt, egy kissé behatóbb korrajzot. E helyett találja a régi Mikszáthot, azzal a különbséggel, hogy ez most regénynek mondja, amit eddig elbeszélésnek, regényes rajznak nevezett. Pedig újra csak azt bizonyítja vele, hogy az író, ha kedve tartja, változtathat ugyan az elnevezéseken, de nem a dolog lényegén. Már a műnek csírája más, földolgozása más, hogy sem a regény szempontjából tekinthessük. Magja az elbeszélésnek egy adoma, mely a szultán kaftánjáról szól; ehhez a kaftánhoz készül a regényes történet, melyhez a szükséges alakok már úgyszólván készen vannak az elbeszélő képzelmében s eredeti reliefet csak annak ötletes gondolatai, eleven humoros színezése által nyernek. Az elbeszélés abban a „török világban“ játszik, melyet Jósika s Jókai regényeiből oly jól ismerünk. Csakhogy míg azelőtt süllyesztők, rejtekutak, szörnyeteg basák rémíték és vonzák az olvasók képzelmet: ma a mesék alaphangulata megváltozott. A török regények azelőtt hősi operához hasonlítottak, romantikotragikusak voltak; Mikszáth *Beszélő köntöse*-ben pedig már az operett zenéje hallik. Les-

tyák Mihály uram, a mese hőse, ki szabólegényből Kecskemét főbírájává zöckent föl, kész operett-hős; Czinna, a szép cigányleány, hozzá való csinos párja; a telhetetlen Olaj bég, ki nek vadsága a császári kaftán láttára merő alázattá juhászodik meg, operett-hős a javából. S a mellékalakok is mind megférnek egy operett keretében: a csávába került szenátorok, a vén Lestyák, a csodaszabó; a nagybajuszú kuruc hadnagy, Csoda Gergely, a szultánnak ajándékba vitt négy magyar „virág” stb. Ezt nem akarjuk gánecs gyanánt említeni; régi regényeink törökvilágát ma aligha tűrhetnők meg másként, mint az operett mezében; s Mikszáth—Jókai után — már csak ezt a vidámbb hűrt pengetheti. S az adomaszerű jelenetek élénk rajzára Mikszáthnak mindig kész tolla van; s egy-egy leírásban, jelenetben fölfölcsillan némi költőiség is. Az egész elbeszélésnek azonban — könnyed vidámságán kívül — mélyebb költői érdeke nincs. Mikszáth tehetsége a genre-szerű jellemvonások rajzában tetőzik: azontúl számára megszűnik minden pszichológia s alakjai e részben nem keltenek az olvasóban érdeket. Ezért óvakodik az író ez elbeszélésében is a komolyabb bonyodalomtól. A fiatal Lestyák és Czinna viszonya szerzőt akaratlanul is a tragikai összeütközés felé vezette volna, ha komolyan veszi a lélektani problémát. De még idejekorán meggondolta magát s az olvasók örömeire regényes fordulatok útján végül a két emberből mégis egy

pár lesz. Az író belátta, hogy a tragikumból mégsem lehetne tréfás mumust csinálni.

Mikszáthnak megvan a maga élénk, tösgyökeres magyarsága, de néhol az ízlés rovására túloz. Gyakran az elmosottabb szó inkább helyén volna ott, hol az író „okvetlenkedik, ripakodik, resze-riszál, hajkurász“. Annál feltűnőbb azután, hogy egyszer nála „a város ügyei rosszul néznek ki“ (18. l.). Hogy az elbeszélés szavával éljünk, ilyenkor „a meglepetés fölszisszenése nyisszan végig“ az olvasón.

Schlauch Lőrinc püspök beszédei.

1890.

Fényes kiállítású két kötet került ki nemrégiben a Franklin-Társulat sajtója alól.¹⁵ A legszebb papiron, nagy és szép betűkkel, melyek által mintegy magától fontosságot nyer minden kinyomtatott szó, jelentek meg a nagyváradi püspöknek két évtized folyamán tartott egyházi és egyházipolitikai beszédei. Két okból akarunk itt rólok megemlékezni: formájok miatt bizonyos általános irodalmi értékre tarthatnak számot, azután pedig érdekes nyilatkozatai a magyar katolikus egyház egyik vezéremberének. S egyet azonnal meg kell vallanunk. A beszédek — így egybegyűjtve — jóval többet mutatnak, mintha csak elvétve, egyenkint olvasnók. Ami egyes beszéd folyamában egy-egy elszórt gondolatnak látszik, e

gyűjteményben mintegy részévé válik egy kapcsolatos egésznek, kellő helyére jut; s mikor a könyvet letesszük, azon meggyőződésünk támad, hogy egy több tekintetben öntudatos szónok nyilatkozatait olvastuk.

Az első kötet tisztán egyházi beszédeket foglal magában. Tartalmuk részletei nem tartoznak az általános kritika elé. Formai gondosságuk mellett azért csupán egy sajtóságot akarjuk kiemelni. Szívhez, képzelemhez akarnak szólni; a gyöngéd húrokat akarják mozgásba hozni s míg mások a tabernaculumot mint valami megfoghatatlan, misztikus csodát mutatják föl s a dogmák megfoghatatlanságából érvelnek vallásuk isteni eredetére: az előttünk fekvő egyházi beszédek a katolicizmust a dogmák fölött s azokat csak melleleg érintve, mint a szeretetnek s könyörületnek soha ki nem apadó táráát tüntetik föl, mint azt a régiót, hol a szeretet, a szájalom s irgalom tökéletességében egyedül honos.

Szóval a beszédek irányzata a szív dolgává tenni a vallást, elsősorban a katolikus vallást; tulajdonkép minden emberhez kívánnak szólni, nemcsak a hívőkhöz, mert homályban hagyják, illetőleg nem is érintik azt a filozófiailag is fontos pontot, kell-e szükségkép s mindenkor párosulnia vallásos érületnek s dogmatikus hitnek. Az egyházi férfiú ezt a kapcsolatot természetesen szervesnek tartja; a szónok azonban inkább a dolog érzelmi oldalára veti a súlyt.

Hanem azért beszédei mégsem annyira a nagyközönséghez szólnak, mint inkább az elit közönségéhez. Annyira gondosak formában, mértéket tartók a kifejezésben s annyira telvék filozófiai reflexiókkal, a modern tudomány kérdéseire való vonatkozásokkal: hogy csak a műveltebbekre lesznek hatással s különösen olyanokra, kik az érzelmek és gondolatok küzdelmeiben nemcsak saját lelkök mélyéből, vagy az emberiség haladásából merítik a vallásos megnyugvást, hanem elsősorban valami külső, megszentelt, misztikus támaszra szorulnak.

A második kötet az egyházpolitikai beszédeket foglalja körébe, melyeket szerzőjük részint a főrendiházban, részint a Szent István- és Szent László-Társulat ülésin mondott el. Az általánosabb érdekűekről már volt szó e lapok hasábjain. Jellemzésökre álljon itt csak néhány megjegyzés. A szellemi kacérságnak egy nemét mutatja mindegyik; szerzőjük nem fordul el a kor tudományától, haladásától; bizonyos nagyúri kegyességgel állítja ki a dícsérő oklevelet az emberi ész százados munkájának, de csak azért, hogy a második pillanatban elmondhassa, hogy az a százados munka tulajdonképen sziszifuszi munka, melynek valódi belbecse nincsen. Hiányzik belőle az áldás, az egyház áldása. Elfogulatlan gondolkozó senkire sem fogja a vallástalanság bélyegét rástütni, ha e fölfogásnak ellenmond. A tudomány, mint a művészet is — öncél, mely a

maga törvényei szerint fejlődik s mint ilyen, nincs a pozitív vallások vezető szalagjához kötve. A tudás utáni vágy alapjában éppen oly örök, mint a vallási érzet nyilvánulása s a művészet ösztöne; s minél tisztábban, saját természete szerint fejlődik mindegyik, alapjában annál őszintébb lesz közöttök a harmónia. Egyik éppen úgy a sötétből kel, tapogatózik, önerején emelkedik, nyilvánulásaiban változik, mint a másik; egyik a másikkal kölcsönös hatásban működik, ha néha látszólag egymás ellenében is s egyiknek sincs meg az a privilégiuma, hogy az élet kútfejét jobban megközelíthesse, mint a másik. Tudásvágy, vallási érzet, művészeti ösztön mindegyik ősi, eredeti funkciója az emberi szellemnek s csak ott kezdődik a visszásság, ahol az egyik miatt a másikat tagadjuk, vagy az egyik jogos helyébe a másikat erőszakoljuk. A tudomány néha lehet vallástalan, de félreértés volna, természeténél fogva vallásellenesnek mondani; éppen oly félreértés, mintha a tudomány kérdéseibe — török, szakad — a vallást vegyítjük. Az Úr nemcsak hatalmas, de kegyes is s nem kívánja, hogy minduntalan említsük nevét.

A jelen esetben még bonyolultabbá válik a kérdés azáltal, hogy — mint már előbb említettök — nincs tisztán meghatározva, mit értünk vallási érzés alatt? Önkénytes nyilatkozata-e az az emberi érzelemnek, vagy dogmákhoz kötött? Az egyéni lelkiismeret fóruma elé tar-

tozik-e, vagy az is „egyházpolitikai“ szempontból tekintendő?

Könyvünk álláspontja szerint — pusztán csak jellemzésére hozzuk föl — a vallási érzület legerősebben, legtisztábban, legcsalhatatlannabbul akkor nyilatkozik, ha mint pozitív vallási, elsősorban, mint katolikus érzület nyilvánul. Gyöngédtelenség volna, e ponton valaki meggyőződésének ellenmondani. De annak már ellenmondhatunk, ha valaki a szeretet, könyörület alapjait nem a fejlettebb, szenvedélyekből kibomlott, tisztább szemléletre emelkedett emberi természetben keresi, hanem ma is még mintegy az egyház privilégiumának tekinti. S amint hamis, divatját vesztő, önmagának ellenmondó liberalizmus az, mely az egyházat filantrópikus működésében zavarni akarja; éppen oly egyoldalú álláspont, ha valaki a mai civilizáció irányzataiban csak az intellektuális s érzelmi egoizmus nyilatkozatait látja, minden eszményibb törekvést pedig az egyház által szentesített vallás számára foglal le.

Ez álláspontnak felel meg könyvünk történeti fölfogása is. Bizonyos osztó igazság nyilatkozik meg benne, mely szerint az egyik félnek kevés, a másiknak annál több jut. Elismeri a fejlődés tanát, de csak félig; alapjában az egyházat kivonja törvénye alól. Elhallgatja például, hogy — amily mérhetetlen hatással volt a keresztyén eszme az emberiségre, az egyház intézménye legalább is kölcsönzött

annyit a kortól, mint amennyit neki nyújtott; hogy a profán szenvedélyek benne éppen oly tusákat vívtak, mint kívüle; s hogy éppen ezért az az emberi fejlődés egy láncszeme, nem pedig egy kívüle s fölötte álló tökéletesség. Az egyház és vallása ily szempontból ideállá emelkedik, mely keletkezése óta egyforma tiszta fényben ragyog s szolgálatában állva, könnyen elfeledheti valaki, hogy az eszme benne is csak megtört sugarakban verődik át, mint minden más dologban, hol a nemesebb érzelmekkel az egoizmus is szükségkép párosul.

A második kötet a nagyobb, általánosabb érdekű nyilatkozatokon kívül még a nagyváradi püspöknek a főrendiházban tartott beszédeit is közli. Ezeket is választékos forma, előkelő modor s éppen annyi határozottság, mint tartózkodás jellemzi. Igen érdekes beszéd az is, melyet 1871-ben az autonómia ügyében tartott a szervező gyűlésen. Melegen ajánlhatjuk azon politikusok figyelmébe, kik az autonómia kérdését újabban föllelevenítették. A formában ugyan mérséklettel, de azért minden kétséget kizáró határozottsággal fejtegeti benne a szónok az egyház álláspontját, melynek értelmében minden rés el van zárva a laikus előtt, hogy az egyházi szervezet kérdéseibe beavatkozassék. E részben a katolikus egyház híveitől sohasem kér és fogad el tanácsot, hanem mindig csak engedelmességet követel. A pápa legújabb nyilatkozata értel-

mében a laikus püspökével szemben még a bírálat jogát sem gyakorolhatja. A dolog természetében fekszik, hogy az autonómikus mozgalmak — a katolikus egyházon belül — rendes körülmények közt már születésökor végelgyöngülésben halnak el.

Szász Károly: Úti tárcsa. — A visszatért.

1890.

Szász Károly fölött mintha nyomtalanul röppennének az évek; könnyen buzgó s könnyen buzduló költői ere ma is oly frissen ver, mint egy emberöltő előtt s míg más hosszan elévődik egy-egy benyomáson s várja a termékeny percet, Szász Károlynál egy-egy érzelemből, vagy benyomásból mindjárt csokrával pattan ki a költemény. Látszik, szereti a verset a versért magáért; van öröme magában a verselés mesterségében; a szó, a kép, a rím még ma is úgy csábítja, mint gyermeket a pillangó. S érzékenysége is éppily hamar működik; minden szellőcske legyintésére fodrozódnak a fölületen hajjai: gyöngye fuvallat elég, hogy gazdag képalkotásból az érzelem szálán elméjébe verődjék gyorsan, keresetlenül, válogatva, néha válogatás nélkül annyi költői fordulat, mennyi éppen egy költeményt teszen.

Így nem csoda, ha költészete gyakran az improvizáció benyomását kelti az olvasóban.

Úgy érezzük, mintha költőknek mindig keze-
ügyében volna lantja; egy kis belső ösztönzésre
ujjai azonnal pengetik a húrokat. De azért
nagy igazságtalanság volna pusztán ügyes
ujjakról beszélni. Legtöbb költeményén a gon-
dolat könnyű hulláma fut át, vagy gyakrab-
ban az érzésnek bizonyos házias melege villan
keresztül, mely ha nem is érint mindig erő-
sen, de tanuskodik arról, hogy van bennök
élet.

Különben, ha Szász Károly költészetéről ké-
pet akarunk magunknak szerezeni, nem szabad
azt pusztán egyes többé-kevésbé sikerült ver-
sében keresnünk. Vannak költők, kik néha
már egy versszakra félreismerhetetlenül rá-
nyomják egyéniségök bélyegét: minden egyes
kiválóbb költeményöknek megvan a maga kü-
lön élete. Szász Károly múzsája — *sit venia
verbo*¹⁶ — olyan, mint a jó kotlós tyúk, melyet
csak akkor méltánylunk annak rendje szerint,
mikor sok kis csibéje körében látjuk. Vagy
illőbb hasonlattal, Szász Károlyban a költő
olyan, mint a mondabeli lovag, ki egyszerre
egy csapat fiával állít királya elé. Egyénisége
inkább csak halványan nyilatkozik egy-egy
költeményében; de egy csomó versében mint
megannyi szétszórt sugárban, megtaláljuk ro-
konszenves körvonalait bizonnal. Lelkében
két-három téma költőileg eleven, például a csa-
ládi érzés, otthonának szeretete; s költeményei
e témának változatai; s írójok szellemi mozgé-
konyságát, fejlett technikáját, könnyen buz-

duló érzékenységet csak akkor ismerjük meg, ha e variáló képességét méltányolni tudjuk.

E bizonyos tekintetben formális képesség, ha ízléssel, tősgyökeres nyelvérzékkel, eleven képzelődéssel párosul, éppoly ritka, mint szeretetreméltó. Rossz muzsikusz az, ki hangszerével nem gondol s én ezt a hangszere iránt lépten-nyomon nyilvánuló szeretetet Szász Károly költészetében vonzó vonásnak tartom. Ez a sajátság az, mely költeményeiben az erősebben egyénített érzelem hiányaiért kárpótol s csinos verseket termel még akkor is, ha néha a tartalom közönségesebb, vagy kevésbé megkapó.

Az előttünk fekvő *Úti tárca* versei is nyernek, ha egészökből tekintjük s a költőt úgy hallgatjuk, mint valami művészt, ki témája fölött szabadon improvizál (— amit láttam, átérezve — le is írtam abb' a percben — mondja a motto) s a főgondolathoz, vagy alapérzéshez mindig új és új változatban (huszonnyolc költeményben) visszatér. Az alap-téma: az édes otthonba, a szokott kedves körbe és életviszonyokba való vágyódás. Ez egészen alanyi, mondhatnám, személyes érzelemhez viszonyít, ahhoz mér minden benyomást; ez érzelemben foszlik föl minden új kép s abban tükröződik minden új táj; az idegen föld pázsitos patakja, mint a Montblanc. E versekben is újra bebizonyul, amit Arany Szász természeti érzékéről oly finoman megjegyzett. Nem annyira a tájék lelke, annak sajátos va-

rázsa lesz a költőben eleven, hanem annyit s azt veszi ki a természetből, mennyi belőle szubjektív érzése kifejezésére éppen alkalmas. Valóban költőnkben mindig a maga át nem alakult szubjektív érzése a középpont, melylyel szemben minden más benyomás eltörpül, s ez a mindig magával társalgó érzés oly erős, hogy a Jungfrau csúcsa előtt, igen könnyen meglehet, csak oly módon nyilvánul, mint egy régi domb előtt.

De így is, a sok különböző kép és szemlélet tükrözése által élénk változatossága van a gyűjteménynek. Nem sorolhatunk itt föl minden egyes költeményt, csak néhányról emlékezünk meg. Csinos a *Heidelberg* című (6. sz.), hol Heidelberg tája mintegy egybevegyül „ifjúságom Enyedével“. Kár, hogy az utolsó szak a leggyöngébb:

Ifjúságom szép Enyedje
Csak reád emlékezem —
— Vajha sorsom még engedje
Aldva tenni rád kezem!

Enyed fölött az áldó kéz —; kenetes inkább, mint világos, vagy szemléletes. Az eleven költeménynek inkább csak kényszerű befejezése. A *Rajnán* című szép képekben gazdag; de inkább több hasonfajta költemény összeálló reminiszcenciájából fakadó, mint eredeti képzeletből. A *Notre-Dame*-ban címűnek igen szép az első szaka:

Földi zajtól menekülni vágyva,
 Ide jöttem a nagy némaságba,
 Hol hallgatag árnyak tömörülnek,
 Dalok, imák *összehajtott szárnyal ülnek.*

Ez utolsó kép méltó Dante fordítójához; valóban költői szemlélet. De Szász Károly nem ápolja s nem becsüli annyira, mennyire illik. A költeménynek tovább kell haladni s íme, mindjárt két sorral alább már a múlt századok szárnyai suhognak; érzetem szerint a „szárnyak“ ismétlése nem szerencsés s magával söpri az első versszak annyira gyöngéd hasonlatát. Egyáltalán néhány versszak az elsőnek csak bővítése inkább, mint fejlesztése.

A *Luxemburg-palota kertjében* (11. szám) újra azon versek közé tartozik, melyekben a költő a külső világban tulajdonképen csak reliefet keres, hogy vele szemben családi boldogságának még jobban örülhessen:

Mert hajtson bár egy fényes múlt porából,
 És gondozzák bár műértő kezek —
 Annál, mit otthon Ő számomra ápol,
 Oh, pompás kert, a te rózsád se szebb.

A *Búcsu Páristól* (14. szám) éppoly lendületes, mint amily egyszerű a *Genfi tón* című (15. szám). Keresetlen igénytelenségében a kötet vonzó darabjai közé tartozik. Ízeletül idetesszük négy szakából az utolsó kettőt. Szellőtlen csend a tón. A csolnakon oldalt henyén csügg a lapát:

Lassan-lassan leszáll az alkony,
Nyugaton már lement a nap,
De túlhan, a fehér Montblancon
Rózsái még pirosanak.

A tóra visszavert sugára
A kék hullámokon rezeg,
Mint életünknek alkonyára
Visszfényt vet egy emlékezet.

Ilyen rövid s hangulatos *A templomocska* című is (19. szám.). Ott csüng a magas hegytetőn. A harangszó, mint kis madáresicsergés hangzik le. S

Városi népnek szűk is lenne:
De kettő mégis elfér benne:

Egy szív, mit bú vagy önvád tépe —
S a jóságos Madonna képe.

Velence aztán mozgékonyvá teszi a költő fogékonyságát s a csodás város, hol a multnak fénye oly varázslón tündöklük át a jelen rongyain, egy pár szép versre hangolta a jövőnyt. Költőnk kizárólagos szubjektivitása e helyen sem tagadja meg magát, hol pedig az ember saját örömeről, bánatáról könnyen feledkezve, szinte méltóbbnak tartja, ha a mult századokkal él együtt, mint a maga érzéseivel. Velence Szász Károly előtt szimbólum lesz, melyben reményeinek, emlékeinek, meg-hiusult ábrándjainak képét akarja látni (24. szám). Így a vers végén a *Sóhajok hídja* is

inkább csak költői kép, hol kiábrándulva „a tört színes csigákat szedi össze“, mert az igazi ponte dei sospiri-n legfőlebb egy hangostorkú olasz gyerkőctől lehetne csigákat venni, melyeket a Lidon szedett össze. Költőnk különben maga is elmegy a Lido partjára, hol Trefort Ágost halála hírét veszi. Ez a *Lido partján* (26. szám) egyik legszebb, legtartalmasabb ódai lendületű költeménye. A staffage sem lehetne szerencsésebb. Ott ül a költő a tengerparton; előtte a tenger, „a szüntelen más s mindig ugyanaz“ — a végtelenség képe. Szél támad s a távoli ismert partokról hozza a halálhírt s most fölkel a költő elméjében az elhunyttal együtt a végigküzdő, harcos ember képe s lassankint a tenger végtelensége veszi varázsát e jelenség előtt. Nem a tenger,

Bizony az ember: Isten képe mása
Örökké munkás, mindig alkotó.

A gondolatok menete e költeményben könnyed, szépen kapcsolatos; s a vers szintere is oly pompás s a hangulatot annyira emeli, hogy e költemény a maga nemében egyike a legsikerültebbeknek. Mindenesetre nyerne bensőségben, ha a halott dícsérete nem volna oly konvencionális, olyan túlzott; ez esetben a szuperlátívusz az őszinte érzés előtt jóval kevesebb, mint a mérsékelt, némileg egyénibb hang. Még egy mellékes megjegyzés is álljon itt. Egy természettudósunk, Herman Ottó, annak bizonyítására, hogy mily kevésbe ve-

szik költőink a természetet, Szász Károlynak ezt a versét hozta föl, mondván, hogy hibásan említi a bórát, mert az téli szél s augusztusban nyoma sincsen. Igaza van, téli szél; de azért Trefort halála évében is néha olyan élesen fujdogált augusztusban az északkeleti szél, hogy esténként bizony elkelt a meleg felöltő. S ha az ember a járókelőket kérdezte: „É la bora, Signore“ — volt a felelet. A bóra tehát bátran fujdogálhat továbbra is a költeményben.

Az *Úti tárca* utolsó verse *Itthon* (28. szám) végre tisztán s vegyítlenül megüti azt az akkordot, mely különben végigvonul a gyűjteményen.

Messzi földön jártam, keltem,
Jobb helyet sehol se leltem,
Itt boldogság, nyugalom van
Az én édes otthonomban.

E költeménynek van egy szaka, melyet ideiktatunk a benne előforduló szép kép miatt:

Láttam büszke palotákat,
Szebbeket már szem sem láthat —
De képzetem délibábján
Mind csak e kis házat látám.

De e szép kis kép után egy kissé túlságosan fékét ereszti házi örömeinek, mikor — lírai költeményben biztonnal ritka sorban — elmondja, hogy „dús konyhákön sok jót ettem“,

csak azért, hogy utána tehesse: „ilyen puha kenyeret nem“.

Rajna bora nem oly jó íz,
Mint itthon a friss ivóvíz!

Költőnk még azt sem mondhatja mentségül, hogy a „boldog középszert“ akarja dicsőíteni. Mikor „dús konyhákön sokat ettünk“ s a Rajna borából is ittunk: a friss ivóvíz inkább higiénikus, mint költői dolog.

Az *Úti tárcá* után egy költői beszélyt találunk *A visszatért* címmel, mely alatt az 1872-diki évszám áll. A beszély alapgondolatában van valami rokon azzal, melyet az *Úti tárcá*ban már kiemeltünk. Nemcsak egymás mellett állanak tehát, hanem jól együvé is illelenek. A visszatért hőse is kiment a nagyvilágba, míg csalódásai után elvonulva boldogan él szerelmének:

A világtól messze, messze
Egy kis völgyben, zöld pagonyban
Kéklő bérczektől övezve.

A hős jellemzése e beszélyben kissé elmosódott; tulajdonképen érdektelen, mint a hűtlen grófnée is. De nem a jellemzésben kell keresnünk e beszély erejét, vagy célját. Szépsége a lírai hangulatosságban van, mely végig fokozódik benne. Mintha árnyas kerti utakon sétálnánk; mindegy, akár állunk, akár jobbra, vagy balra megyünk: mindenütt színes virá-

gok mosolyognak felénk. A kis pásztorleányka alakja azért oly kedves, mert olyan, mint egy eleven kis lírai költemény. Az egész pedig annyira regényes történet, hogy igazán stíllelességnek látszik, hogy a költő hősét Amerikába küldi tíz évre, vagyont, gazdagságot gyűjteni. Ennek a történetnek színhelye egy szerencsétlen kastély s egy mosolygó pagony, honnan semmi módon sem lehet Amerikába jutni. Nem von le a beszély érdeméből, ha azt mondom, hogy némely helyen — nem az epikai nyugalomban s plasztikai jellemfestésben, — de néhol a hangban, itt-ott a pásztorleány s a hős beszélgetésében, mintha Tennyson falusi idilljeinek föl-fölcsillámló benyomását látnám. Azonban lehet, csalódom.

Gróf Széchenyi István külföldi úti rajzai és följegyzései.

1891.

E kötetben¹⁷ Széchenyi naplóiból azon részek vannak kihagyásokkal közölve, melyek utazásaira vonatkoznak. Kétségkívül fölötte sok érdekést találunk bennök, mind írójok belső életét tekintve, mind a külföldi állapotok, társadalmi viszonyok és az akkori élet szempontjából. Azonban ha ez úti följegyzéseket, mint egészet, mint könyvet tekintjük: nem fojthatjuk el a megjegyzést, hogy némely kiváló részletek mellett gyakran töredékekkel van dol-

gunk, mozaikdarabokkal, melyek a könyvben magában nem válnak egységes képpé. Sokszor, mintha pusztán a *Naplókból* kiszakított megjegyzéseket olvasnánk, melyeknek értéke, hangulata, komolysága, vagy szeszélye azon különös világítástól ítélendő meg, melyet a *Naplók* kapcsolatából nyernek. E kapcsolatból kiemelve, nem egyszer a gyökeréről leszakasztott virágnak szanaszét hulló leveleihez hasonlítanak. A följegyzések már keletkezésöknél futó hangulatok, pillanatnyi ötletek, reminiscenciák kifejezései; csupa pongyolaság, szaggatottság, melynek — oly szellemes utazónál — megvan a maga sajátos ingere. De így a nyomtatásban a napvilágra hozva, külön fonálra fölfűzve, nagyon hézagos és fölületes benyomást tesznek. Nincs bennök terv, folytonosság, következetesség. A leghelyesebben úgy olvaszuk, ha anyagnak nézzük Széchenyi életírásához. Ilyenkor pedig visszakíváinkozunk magokhoz a *Naplókhoz*, ahol Széchenyi belső életének hullámzásait lépten-nyomon követhetjük. A kiadót mindezekért a legkisebb gáncs nem éri. Neki a *Naplókból* válogatni, csoportosítani kellett. Az I. kötetnek, a *Naplóknak* kiadásánál, tárgyától eltelve, talán túlságosan az előtérbe lépett. Nagyon sokat magyarázott s hősével együtt ő is lépten-nyomon megjelent a közönség előtt. A jelen kötetben már helyesebben egy előszóban csoportosítja az egészet áttekintő megjegyzéseit, onnan túl maga egészen a háttérbe vonul. De azért tagadni nem lehet, hogy

a *Naplóknak* ilyen csoportosító kiadása mégis inkább csak in usum Delphini¹⁸ kiadás, mely a Széchenyivel csak melleleg foglalkozót elégítheti ki. Az eredeti följegyzések ismeretét még részben sem teszi fölöslegessé. S mindig fönnmarad a kérdés: vajjon van-e valami nyomós ok arra, hogy Széchenyi naplói nem a magok teljességében s eredeti formájokban látnak napvilágot?

A jelen kötet tartalmáról csak azt jegyezzük meg, hogy Széchenyinek 1814-től 1834-ig tett útjairól való följegyzéseit foglalja magába. Az olvasó már a gondosan szerkesztett *Tárgymutatóra* vetett pillantásból is meggyőződhetik, mily sok érdekes tárgyról talál benne elmélkedésre anyagot. A legérdekesebb tárgy ez esetben is maga a följegyzések írója

Iványi Ödön: A püspök atyafisága.

1891.

Nem minden nehézség nélkül olvashattuk végig e regényt, hanem elolvastuk mégis, mert mintegy kényszerített rá az a komoly törekvés, melyet írója e művében fölmutat. Nem épp eredeti, de a regény folyamában mindinkább tisztuló stílusa; az a sajátsága, hogy a mese szálaít az alakok jelleméből akarja kifonni s lehetőleg sok, változatos alakot szeret egymással viszonyba hozni: mind elismeréreméltó. De e formális előnyök mellett is nehéznek, a csattanós jelenetek bővében is kissé

unalmasnak találtuk e munkát. Mintha az író képzelme önkénytelenül is még reminiszcenciák után, orosz és francia regények hátramaradt hatásaiból szőné alakjait s jeleneteit. A saját megfigyelés inkább külsőségekre vonatkozik, néhány elszórt fotografiai fölvételre. Az élet nyilalását ritkán érezzük az alakokban s ahol melegség van, mint a nőalakok rajzában, az inkább a fiatal író fantáziájában van meg s az alakokba átönteni nemigen tudta. A regényíró szerencsésjének egyik főfeltétele, hogy főalakjai iránt érdeket tudjon kelteni. Akármilyen iránynak hódoljon is az író, erre gondolni fog. Az egyik kibéleli pszichológiai elemzéssel s így törekszik az olvasó érdeklődését elhódítani; a másik saját egyéniségét önti beléje, a harmadik humorával hatja át, a negyedik valami kedvenc társadalmi, vagy pszichológiai doktrína képviselőjévé teszi. Mert kevesen vannak, kiket elsősorban pusztá művészi ösztön hajt. Szerzőnk főalakja — egy fiatal s egészben érdemetlenül szerencsés államtitkár — valójában e kategóriák egyikébe sem tartozik. Az író nem bírt vele; s alakja olyan félig kivert szoborhoz hasonlít, melynek hiányzik a szeme. Fényes viveur s nagymunkájú hivatalnok, sok kalandon átment s alapjában nemes érzésű férfi, kit a szerencse tenyerén hord s ki a katasztrófákon átleben, mint táncos a síma parketten. A szerző képzelmében jól meg vannak e jellem elemei; de a papírra vetett alak némileg mégis szürke marad. Egy kissé nehéz

volt még az írónak. Ehhez járul, hogy ellen-játékosa, ki neki a katasztrófát készíti, egy bosszút lihegő, szenvedélyes zsurnalista, a főhős szerencsétlen „tejtestvére“, egy egészen szürkén rajzolt, félig körvonalzott, egészen kiállhatatlan, a regény szempontjából is „tompá“ alak. S ezáltal az egész mese érdeke is szenved.

Orosz regénynek befolyása látszik meg azon jeleneten is, hol a szerző eszményi, de kissé szintelenül rajzolt nőalakját egy bukott leány-nyal hozza együvé. Ez aligha a mi társadal-munkból vett jelenet, mint inkább idegen regényekből átvett másolat. Dosztojevski Sonjájának egy szabad változata.

Éppoly kevésbé hazai a gentry, az arisztok-rácia s szociáldemokrácia elemeinek olyan ösz-sejétszása, mint azt a *Püspök atyafisága* föl-tünteti. Szerző meséje e részben s ily kapcsol-atban egészen elvont, pusztán kigondolt; nem a valóságot tükrözi, hanem egyelőre csak az írónak azt a vágyát, hogy regényében a társad-alom minden rétegét egy ponton egybe akarta foglalni.

E törekvés mindenesetre méltánylást érde-mel. Mint méltánylást érdemlő az a komolyság is, mellyel szerző a regényíró hivatását föl-fogja. Nem keresi az olcsó hatásokat; minden sorából látszik, hogy a legjobbat akarná nyúj-tani. S várható, hogy jót is fog írni, ha tehet-sége formális előnyei mellett az idegen hatá-sok alól jobban kibontakozik.

Tokody Ödön: Összefércelt lapok az öreg plébános irataiból.

1891.

Néhány éve már, hogy e helyen Tokody Ödön művét: *Az öreg plébános leveleit* ismertettük.¹⁹ A derék öregúr azóta nem pihent s íme most *Összefércelt lapokat* közöl múltjából. Az öreg plébános példája mutatja, hogy még a hűséges lelkipásztor is áldozattá lesz, ha egyszer megszállta az írói hiúság ördöge. De új munkája is annyira talpraesett emberre vall, hogy könnyű vezeklést rovunk rá: újabb művéről is megemlékezünk.

Hogy vidéki plébános és dilettáns író, az mindjárt könyve címén meglátszik: *Összefércelt lapok*. Ha tárcaíró volna, ki a napisajtót szolgálja, úgy művét legalább is „Rajzoknak s karcolatoknak“, vagy „Eszmék és érzelmeknek“ nevezné. Mert oly rossz lelkiismerete van a rajzolóknak és karcolóknak, hogy világért sem mondanák szellemi termékeiket fércelményeknek. A mi plébánosunk lelkiismerete azonban biztos — kissé nagyon is biztos — s így megmerészli a nem éppen csalogató címet.

S csakugyan nem mondhatni, hogy összefércelt dolgokat ír. Nincs előtte először a papiros, mint a céhbeli író előtt, melyet illő tiszteletdíjért okvetetlenül — s minél ékesebben — be kell töltenie; hanem meglátszik a derék vidéki papon, hogy legelőször is szíve, elméje

van tele s csak azután nyúl a tollhoz. Azt veszi tollára, ami az életben is foglalkoztatja, amit látott, tapasztalt s abból csinál őszinte, minden tekintetben igénytelen, de azért szívesen hallgatott mesét. Plébániája kertjében, méhes mellett, lugasban, nyári délután, pipaszó mellett, olvasva, szerény életbölcsest s jóízű humort hirdet. Az öreg plébános „Naplója“ nem lép föl művészi igényekkel, „szellemességben“ még a legutolsó napilap tárcájával sem akar versenyezni: jó házi olvasmányul kínálkozik s ennek a célnak meg is felel. Olyan, mint a vidéki gazda kamarájában a frissen sült házikenyér.

A kovász benne a bohózatos, vaskos vonásokkal dolgozó humor. Ezzel dagasztja az író azon alakokat, melyeket plébániája tornácáról megpillant; a református papot s szörnyű hatalmú életpárját, a jegyzőket, egy kikopott tanfelügyelőt, egy kormányküldötté „vízibiztos“ stb., a vidéki élet hőseit és nagyságait. Különösen jó e részben az *Elúszott plébánia* című dolgozat. Ki ne emlékeznék még a „csángó lázra“, melyet annakidején a sajtó az egész magyarságba beoltott. A csángók bejövetelére, mikor tarackdurrogás, díszlakoma, szónoklat fogadta a szegény száműzött „honfitársakat“, kik parasztésszel azt hitték, hogy most menten beléptek a tejjel-mézzel folyó Kánaánba! Ki ne emlékeznék a gyászos végre, mikor lázas, áradásos vidéken telepíték meg úgy, hogy vagonuk-vesztetten, koldussá téve

kellett újra visszavándorolniok. Kitűnő tárgy volna ez egy korszerű satirikus eposzra; melyben nyilvános életünk minden félszepségét plasztikus képekben föl lehetne tüntetni. Szerzőnk a dolgot egy kis elbeszélésfélében kísérti meg s elég szerencsével s ha földolgozásában nem is volna annyi igénytelen keresetlenség, már tárgyáért megérdemelné a dícséretet.

Fájdalom, nem mondhatjuk ezt a *Vaklárma* című rajzról. Mikor az Evangélium papja a „Tiszaeszlár“ idejébe eső zsidózavarokról ír s egyebet sem talál bennök, mint „vaklarmát“, melyet maguk a zsidók fújtak oly nagyra: akkor rajzában egyebet, mint idélen csúfalkodást, nem láthatunk. Szerzőnknek különben egészséges humora méltóbb feladatot találhatna, semhogy paptársait s vidéki olvasóit ily olcsó módon megkacagtassa. Olyanféle alakok, minőket rajzában föléptet, előfordulhatnak; de minden attól függ, milyen világításba helyezzük. Tiszaeszlár szegyenét ilyen vastag tréfával elütni nem lehet. Itt papírónk nem tudott konfessziójától szabadulni, amit különben e tárgyban védekezése is elárul. Különben e rajzával a jóízlés ellen is vétett; ilyet el lehet mondani borozgatás közt, de leírni s kétszer kinyomatni, nem érdemes. Szerencsére, csak ez egy rajzot tartjuk ily kifogásra méltónak. *Komor Abel úr nazarénusai* nagyon mulattatók s az *Egynapi munkában* jóízűen van elbeszélve, hogyan fut meg a plébánosnak egynapi munkája elől egy nagyszájú

földesúr, ki úton-útfélen hirdeti, hogy a papok herék, kiknek semmi dolguk nincsen. A *Pro domo* című az öreg plébános és káplánja beszélgetése egy kritikáról, mely művéről e folyóiratban jelent meg. Látszik belőle, hogy jókedv uralkodik a parochián s reméljük, azt e sorok sem fogják megzavarni.

Baksay Sándor: Szeder-indák.

1891.

Élvezettel s kíváncsian nyúltunk Baksay új kötete felé. Aki előbbi gyűjteményében a *Pusztai találkozás* humorára, a *Patak-banya* szépen rajzolt hősnőjére emlékezik: hasonló szép dolgokat várt az újabb terméstől is. Gondolhatta, hogy Baksay eredeti tehetsége újra egy szélesebbkörű tárgyban csillogtatja majd humorát, vagy egy mélyebb érdekű elbeszélésben tünteti föl szerencsés közvetlenségét. Szerzőnk azonban láthatólag olyan jó lábon áll tehetségével, hogy azt egészen szabadjára hagyja; nem tűz eléje föladatokat, hanem minden kis virágot elfogad tőle, melyet a pillanat szeszélye termel. Így, a nagyobb *Jahelt* kivéve, e gyűjteménye is könnyedén odavetett, frissen, fordulatosan elbeszélte ötleteken, adomákon épül, melyeket a népies gondolkozás egy-egy jól ellesett fordulata s a magyar népi jellem sok szeretetreméltó jellemvonása tesz érdekessé. Azzal nem kicsinyeljük az író tehetségét, ha azt mond-

juk, hogy ennél tőle többet vártunk. Lehetne szobrász s ahelyett jóillatú meggyfából csak holmi kis csecsebecséket farag. Egyetlen nagyobb dolga, a *Jahel* című elbeszélés, mely mint elbeszélés is jeles volna, ha csinos részletekből s egy alapjában adomaszerű ötletből alapot lehetne vetni egy jó elbeszélésnek. Így azonban a részletek mulattatóbbak, mint maga az egész; de azért mindvégig jó hangulatban tartja az olvasót az a frissesség, mellyel Baksay népies alakjai érzelmeit föltünteti. A szentimentalizmust, mely nagyobberejű külföldi népies írók műveit is gyakran annyira elrontja, éppen nem ismeri. Inkább az ellenkező végletekbe esik: néha az egyszerűség helyébe keregett naivitást ültet s ezt az érzelmet túlságosan becézi.

Ilyen naív modorban tartott a *Babett* című kis rajz, hol egy cseh szülőktől lett magyar leányka meséli el szerelme történetét a fölsőbb leányiskolába járt pajtásainak. Tiszta Benedix²⁰ magyar ruhában. A *Három kereszt* című mesesorozatban a *Fekete kereszt* című igen szerencsés gondolon alapszik. Vasvégű koma nagyon nehéznek tartja a maga keresztjét (ellőték lábát a csatában). Elalszik, álmodik. Az igen jól rajzolt álomban végre egy angyal elviszi oda, hol „az égen nem ragyogott se nap, se hold, se csillag. De azért nem volt sötét. Valami olyan szomorú világosság ült a mező szélén, mint mikor a félhold leszállóban van, éjfél körül“. Ez a „kereszt mezeje“; itt van mind-

azon kereszt, amely az emberek vállait nyomja. Hősünk válogat; az angyal elmondja mindenik történetét, míg végre Péterünk belátja, hogy legjobban illik neki a saját magáé. Ez a jelenet beillenék Raimund egy népies tündérvjátékába. — A gyűjtemény utolsó darabja: *Recipe*, úgy látszik, csak arra való volt, hogy az író a tollába szorult tintát is fölhasználja. A *Jahelt* kivéve tehát Baksay e kötetében nincs nagyobb próbálkozás. Szerzőnk nemcsak a magyar népbe, hanem takaros műzsájába is szerelmes; mindent egyaránt elfogad tőle s egyaránt megbecsül. S így megesik, hogy mikor szebb zenét is csinálhatna, gyakran csak tilinkóján fújja. Attól az írótól pedig, ki a *Gyalogösvény* két szép elbeszélését s a *Jahel* néhány csinos részletét megírta, elvárhatja a közönség, hogy erős népies tehetségét szigorúbb művészi nevelés alá fogja s a legjobbat kívánja meg tőle. Mert ez esetben a jobb nem lesz ellensége a jónak.

Szűry Dénes: *Rajzok.*

1893.

Egy szépen kiállított kötet, mely éppúgy mutatja szerzője ízlését, mint az a gondos stílus, melyben rajzai írvák. A kötet szerzője nem tartozik a hivatásszerű tollforgatókhoz, de épp ezért mint finom műveltségű ember, kétszeres gondot fordít rá, hogy a legkisebb

folt ne essék irodalmi toilettéjén. Valóban ritkán olvashatni hasonló tárgyokról oly választékos előkelőséggel írt sorokat, mint aminőket e könyvben találunk. Mindenütt egy lágy, költői benyomásokra fogékony lélek nyilvánulásaival találkozunk benne, ki egyszersmind művészi szabatoságra is törekszik. Ezzel elmondottuk a könyv legvonzóbb sajátságát, mert főleg ez köti le az olvasót ez úti emlékek olvasásánál, nem pedig a megfigyelések eredetisége, vagy szokatlansága. A könyv első része főleg Nizzával s Monte-Carloval foglalkozik. Ki írhatna erről újat? De a beszélő személyisége által, hangulatának eleven föltüntetése által mégis vonzó olvasmánnyá lesznek az illető fejezetek. Egy szunnyadó novellaíró tehetsége is kandikál ki belőlük. Igen eleven Monte-Carlo leírása s a játékasztal körül tolongó tömeg megfigyelése. A legkellemesebb benyomással az van az olvasóra, hogy érzi, amint kalauza pusztán a megfigyelő kíváncsiságával jár e helyen; vezetése mellett mindent jól észlelhetünk s nem kell a játékszobák fojtó gőzét is magunkba szívniunk. Rajza kimért, egyszerű s nyugodt.

A könyv egy másik fejezete *Itthon* címet viseli. A savniki parkról s egy lakójáról, Trefort Ágostonról emlékezik benne; azután Szepesmindszentről, mely a Csákyak otthona. A legsikerültebb rajz e részben az *Egy agglégénytelep* című. E rajz egy tárcacikknél alig nagyobb, de majdnem egy kis novella, bár cse-

lekvény nélkül. Egy régi budai házat ír le benne a szerző, csodálatos ósdi háziurával s csodálatos lakóival. Mindezt csak néhány vonással, de oly elevenen, hogy szerző művészi ügyességének világos bizonyítéka lesz. Az utolsó fejezet — mint egy idegeire enyhülést kereső utazónál ma természetes — páter Kneippnek van szentelve.²¹ Nem egy Kneipp-rajongó beszél itt a vizes-doktorról, hanem megint leginkább az a szelídszemű s emberszerető megfigyelő, kit elsősorban a páternek törőlmetszett egyénisége érdekel. A cikk elevenen rajzolja a wörishofeni életet s emellett a legtalálóbbság ítéletet mondja Kneipp személyiségéről. Egy megörökíteni való dolgot is beszél Kneippről könyvünk.

Egy pénzkirály is meglátogatta Wörishofent. Mikor négy hét után elhagyta, fizetni akart, Kneipp azonban csak a szokásos taksát — négy márkát — fogadott el tőle. „De uram, én gazdag vagyok“ — pattant föl a nábob. „Én gazdagabb vagyok, mint ön — felelt rá Kneipp — nekem nincsenek igényeim.“

Az Athenaeum Olvasótára:

I. Jókai Mór: *Négy elbeszélés.* — II. Tolnai Lajos: *Csak egy asszony!*

1893.

Ismét egy új szépirodalmi vállalat! Hogyan fogadjuk? Bajos felelni, mert programjából hiányzik a cél és irány megjelölése. „Hazai és külföldi jeles szépirodalmi termékeket fog két-hetenként megjelenő, tiszta és tartós kiállítású kötetekben fölülmúlhatalan olcsó ár mellett (miért mellette?) közölni“, ennyit árult el a kiadó, vagy szerkesztő és hozzáteszi: „Vállalatunkat Jókai Mórnak, a legnagyobb magyar írónak (az élők között-e, vagy a holtakat is beleértsük?) négy nagyobb elbeszélésével nyitjuk meg. Ezt követni fogják a legismertebb írók, úgymint Beniczkyné Bajza Lenke, Tolnai Lajos, Björnson, Sand, Cherbuliez, Zola, Ohnet, Kabos Ede. Bogdanovics, Erdélyi, Prém stb.“ Ez a névsor valóban furcsa és gondolkodóba ejtheti az embert úgy a nevek kiválasztására, mint sorrendjére nézve. A legismertebb írók! Micsoda terminus ez? És aztán: Beniczkyné és Zola, Björnson és Erdélyi, Ohnet és Bogdanovics! Furcsa, nagyon furcsa.

Az első kötet Jókai Mórnak négy ismeretes elbeszélését (*Két menyegző, A hosszúhajú hölgy, Baróthy Ilona, A hazatért*) tartalmazza második kiadásban. Ezért nem is szólunk róluk. Elolvasásra méltók, mint majd minden,

amit Jókai ír, bár őszintén fájjaljuk, hogy bizonyos idő óta a kellő műgond elhanyagolásával nem a legjobb példával szolgál az ifjabb nemzedéknek, mely őt mintájának és mesterének tekinti. Még a nyelv tisztaságára és magyaros voltára sem vet ügyet. Csodálhatni-e aztán, hogy a „modernekek“ ebben is iparkodnak túltenni rajta — mégpedig meglepő sikerrel?

A második kötet egy kis regény Tolnai Lajostól: *Csak egy asszony!* Egy szegény özvegyasszony történetét beszéli el, mely sok sanyarúság után kedvező befejezésre jut. Férje gyöngé, lágyszívű ember volt; a jó pajtások kizsákmányolták, kifosztották; teljesen tönkrement s főbelötte magát. Özvegye két gyermekével árván marad. Semmije sincs. A jóbarátok elhagyják; rokonai, saját édesanyja és testvérei szívtelenül elutasítják; egy színészcsapat, melyhez véletlenül kerül, kifosztja holmijából és prédára veti erényét; végre pénztárnok lesz egy gyárban, de itt sincs még nyugta: a hivatalnokok hajtóvadászatot rendeznek a szép nő erényére s midőn minden kísérletök meg hiúsul, elrágalmazzák a szegényt. De ez tisztázza magát, mire a gyár ura nőül veszi.

Ez egyszerű történet egyszerűen és ügyesen van elbeszélve. Nem valami bonyodalmas; már az első lapon látjuk, hogy mi a tárgy és milyen lesz a kifejlődése. A szerző és olvasó egy percre sem hagyják el az özvegyet, kinek története valóságos élmények sorozata. Ily tárgynál igen ajánlatos az úgynevezett én-

regény alakja, hogy tudniillik a hős maga beszéli el történetét. Az elbeszélés ily alakban sokkal hatásosabb lesz, a tapasztalatok anyaga és közlése nyer igazságban, a szerző mindentudósága kevésbé bántja a valószínűséget. De főelőnye az én-regénynek (ily alkalmas tárgynál), hogy a hősnek lélektani rajzát sokkal fokozottabb mértékben teszi lehetővé. Tolnai ezzel nem is igen törődik; az asszony sír nyomorúságán; örül, midőn jól bánnak vele; szörnyűködik, midőn tisztességtelen dolgot követelnek tőle. Ez az egész jellemzés. A szerző, úgy látszik, nem tudott, vagy nem is akart ebben kitűnni; sőt elsősorban a genreképek érdeklik. A kis városka gentry-társadalma, az özvegy szülei háza, a kóbor színészek bandája, a gyár tisztviselő-serege: e csoportokat iparkodott élénk képekben rajzolni és ez többé-kevésbé sikerült is. Csak az utolsó csoport igen halvány. Tolnai tud elbeszélni: olykor néhány élénk vonással jellemzetes alakot rajzol élénk; párbeszédei is többször sikerültek. De minden al fresco, odadobva, vastag vonásokkal, rikító színekkel. Előadása, jellemzése, beszélgetései — mind nagyon túlzott, a torzzal határos, sokszor a jóízlés rovására. Íme csak egy példa, az özvegy testvérének rajza: „Háni néni, ki egy megaszott, magas, száraz öreg leány, haragos tekintettel, mint a valaha szép, de megtörődött hölgyek, fakó, színtelen ajkakkal; hosszú eres nyakkal; sárgás fülekkel és kidagadt kékes gyűrűs szemaljakkal, lecsüngő mellekkel és

ritkás fogakkal“ — mire jó ez? hogy az olvasó néhány órára elveszítse étvágját? Van az ilyen rajzolásnak más módja is, de élvezhetőbb eredménnyel. Nem mindig élvezhető a szerző humorja is: sokszor igen köznapi, néha durva és sértő, nagyon, de nagyon ritkán nemes, ami pedig a humornak igazi jelleme s értéke.

De Tolnai Lajos elbeszélő és megfigyelő tehetsége még e nagyon kifogásos, alkalmasint csak hevenyében összeírt elbeszélésben is félreismerhetetlen. Kár, hogy becsvágya nem tűz tehetsége elé magasabb, igazán művészi célokat, mert, úgy hisszük, képes volna azokat megközelíteni szépirodalmunk javára, saját magának becsületére.

Herczeg Ferenc: A Gyurkovics-leányok.

1893.

A kedvelt írónak egyik legjobban fogadott munkája. Egy bácskai nemes családról van szó, melyben az apa nem szerepel, csak az anya s hét eladó leánya, kiknek mindannyia férjhez kerül. A leányok története ott kezdődik, hol fölveszik magokra a hosszú ruhát s ott végződik, hogy mindegyik megszerzi magának a hozzáillő férjét. Mihelyt kimondják a szót: „beszéljen az édes mamával!“, letűnnek a színpadról; lesz belőlök jó feleség, jó háziasszony, kiknek nincsen történetök. Fontos szerepet

játszik a családban Horkay bácsi, egy közeli rokon, ki mindegyik leányba szerelmes lesz, mindegyiket férjhez segíti, míg az utolsó leányt ő maga veszi el; s fontos szerepet játszik még az évi jó termés. Mert ennek árán költözik föl néhány hétre a mama az épp sorban levő leányával Budapestre, hogy megtalálják a kellő vőlegényt. Ez már-már háziasszokássá lett Gyurkovicséknál s a lányok is annyira az élethez tartozónak hiszik, mint a mindennapi kenyeret. Mint a régi jó időben a szorgalmas inas vándorútra kelt, mielőtt derék mesterré vált, úgy indul neki Sárika, Ella, Kati, Terka s tutti quanti²² Budapestre, mielőtt elérnek e révbe s olyan derék háziasszonyokká lesznek, mint amilyen az édesanyjok. Parallelizmus van a hét leány történetében; mindegyikben ugyanazok a hagyományok s családi sajátságok uralkodnak; a különbség köztök csak az eltérő egyéni vonásokban volna meg. Egyik sem tud semmit a régi beszélyírók romantikájáról; csak a legifjabb, legéretlenebb olvas regényeket s alighanem ez lesz a házasság után a legprózaibb. Friss természetek különben, egészséges, mulató leányok, kiket egészségök s a képzelem hiánya minden ballépéstől megóv s kik éppoly természetesnek tartják, hogy férj után néznek, mint ahogy a gyermek leszakasztja a fáról a szilvát, ha kezével elérheti. Amellett vígak, örömet mulatók; a champagne-it éppoly vidáman hörpentik, mint nem ijednek vissza, mikor a szomszéd szobában az

asztalon a kártya koppan, vagy az urak amúgy vidéki módra boroznak. Lánylétökre erősebb izmuk van, mint sok divatos regényhősnek s a fizikai egészség pírja pótolja bennök a költészetet.

Az írónak szerencsés gondolata, hogy hét ilyen alakot egy koszorúba fűz. De az elbeszélés művészi értékét mégis csorbítja, hogy mind a hétben ugyanazt a típust variálja; a tipikus vonásokat jól elleste bennök, de alig adott egyiknek-egynek sajátos lelki életet. Mindegyik mögött ott érezzük, mint főhadvezért a mamát s a lányok vele szemben az engedelmes köz-katonák. Mindegyik ugyanazon érzelemmel ölti magára a hosszú ruhát, majdnem mindegyik egyformán indul Pestre, közel egyformán „gyurkovicskodik“ s mindegyik egyformán azon van, hogy valaki „beszéljen az édes mamával“. Az író alakjai rajzában inkább tárcaszerű könnyűségre tör, mint egyénítésre. Művének illő címe tehát nem a *Gyurkovics-leányok*, hanem az: „hogyan megy férjhez a Gyurkovics-család“. Különben jókedvű, fiatalos, könnyedén megfigyelő humor vonul át az egészen. S hogyne volna jókedve a szerzőnek, ki egyetlenegy könyvében hétszer ül lakodalmat.

Kazinczy Ferenc levelezése. III. kötet.

1893.

1803—1805-ből valók a levelek, melyeket a harmadik kötet magába foglal. Dr. Váczy buzgósága s szorgalma ezt a kötetet is értékes, a levelezésben előforduló mellékszemélyek körül is tájékoztató jegyzetekkel, név- és tárgy-mutatóval s bevezetéssel látta el. A bevezetés a levelezés tartalmát csoportosítja a főbb szempontok szerint; s Váczyt kiadói heve itt legfőlebb két helyen ragadta túl a kellő mérsékleten. Nem mindenki fogja elhinni, hogy a fiatal Csehy József levelei a „magyar epistolographiának elsőrendű termékei“; sem azt, hogy a tárcának, e „később kifejtett műfajnak“ első nyomait irodalmunkban Kazinczy azon leveleiben kell keresnünk, hol barátait a legújabb politikai hírekről tudósítja. Éppoly joggal mondhatnók akkor, hogy a ma virágzó tárca-rajzok, karcolatok, tárcái idillek első nyomait is Kazinczy leveleiben találhatjuk föl. S utalhatnánk azon sorokra, hol érzékeny „scénákat“ ír le s barátainak elmeséli, hogy kérte meg Sophie kezét stb. stb. Az egyik föltevés éppoly kevésbé találó, mint a másik. De annál útbaigazítóbbak a kiadó megjegyzései Kazinczy viszonyára Csokonaihoz. Röviden így fejezi ki ítéletét: „A művészi ízlés és a két író fejlődésének különböző útjai más irányt jelöltek ki Kazinczy, mást Csokonai számára s irodalomtörténetíróink (mind?) Kazinczynak e

költői iránytól való idegenkedését átvitték Csokonaira, mint emberre is.“ Kazinczy szeretetreméltó egyéniségét, lelkének legszebb értelemében „gyermekies“ voltát szépen mutatja az, hogyan védi Csokonai személyét anyja ellenében, mikor a költő műveiben az ő ízlését annyiszor megsérti. Bizony az a Csokonai Kazinczy ízlése szerint nem kényes, nem válogató! Egyik sokat bámult költeményének is milyen pórias címe van: *A pillangóhoz*. A vajt fül itt azt szeretné hallani inkább: *A lepéhez*. De azért Kazinczyban sincs Trissotin²³-ből egy szemernyi sem; néha kicsinyeskedő megjegyzései mögött mindig valóban nagyobb műveltség s finomság rejlik; csak a profanum vulgust gyűlölte igazán s ahol tehetséget, buzgóságot, jellemet látott, ott igazán — „hevült, szeretett“.

Sűrű levelezése nyomán nemcsak a kor irodalomtörténetét, hanem Kazinczy életrajzát is meg lehetne írni apró részletekig. 1803—1805-ig majdnem minden gondolatáról, hangulatáról, örömről, bűjáról értesülünk. S semmi sem mutatja Kazinczy tiszta lelkét annyira, mint az, hogy ez a közelség csak szeretetreméltóbbá, kedvesebbé teszi alakját. Kazinczy mindvégig gyermeki lélek, kiről elmondhatni, amit Goethe jegyzett meg Schillerről, hogy „minden hitványság s durvaság, messze ködben maradt mögötte“; idilli örömekre termett; ruganyos szellemű, kit egy szép gondolat, egy szép verssor minden viszontagságban kedvre deríthetett.

S e lágyság mellett volt benne lobbanó tűz s nem hiányzott belőle az ártatlan gúny sem. S azon emberekhez tartozott, kiket a viszontagság, a szenvedés el nem savanyít, hanem jobbá, emberibbé tesz.

Irodalmi szempontból a Csokonaién kívül legérdekesebb a Virággal, Szentgyörgyivel, Kis Jánossal folytatott levelezése. Virág Benedek Pestről ír Kazinczynak, hol mint egy világtól elvonult filozófus sétálgat, pipázgat, verral s lelkesül az irodalom előhaladásán. „Az én philosophiám most igen, igen ebben áll: noscere homines! megismerni az embereket!“ Emellett szeret olvasni s úgy látszik, csak egy világi szenvedélye van: a dohányzás. Még levelébe is odateszi, miután Kazinczy néhány fordításáról beszélt: „Kilencz az óra! Egyet dohányzom lenyugtom előtt“. A Horatius fordítója különben nemigen szereti az új, búslakodó, könnyező szerelmi lírát. „Ha valamely szép lelkű ifjúval vagy ismeretes, ösztönözd, hogy írjon elméjéhez s ehhez a nagy nemzethez illendő dolgokról. A sok szomorú, fájdalmas phantáziái a gondolom — szerelemre mire valók? Vagy nem lehet-e vígan énekelni szerelemről? Látod, némelyek készakarva abba a szerelmesen bolondoskodó melancholiának tengerébe vetik magokat s azt kívánják másoktól is, hogy mint ők, bolondok legyenek. A *Cisio* is többet ér. — Hát *Te*, mit tartasz felőlök? Küldj ismét paraszt-dalokat.“ Ezeket szereti s untalan kéri Kazinczyt, hogy küldjön neki. „A minapában

elalkonyodott vala már a nap, — ablakomnál dohányozgatván, egy tiszta torokból hallám énekelni: »Mi haszna, galambom, ha előtted járok!« A hirtelen támadt kiabálás s zaj miatt többet nem érthettem. Nem tudná-e azt valaki nálatok? — Nem rossz vonás, hogy Horatius fordítója többre becsüli a régi dalt, a divatos, kesergő szerelmi versnél. Nem érdektelen Virág leveleiben lépten-nyomon hazafias buzdulataival találkozni, bár mosolyognunk kell néha a módon, amint a nemzet fölvirágzását reméli. „A nagyváradi Hévvizeket jó volna valakinek leírni és egy rézre metszett képpel kiadni. Itt az idő, hogy fölnyissuk már szemünket. Ez arra is szolgálna, hogy a haza jobban ismertessék, szerettesék a mieinktől.“ Másszor ismét azt a naív kérdést veti oda: „Ér-Semlyénben van-e iskola? Jó volna kikémlelni, melyik gyereken, — de csak magyar nevű gyereken van jele a nagy észnek, vagy a rajzolatra, muzsikára kész indulat. Festőre, muzsikus-compositorra nagy szükségünk vagyon“.

A Szentgyörgyivel váltott levelek pszichológiai szempontból épp oly becsesek, mint irodalomtörténetileg. A tudós debreceni orvos mindenéstre kiváló egyéniség volt, ha nem is jeles írói tehetség. S Kazinczy személyiségére nagyon szép világot vet, hogy őszintén ragaszkodott hozzá, bár irodalmi ítéletei s „nyelvkrisisei“ nem egyszer érzékenyen sérthették az ő finnyásságát. Nem igen szerette a „selypítéseket“ s ma, egy-egy részletben — nem egyszer

igazat kell adnunk neki Kazinczyval szemben. A legbelátóbb ortológus volt, ki sokban engedett az újításnak. Csak védte az „ősi nyelv jussát“, de azért a jó új szót szívesen elfogadta. Nyelvbeli ellenkezéseik ellenére megmaradt Kazinczy s Szentgyörgyi közt a baráti viszony; Szentgyörgyi Kazinczyban hódolt a nagyobb tehetségnek; Kazinczy pedig Szentgyörgyiben tisztelte az embert.

Hanem Kazinczynak fidus Achates-e²⁴ mégis csak Kis János maradt. Kis János volt a „Schilleri lélek“, Kis János volt az, kiből törekvéseit megtestesítve látta. Kazinczynak mindenesetre egyik legnagyobb irodalmi öröme az az ének, melyet Kis, a nemzet „elhalhatatlan dísze“, házassága ünneplésére írt; s egyik legnagyobb irodalmi büszkesége pedig az, hogy Kis verseit kiadhatta. „Verseidnek kibocsátása! — írja Kazinczy. — Oh barátom, mely jól ismered szívem gyöngéjét! Mely igen tudod, miben áll kevélységem! Csak küldd, küldd hozzám verseidet. Négy formában adom ki, oly pompásan, hogy lássa a haza, mit érdemelsz, hogy lássa a maradék, hogy becsedet ismertem s tudtam, mit ér az a szerencse, hogy együtt éltem veled s szeretetedet bírtam. — Ennél édesebb complimentumot nem tehetél nekem.“ Ez az előszeretet Kis János iránt a legkézzelfoghatóbban mutatja, mily határok közt mozgott Kazinczy esztétikai érzéke. Kis Kazinczy szemében nagyobb költő volt, mint Csokonai, Berzsenyi, Himfy. E jelenséggel

egyébiránt gyakran találkozunk az irodalmi pártok vezéreivel. Nagyobbra becsülik az elvűséget a tehetségénél, az irányt a múlténél.

Kabos Ede: A Koldusok.

1893.

Tizenkét rajz, vagy elbeszélés nem egészen másfél száz kis lapon. Tegyük hozzá, hogy néhányban hosszú történet magja van s a legtöbb bizonyos egységes hangulatot mutat s nem fogjuk eltagadhatni, hogy az író tud tömören írni s elég ügyesen tudja jeleníteni azt, amit olvasója elé akar állítani. Öntudatos formaérzékét sejtetnek e művecskéik; látszik, hogy szerzőjük epigrammatikus rövidségegre törekszik s emellett szeretne jelentőséget adni a történetnek, melyet elmond.

Szívesen említjük meg e formai előnyt, mert az elbeszélések tárgyai már kevésbé rokonszenvesek előttünk. S valószínű, hogy a szerző épp e részben keresi érdekét. Az elbeszélések címe: *A koldusok*. Az első rajznak is ez a neve; a cím azonban szimbólikus értelmű s a kötet legtöbb darabjára kiterjed. Kik tehát a koldusok? Azok, kik az élet útján a nyirkos árnyékloldalra kerültek, kiknek nincs erejük, vagy szerencsésük boldogokká lenni. Erős humor, mély érzés miatt ne rajzolhatna ilyen embereket? De már kissé bökkenő, mikor valaki az ilyenek rajzát úgyszólván mindennapi kenyerévé te-

szi; s félszeg, érdektelen, zig-zug alakokba szentimentalizmust erőszakol. A dolog az olvasóra az irodalmi sport hatását teszi; az író pedig menthetetlenül a modorosságba hajtja. S a modorosságnak nyomait látjuk e kötetben is. Némi realizztikus külsőségek mellett sok benne az a regényesen érzelgős, mely nem a szívet ragadja meg, hanem inkább olyan kellemetlen cukrosvizes érzetet támaszt az olvasóban. Ilyen például az *Alvajáró* című elbeszélés. Az elbeszélő az utcán egy ragyogó szépségű leánnyal találkozik, kinek merev nézése mint megfejthetetlen talány üldözi. Ki ez a leány? A végén kiderül, hogy egy beteg, elmekóros grófkisasszony. Íme ez az elbeszélés magja. A többi szabad képzelgés a leány mágikus hatásáról, az utca poéziséről, a flaneur kedvteléseiről stb. S az elbeszélés hatása az elfogulatlan, művelt olvasóra mi lesz? Sajnáljuk, hogy a szerző mindjárt első pillanatra nem ismerte meg a szegény leányban a tébolyodott nőt, mert akkor elmaradt volna az elbeszélés. Ilyen vegyes hatást tesz a *Vászonvilág* című elbeszélés is. El kell ismernünk, hogy néhány rövid lapon nagyon sok van összehalmozva s az író gyorsan s elég élénken bonyolítja a történetet. De — hogy is mondjuk — az ízléstelenség hatását teszi. Amint már említettük, realizztikus külsőségek s modorosság mellett csupa hamis romantika. Hősnője egy mosónőnek leánya, ki az elbeszélés elején egy henteslegényt szeret, mert ez „erős”. A leány nagyon

szép s nagyon ostoba. Egy színházi komikus belészeret s hogy a henteslegény csábítóköréből kiszabadítsa, a színházhoz hozza. Itt meglátja a direktor. Megtörténik, aminek történnie kell. A leány díva lesz s a direktor szeretője. A komikusból pedig valódi „Secretär Wurm“²⁵ válik. Besúgja e dolgot a direktornak s a leány mamáját a díva öltözőjébe rejti. A direktor épp szerelmet vall a leánynak. Ekkor dorombolni kezd felesége az öltöző ajtaján, a mosónő pedig szégyenében az emeletről leugrik s agyonüti magát. Erre a leány, mert épp színházi kosztümjét veti le, meztelenül, kibomlott hajjal kihajlik az ablakon s amint egy társzekéren észrevett egy dúdoló, „hatalmas“ legényt (előbbi szeretőjét, a hentes), elkiáltja magát „Péter“ s ő is kibukik az ablakból. Ilyen tárgyból, ilyen alakokkal lehetetlen stílszerű elbeszélést írni, ha a henteslegény még kétszerte erősebb is, a szép hősnő kétszerte ostobább s a mosónő még kétszerte kivételesebb teremtés is a fővárosi mosónők között. Szinte átkozzuk a társadalom e hasznos tagjait; e mosónőket, henteslegényeket, hogy beléjük ütött a nagyravágyás s íme ambíciózus novellahősök sorsára áhítoznak. Ilyenféle kellemetlen érzéssel olvashattuk a *Szárnyatlan madár* című elbeszélést is. Szevér úr szegény legény volt s egy gazdag családhoz nevelőnek jutott s most azzal csinált szerencsét, hogy a ház asszonyának szeretője lett. Nem túri a derék fiú a nyomort s másként

nem tud belőle menekülni; szárnyatlan madár. Otthagytá előbbi kedvesét, Margitot, a varrónőt, mert félt a nyomortól. Egyszer meglátja az utcán s javulást ígér. Egymásra írja neki újra a szerelmes leveleket „küzdelemről, emelkedésről“, azonban Margit egy este megint a gazdag asszonnyal látja karján Szevért. Ennyi az egész. Miért „szárnyatlan madár“ Szevér? Egyszerűen hitvány léha, ki egy sort sem érdemel, nem egy elbeszélést. Mi van ez alakban, történetében, mi van az elbeszélés formájában, amiért a tollat a tintába csak bemártani is érdemes volna? Gondolkoztunk rajta, de semmi módon nem tudtuk kitalálni. Legérdekesebb az elbeszélésben a cím: „szárnyatlan madár“, de a novella hőse még erre sem érdemes. Őszintén kívánjuk a szerzőnek, hogy tárgyai választásában is fölébredjen benne a művészi lelkiismeret; akkor az oly alakokban, melyekben semmi vonzó emberi vonás nincs, nem fog se életet, se költészetet keresni. Szerzőnk különben sem akar az élet pusztá fotografusa lenni, hanem elbeszéléseinek egyéni színezetet kívánni adni. De épp itt kell résen lennie; ha komoly törekvésű s fejlődni vágyik, észre fogja venni, hogy szentimentálizmussal átfutott rövid rajzaiban ma még több a modorosság, mint az eredetiség. *Sass Ida* című elbeszélése például rövid, szaggatott, többet gyanítató, mint elmondó formája mellett is egészen egy régi szentimentális novella benyomását teszi. A tömör forma ellenére is sablónok az alakok s

pszichológiai értékek csekély. Ilyen modorosnak látszik a *Szent újjak* című elbeszélés is, melyben Csermák, egy bádogos legény meséli el, hogy jutott nejéhez, egy zongoratanítónőhöz, egy alacsony, kissé púpos, koravénült asszonyságához, kit áhitatos tisztelettel imád. Bátrak vagyunk bevallani, nem tudjuk megérteni, mit akart vele a szerző, mikor ezt a rajzot megírta. Azt mondhatnók, „szárnyatlan romanticizmus“ nyilatkozik meg benne. Reméljük, a szerző maga sem hiszi, hogy tehetsége a rajzokban már teljesen érvényre jutott. Úgyes elbeszélő technikája, tömörségre törekvése s az egyes beszélekben elszórt egy pár jó vonás érettebb munkákra is enged következtetést. Hogy képzelme derültebb színekhez is hajlandó, mutatja az *Intermezzo* című rajz, vagy a *Mese a nősülő királyfiról*.

Petelei István: Jetti.

1893.

Vannak elbeszélők, kiknek meséit könnyű elmondanunk. A mesének van egy tisztán körülírt középpontja; megvannak világos előzményei s lélektani fejleményei úgy, hogy ha mindezt bár néhány szóval is, kiemeljük, az elbeszélés értéke felől tájékozva lehet az olvasó. Petelei nem az ilyenféle történetek íróihoz tartozik: nyugodtan, következetesen elbeszélni nem tud, vagy nem akar; alakjai belsejét az

olvasó előtt lassan-lassan, de annál biztosabban föltárni nem törekszik; tagolt mesét, érdekes bonyodalmat egyáltalán nem keres; nincs sem epikus hosszú lélegzete, sem nagy boncolókedve.

Inkább érzelmeket, hangulatokat akar megtestesíteni Petelei a maga történeteiben, rajzaiban. Szeretne balladákat elbeszélni, lírai hangulatot története középpontjává tenni; úgy forgatja alakjait, hogy valami sejtelmes árnyalat essék rájuk, valami álomszerű világosság s ugyanakkor elfolyó határozatlanság is, mely kiemeli őket a természetes lélektan köréből s egy regényes világ lakóivá teszi. Párbeszédeiben néha szaggatott, rövid, mintha a balladaköltőt akarná utánozni; leírásaiban áradó, érzelmes, mintha lírikussal kívánna versenyzni. Rajzaiban nagy szerepet játszik ennél fogva a szabad természet: a ködös hajnal, az égen átvonuló fellegek, madárdal, virágillat, hegyek s erdők. S ha az ily vidéknek közepette rábukkan valami régi udvarházra, melynek düledező fala, kopott bútorzata mai hanyatlásról, de a falon függő régi fegyverek, vagy arc képek elmúlt dicsőségről mesélnek, akkor egészen elemében érzi magát, kigondol hozzá egy különös mesét, melyben épp oly sok az elfojtott szenvedély s bizonyos lírai melegség, mint amily kevés a pszichológiai indokolás művésze. Személyei, mint mondtuk, inkább költői álomképek, mint valódi alakok. Így aztán elbeszéléseinek nagyon alanyi színe lesz; en-

nek bélyege meglátszik stílusán is, melynek néhol összeszorított tömörsége, néhol áttetsző érzelmessége nem egyszer a modorosság benyomásával hat. De egészben véve kitetszik műveiből az őszinte író, ki begubózta magát regényes világába s abban él. Játszik a romlás képeivel, néma szenvedélyek rögtöni kitörésével s szembeállítja velök a természet közönyös egészségét, mosolygó szépségét, színeit, illatát. Az ellentétnek ezt az érzetét lehetne Petelei munkáiban alapvonásnak tekinteni.

Történeteinek tartalmát nem igen lehet elbeszélni. Ha az alakokat az elbeszélésen átvonuló fojtott, vagy lírikus hangulatból kiemeljük, elvesztik értéküket, olyanok, mint halak a szárazon. A saját lábukon nem állhatnának meg, csak azáltal élnek, amit írójok beléjük érez. Hiába mondanám tehát el az első elbeszélés tárgyát.²⁶ Hiába mondanám el, hogy hősnője egy szép zsidóleány, ki valamelyik erdélyi falucskában a koresmáros leánya, kit aztán egy marcona nemes elszöktet. Ez mind mellékes dolog. Jetti egy mesebeli királyné, egy elátkozott hercegné, egy ballada-lány lehetne s még jobban illenék rá az a történet, melyet Petelei elbeszél. Ilyen a két férfialak is: a Berói-fiúk. Egy elzüllő erdélyi nemescsalád utolsó sarjai, kiket a mai világ nem érintett. Úgy élnek egymás mellett, mint a vadállatok a ketrecben. A vér folyton izzó bennök, de nem tudnak beszélni. Alig egy-két szó hull ajkaikról; mint az ősembereknél, csak szemök járása, mozdulataik

árulják el a bennök élő indulatot. Miért ne volnának inkább esetlen óriások egy elátkozott szigeten, kik élet-halál harcot vívnak egy elrabolt tündér miatt?

Ez a regényes színezet végigvonul Peteleinek majdnem minden kisebb rajzán is. A *Vén nemes*, Kardos Dániel, a forradalmi dicső napok után egyebet sem tesz, mint portáról-portára jár; egy nap itt ebédel, másnap más helyen. Már öregszik, már unni kezdi s így hal meg útközben, mikor büszkeségében sértődve egy udvarház kapuja előtt visszafordul, étlenül, egy szép nyári napon, a mosolygó természet ölén, a szebb időkről álmodozva! Valóban vékonyka invenció! De Petelei nem nyugszik addig, míg érzelmessé, a régi nemesi világhaltára majdnem szimbolikussá nem teszi! Ilyen a másik nemesi rajza is, a *Bücsú*. Ebben is egy nagyságos nemes úr elverte mindenét. Földje, lova, bútora, ezüstje, kastélya egy furfangos örmény kezébe kerül. A nagyságos nem bánja; az új úr ekkor tisztartójává teszi; ezt is eltűri; csak mikor leányát is rá akarja kötni, csak akkor ébred föl nemesi büszkesége; vállára veti puskáját s régi kastélyából világgá indul! Ez is különös halandó és az írónak külön nemesi köréből való. Mert a mai elszegényedett, tanulatlan, ingyenélő nemes egész ellenkezőleg cselekednék. Ahhoz ugyan be nem állana tisztartónak, aki vagyontól megfosztotta, hanem a leányát, azt elvenné. S itt e kis rajzokban az író tehetségének egy szervi hibája

is élénken föltűnik; minden tárgyra csak egyféle színe van: az érzelmes, borongó, sejtelmes. Egyáltalán csak komoly pátosz van benne; a humort, a szatirát, az életnek egészséges mindennapját még hírből sem ismeri. Ez szoros határ, melyet tehetsége át nem lép. S ebben rejlik néha modorosságának is egyik főoka; mindenáron különössé, jelentőssé, mély érzelmet mutatóvá akarja tenni mondatait. Az érzelmes alanyiség az elbeszélésben mindig együttjár az egyhangúsággal.

Kriza János költeményei.

1894.

A Kisfaludy-Társaság e kötettel nagyon érdekes olvasmányt ad azok kezébe, kik nemcsak a legújabb, a legdivatosabb ízlést keresik, hanem igazán érzékek van a költészet iránt.²⁷ Mintha a főváros zajából, mely untat és boszszant, egy csendes hegyi táj napsugarába menekülnénk, mikor a kötet egyes szebb darabjait olvassuk. Észre vesszük, hogy aki e költeményeket írta, elsősorban a maga gyönyörűségére énekelt s nem gondolt költői babérra, nem keresett dalaival írói kottériákba bejutást, hanem dalolt, „mint ahogy a madár szokta az ágon“. S mégis, amint így énekei lassanként összegyűlnek, az olvasó előtt irodalmi korszakok elevenülnek meg. Mert Kriza is, akarva nem akarva az uralkodó irányok befolyása alatt

áll. Vannak versei, melyen a Bajza-féle líra hatása látszik meg; ezek olyanok, mint egy elmúlt kor elsárgult, lehullott levelei; majd a szonettekben, epigrammokban Kazinczy s Vörösmarty benyomása észlelhető. E költeményeknél ma már az irodalomtörténeti érték mindenestre nagyobb, mint a költői. De Kriza adott olyant is, amit mástól nem tanult; értjük székely dalt. Ilyet más költőknél nem találunk. Amily egyszerűek, igénytelenek, oly becsesek. Székelyország levegője él bennök s a népiesnek igénytelen bája úgy ömlik el rajtok, mint hullámozó kalászon a napsugár. — Van így e kötetben tíz-tizenöt dal, amely mindig becsesebb lesz, minél régibbé válik s elmondhatjuk, hogy csonka az a magyar antológia, melyben helyet nem foglalnak. Oly sokat jelent az, mikor egy költőnek megvan a maga vidéke, népe; erdeje, völgye. Az ilyen költő naív igénytelenségében — úgyszólván — fáradság nélkül eléri azt, mi után annyit rajongnak éppen azok, kiknek arra legkevesebb igényök van: az eredetiséget. — Kriza így költészetünkben, mint a székely népet költői képviselője fog fönnmaradni.

Van e kötetben sok fordítás is. Ma is gyönyörűséggel olvashatjuk; Kriza a maga nyelvére teszi át az idegen költőt s ezért fordításai majdnem olyanok, mintha maga írta volna a verset. Azért oly kitűnő a Wordsworth *Arató leánya*, melyben a fordító érzése az angol költőjével majdnem azonos.

E néhány sorral e helyen csak a kötet meg-

jelenését akartuk jelezni. Bevezetésül a kötethez Gyulai emlékbeszéde szolgál Krizáról, mely szerető átértéssel teljes képét adja Kriza János egyéniségének s költészetének.

Pálffy Albert: A régi Magyarország utolsó éveiben.

1894.

El kell ismernünk, hogy Pálffy Albert regénye nem éppen a mai divat szerint való. Nincsenek benne élesen kihegyezett pszichológiai problémák, végzetes szenvedélyek rajza, impresszionista stílus, vagy képzeletcsigázó történet; nincs benne se érzéki hevület, se képzeleti láz, de ennek híjában vannak oly tulajdonságai, melyek sehogysem érdemlik meg azt a kicsinylést, melyet iránta nem egy fiatal kritikus mutat. E sorok írója érdeklődik a mult iránt is s emellett szeret a divatnak lélektani sajátosságaitól is menekülni s egy kis copfocska oly kevéssé ijeszti meg, mint amennyire meg nem hatja a legújabb divatos hajtekeres. Így aztán megeshetik, hogy az elbeszélés módjának nyugodtságát, kerestetlen egyszerűségét éppen nem becsüljük kevesebbre, mint a föltünni vágyó különcködést, a józanság széles országútján való járást, mint a lehetetlen ösvényeken való kapaszkodást. — S Pálffy ez újabb regényének még megvan az az érdeme, hogy az alapjában igen egyszerű s régiesmódú történetnek

érdekes háttért ád. — Mikor a regény lapjain végighaladunk, mintha élesvonalú fametszeteket néznénk a 48 előtti időkből. Felvonulnak előttünk a régi pártok képei s a régi újságíró szemtanu hiteles magyarázattal kíséri azokat. S miért ne dicsérnők ügyességét, mellyel képzelt alakjai sorsát az idők történetével összeszővi? Így aztán, ha regényalakjainak pszichológiai érdeke talán nem is nagy, de értékessé válnak előttünk, hogy igazán egy letűnt kor lelkülete él bennök s annak keretébe foglalva tűnnek szemünkbe. Mint valami illusztrált krónikát, úgy olvashatjuk e regényt s egy jó krónikát olvasni van olyan mulatság, mint a legdivatosabb regényt. A sok borsos dolog után — igazi csemege. Ami pedig Pálffy művében tiszta regény, egyszerű szövegében hasonlókép mult idők képét hozza emlékünkbe. *Altväter-Hausrath*²⁸ — de azért nem rosszabb, mint sok új bútor. Van a regényben egy jóságos nagynéne, Zsadányi Margit, ki leány maradt, mióta vőlegénye, egy ezredesgróf, nagy kártyás, egy gazdagabb bankárleány miatt elhagyta. — Margitnak volt egy fivére is, kit ugyanez ezredes kártyaadósság miatt halálba kergetett. — E fivérének maradt egy fia, regényhősünk, Zsadányi Pál, kit azután a nagynéne gondozó szárnyai alá vesz. — Pál atyja sorsáról mit sem tud; a gyöngéd nagynéne a titkot hét lakattal őrzi. — E Pálnak a nagynéne mindent megenged, mindent elnézne; csak egyet nem szabad tennie; nem szabad megszeretnie a kártyás ezredes-

gróf leányát. S Pál éppen ezt szereti meg. A nagynéne kitagadással fenyegeti; hiába! Mindenáron meg kell akadályozni az egybekelést. Margit néni elmegy tehát — két nappal a kitűzött esküvő előtt — a leányhoz, ki rossz apja ellenére is gyöngéd, angyali teremtés; s érzékenyen sírva fölfedi előtte a titkot. A leány megrezzen; lemond Pálról s a Dunába öli magát. Pál a csatában hal el, amint Szolnok mellett egy osztrák ágyútelepet foglal el. — Ha a regény alakjain végigtekintünk, fölvehetnők a kérdést, indokolva van-e az alakok jelleméből a tragikus vég? Mi legalább azt hisszük, hogy abban inkább a regénymesének előre megállapított menete volt a döntő, mint az alakok jelleme. Amennyire ezeket ösmerjük, egynéhány mellékkörülmény változtatásával Zsadányi Pál s menyasszonya talán boldog párrá válhattak volna. Azonban nem tagadjuk, hogy a regény vége hatásosan van írva; annál hatásosabban, mert rövid s érzékenykedés nélkül való.

Tarkítja a regényt sok érdekesen közbeszótt epizód: ilyen Battyányék fölvonulása Kosuthnak követte választása előtt; egy megyei adminisztrátor vitézkedései a megyéjében, stb. Epizódalakokban nincs hiány s a konzervatív hivatalnok, báró Klobuchevich, egy jó magyar vígjátéknak lehetne hőségévé. A főalaknak, Zsadányi Pálnak s jó nagynénjének viszonyában is érdekes az, hogy míg a nagynéne egy 48 előtti konzervatív nemes nő, kiben a családi

büszkeség majdnem oly nagy, mint jósága unokaöccse iránt, — Zsadányi Pál az új eszmék harcosa, a *Pesti Hírlap* híve lesz. Ezt az ellentétet talán a regény végének indokolásánál is erősebben föl lehetett volna használni. De bármint legyen is, a regénynek nem kis érdeke, hogy meséje háttérül föltűnik előttünk a kor társadalmi s politikai viszonyainak képe s hogy alakjainak sorsa ezekkel jobbra kapcsolatban áll.

Vukovics Sebő Emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből.

1894.

Mikor kezünkbe vettük e munkát, a cím után ítélve egészen mást vártunk tőle, mint amit nyujt. A könyv mellé tett könyvkiadási hirdetés is azt mondja többek közt, hogy a mű harmadik részében „Vukovics Sebő leírja a függetlenségi harczot a szolnoki csatától kezdve, és följegyzi élményeit Magyarországon való bujdosása alatt, míg végre nagy pénzen vásárolt hamis útlevéllal sikerült elmenekülnie az országból, hol a kegyetlen hatalom emberei halálra keresték“. Mit jelent a könyv címe s mit jelentenek a hirdető sorok? Azt, hogy az emlékiratok Magyarországon való bujdosása és száműzetése idejéről szólnak. Mikor aztán a könyvet átlapoztuk s nem azt találtuk, amit kerestünk; — észrevettük, hogy a cím s a hirde-

tés csak jóhiszemű stílus-botlásón alapszik. Csak annyit akar jelenteni, hogy Vukovics emlékiratait bujdosása s száműzetése idejében írta. Ha e mű kiadója az emlékiratok sajtó alá rendezése helyett törvényjavaslatok szövegezésével volna megbízva, — fontosabb bajok is származhatnának, mint az, hogy az igénytelen olvasó mást talál a könyvben, mint ami a címlapon áll. — A kiadó²⁹ egy megleghangú, igen is megleghangú előszót is írt az *Emlékiratok* alá. — Vukovics mindenesetre érdekes s kiváló jellemű alakja a függetlenségi harcnak: — hanem az előszóval szemben mégis meg kell jegyeznünk, hogy a panegirisz nem jellemzés. A színtelen retorika a kiadóban inkább a politikai szónokot mutatja, mint a jellemezni akaró író. Mikor a kiadó azt mondja, hogy Vukovics a magyar nyelvet „úgy szította magába, mint a fényt a nap sugarai“ — mi azt hisszük, hogy az író nem igen gondolta meg, hogy *mit* mondjon, csak egyet akart: — valami nagyon szépet mondani. S jellemzései mind ilyenféle, bár értelme sebb ünnepi szólások. Hogy a fiúmei születésű Vukovics serdültebb korában jól megtanulta a magyar nyelvet: — ezt a kiadó egy nagy lendületes körmondattal ünnepli: „Érezte ő, s nagy lelkének éreznie kellett... stb.“ — Midőn e megjegyzéseket megtesszük, távol áll tőlünk, hogy az *Emlékiratok* kiadójával gúnyolódjunk; ő csak egyike azon légió emlékiratelőszó-írónak, a mult politikusait jellemző historikusoknak, kik elkoptatott lel-

kes közhelyekkel minden igazi jellemzésnek útját vágják. — Egy kevésbé lánglelkű író mindenestre képes volna rá, hogy Mózes-től le Bismarckig, vagy a magyar parlalament valamely mai alakjáig minden nagy politikust jellemezve, ne használjon több „nagyratörő, munkaszomjas, lánglelkű, fényes tehetségű, önzetlen“ stb., stb. jelzőt, mint amennyit három lapon egy magyar politikus pszichológus.

Vukovics emlékiratai három részből állanak, melyek értékre nézve egyenlőtlenek. Az elsőben az 1847—48-i országgyűlés története foglaltatik, az első minisztérium megalakulásáig. — Érdekes olvasni, mint mindent, ami azon időkre vonatkozik; de tagadhatatlan, hogy tartalma tárgyban, fölfogásban egy kissé már kopott. A nagyközönség Horváth Mihály műve után e részből már semmi újat nem tanul. Tulajdonkép értekezés s nem emlékirat. A második rész az 1848-i szerb lázadás történetét adja elő, mely mint történeti monográfia kútfői értékkel bír. Vukovics kormánybiztosul volt az alvidékre kirendelve s közvetlen közéletben folytak le az események. Horváth Mihály történetében bőven merített e forrásból; mondatokat, egész leírásokat szóról-szóra átvett belőle. — A legérdekesebb azonban a harmadik rész: — Vukovics naplója a szolnoki csatáról majdnem a katasztrófáig, melyet 1849—50-ben írt. Csak ez a rész hordja magán az igazi mémoire jellemző vonásait. Vukovics tiszta

lelke, csak a közügyet tekintő gondolkozása nagyon szépen nyilatkozik ez iratában. Kissé kuszáltan, rendezetlenül következnek benne egymásután az események, megjegyzések; de annál őszintébben fog a tolla s nyoma sincs benne a színezni akarásnak, irodalmi követelésnek. Magáról alig szól, a többi egyénekről is csak elszórt megjegyzésekben; inkább ösztönt ad azok jellemzésére, mint maga jellemez. Vannak, kiket nagyon szeret, kikben hisz; de azért gyöngéik iránt is van szeme: s viszont van méltányossága azok iránt is, kiket kevésbé kedvel, vagy különben félreismer. — Őszinte ember, ki szeret méltányos lenni s ítéleteiben mások fölött nem ragadtatja magát semmi szenvedély által. Inkább csak a rokonszenv teszi kissé engedékennyé, pl. Szemerével szemben. Sebtében, irodalmi követelések nélkül írt följegyzéseiben elszórtan azonban mégis annyi élénk világot vető vonás van egyénekre, viszonyokra, hogy végig leköti az olvasó figyelmét. Kossuth és a 49-es minisztérium ellenkezéseiről, a vezető férfiak antagonizmusáról, az uralkodó fejtelenségről, a hivatalhajhászó patrióták szemtelenségéről, az ultraradikálisoknak folyton árulást szagoló s terrorizmusra hajló ízetlenkedéseiről még keresve sem lehetne jobb bizonyítékot találni, mint Vukovicsnak minden célzatosságot kerülő följegyzéseiben. — Legönállótlanabb Görgey szereplésének megítélésében; itt nem saját tapasztalásból beszél, hanem legtöbbször a környezet hatása alatt állott. —

Érdekes vonásokat közöl Kossuthról, amelyek majd egy későbbi jellemzésből sem hiányozhatnak. Mindvégig tisztelője, bámulója marad, de nem kerül ki figyelmét gyöngeségei: csekély emberismerete, hiszékenysége, nagy impresszionabilitása s változékonysága az emberekkel szemben, katonai szereplési viszketege, mérhetetlen önbizalma s néha naív hiúsága, diktátori föl-fölütődő keménységei és hajlamai. — Szóval történetírónak, pszichológusnak elég érdekes anyag rejlik e feljegyzésekben. Csak — mellesleg mondva — sajnáljuk azt a kegyeletet, mellyel a gondos kiadó az író stílusának minden hiánya iránt is viselkedett. — Minek megőrizni a munkában például a sok szörnyű szórendi hibát, melyek valóban írói jelességet, vagy sajátságot nem tüntethetnek föl? Egy kis helycsere a szókban, segíthetett volna a dolgon. Akkor talán már némileg több joggal lehetett volna az író magyaros zamatú stílusáról beszélni.

Kabos Ede: Por.

1895.

Az író első tárcagyűjteményének címe volt *A koldusok*. A mostanié *Por*. Az első címnek volt valami szimbolikus jelentése; de a másodikat nem tudjuk eltalálni. Rejtett önbírálat akar-e lenni, vagy a tárcák tartalmára vonat-

kozik? Úgy látszik, egyszerűen divatos cím; mert ma az ilyeneket szeretik: „por, aszfalt, korom“, mint hajdan meg ezt: „estikék, harangvirág, nefelejtsek“ stb., stb.

A kötet azonban többet ér a címénél; a címlapon legalábbis ez állhatna: *Forgácsok*. Olyan forgácsok tudniillik, melyeket a szerző írói műhelyéből a közönség közé kidobott. Mert végiglapozva a könyvet, önkénytelenül is az az érzetünk támad, hogy szerzője becsvágyó ember, ki még többet akar, mint amennyit e gyűjteményében nyújt. Ezt mutatja a kötet nyugtalansága is. A tárca formája váltakozik benne drámai jelenetekkel s az egyes darabok hangulata, stílusa is nagyon különböző. Egyszer durva korommal rajzol, majd lágyabb színeket vegyít elbeszélésébe, most érzékeny és patetikus, aztán ismét egy szkeptikus filozófus enyelgésével csap át bibliai történetekbe, vagy ereszkedik párbeszédbe az Úristennel. Hol hangulatot keres, hol valami eszmét vet föl s ha a gondolat talán nem is nyom sokat, legalább különös formába akarja öltöztetni.

A hangulatok s törekvések e különbözősége eleven szellemre enged következtetést, kinek jövője attól függ, mennyire tud művelődni s a közönséges tárcabölcséségtől s gondolataiban s érzelmeiben a fontoskodó ürességtől szabadulni. — Az egyes darabok értéke igen változó. A leggyöngébbek egyike mindjárt az első rajz, melynek igen szeretetreméltó címe: *A gyilkos és a tolvaj*. Két rokon, akik az iskola padjaitól

versenyeznek egymással s kiket a végtelen irigység hajt, hogy mindenről megfélekedzenek azon az egyen kívül, hogy egyik a másiktól el ne maradjon. Milliomos is lesz mind a kettő. De mily áron? Az egyik gyilkos lesz, a másik tolvaj, de úgy, hogy a törvény keze el nem érheti. — A szerző egy rembrandti képet akar festeni, de elfeledte, hogy koromra korommal nem lehet rajzolni. A *Következő pillanat*nak jó az alapgondolata s elég humoros a kivitele is. Hóry Benedek a hőse, ki mindig a következő pillanat szerencséjére számít. „MeglESTE játékban, életben, mindenütt az ismétlődő balszerencsét s miután kiszámította, hogy a következő pillanatnak meg kell hoznia a szerencsés fordulatot, nyomban actióba lépett.“ Mikor aztán egyszer megfogta a szerencsés pillanatot, de azt kelleténél tovább szeretné húzni, rajta is beteljesedik a végzet. Azóta Hóry Benedek újra beáll „magánzónak“ s lesi megint éberén az utcán, a tőzsdén, az életben a szerencsés pillanatot... S Hóry Benedek egy elég mulatságos rajz keretében jelenik meg előttünk. A szerző bizonyosan akárhány kisebb dolgát többre fogja becsülni ennél. Mi pedig ezt szelleme-sebbségnek tartjuk, mint Tamássy György monológját az Istenhez, vagy Pierrot párbeszédét Belzebubbal. Alapgondolata nem elcsépett s nines is némi humoros pszichológiai igazság nélkül. Első gyűjteményéből egy pár gyermekjelenetet is átvett a szerző e kötetébe. Az alvó kis Góliát úr rajza csinos, de a Sáska kis-

asszonyban zavart okoz a tettett naív hang, mely az egész tárcán átvonul. Elég színes rajz a *Lót* című, amint a patriarcha bűnös feleségével a pusztuló Sodomából elfut. Ha francia ember beszélné el, több iróniát, elevenebb szellemet vegyítene beléje. — A drámai képek közt a legjobb az első: *Az első halál* című. Ezsaiás vámos haldoklik, akit a názareti megváltott. Kíváncsian állják körül az ismerősök, hogy megtudják, a megváltás után is fáj-e még az embernek a halál. Az egésznek pointe-je az egyik vendég szavaiban rejlik: „Én azt hiszem, hogy az emberek sohasem fogják elárulhatni, hogy meg vannak-e váltva.“ Rossz szójátékkal különben azt mondhatnók, hogy nemcsak a pointe-ben³⁰ van kétség, hanem maga a pointe is kétséges. Egy nagyobb drámai kísérlet, egy kétfelvonásos színmű, *Révben* című, is van e kötetben. Drámaiság hiányában nem tarthatta magát a színpadon; a szerző azonban tart rá valamit, mert gyűjteményébe fölvette. Nem fogunk csalódnni, ha föl tesszük, hogy különösen a színmű egyik alakja, Brand Magda kedvéért nyomatta ki. Valóban jobban illett volna egy kis élbeszélés keretébe foglalni, mint drámai alakká tenni.

Így hát sokféle van a kötetben s rövid megjegyzéseinkből is láthatni, mennyi különböző hangot kísért meg a szerző. S ha könyvében még kevés a színbor s sok a must, minden attól függ, kiforrja-e magát. A jelen gyűjtemény-

nél érezzük, hogy nem végeztünk a szerzővel. Amint könyvét végiglapozzuk, hozzátesszük: „lássuk a következőt“.

Györkönyi Károly: Novellák.

1896.

Nem azért említjük föl a szerző novelláit, mintha talán nagyon lekötötték volna figyelmünket. De néha ügyet vethetünk a vidék irodalmi termékeire is s miért ne jegyezzük meg, ha mutatkozik bennök valami tisztességes írói tulajdonság.³¹ Az előttünk fekvő novellákban is van valami magyaros ész s vidéki zamat. Egy pár ügyes vonással néha jó tájképet ír le szerzőjök s ismeri a falusi embert, a kisváros ügyvédjét s a vidéki urakat. Ha végigfutunk a könyv lapjain, önkénytelenül is fölbred bennünk a kívánság, milyen jó volna, ha a fővárosi irodalmi divatoktól szabadon akadna a vidéken is egy-egy izmosabb tehetség, aki analízisről, szimbolizmusról, modernizmusról mit sem tudva, elfogulatlanul, a saját szemével tekintene maga köré s alkotna mesét abból a sok novellisztikus motívumból, mely a vidéken kínálkozik. Még mindig kihasználatlan kincsbánya, melyből legalább is meríthetünk annyi újat, mint a külföldi irányok utánzásából.

Szerzőnk ugyan nem tartozik azok közé, kik ezt az aranyeret meglelik s csak éppen mellékesen szolgáltatott megjegyzésünkre alkalmat,

de nincs minden jó tulajdonság híjával. Keres alakjaihoz tisztességes mesét s ha fából faragja is jellemeit, hasonlít ahhoz a fölszabaduló mesterlegényhez, ki valami remeket akar faragni. Meglátszik rajta a természetes tehetség, a munka kedve s a komoly igyekezet. Első novellájában, *Tálos Mihály uram pörében*, egy meggazdagodott kézkubonyos parasztembert rajzol, kit azonban parasztfurfangja örökös pörlekedésre kész. Az elbeszélés háttérében a fertővidéki táj elég érdekes s Tálos uram alakja is megállana a talpán, ha a szerző humora bírná. Az *Utolsó dézsmában* egy hajdan gazdag család utolsó sarját rajzolja, ki elpazarolta mindenét s midőn az utolsó állomáson egy kis városkában az uracsot játszotta, becsületérzete utolsó föllobbanásánál agyonlövi magát.

A leghosszabb elbeszélés a *Gerjénes kincse*. Itt szerző valami mélyebb problémát akar megpendíteni. Egy mérnököt szerepeltet benne, ki mint minden ember, gazdagságra, hatalomra tör, míg egy falusi ártatlanság meg nem tanítja, hogy más úton fekszik a boldogság. Egy pár falusi jelenet könnyedén s elég ügyesen van benne elbeszélve. De vannak benne romantikus alakok, — a faluba vetődő szépszemű s hollóhajú olasz szemfényvesztők stb., — amilyenek a régi novellisztika lomtárából kerültek.

Herczeg Ferenc. Napnyugati mesék.

1896.

Két nagyobb beszély van a kötetben; azonkívül — talán az ívszámok betöltésére — két kisebb elbeszélés, melyek mesék, mert az egyiknek hőse olyan ember, kinek belseje egy föl-húzható óramű; a másiké pedig szenvedélyes szivaros, ki egy páratlan finomságú havanna füstjébe belebolondul; azután napnyugatiak is, mert címök Aladdin lámpája helyett *Báró Rebus* s Fatime hercegnő helyett *Donna Sol*. De napnyugatiak még más okból is. A keleti mesék alakjaival nem lehet könnyen elbánni; nemcsak magok bűvészek, hanem a hallgató és a mesemondó képzelmet is elbűvölik úgy, hogy alaktalan köddé válik a valóság s a csoda valósággá.

Báró Rebus s Donna Sol, a havannaszivarok királya azonban magában mitsem jelent. Nem más, mint egy felöltöztetett metafora, mely magában nem érdekel és csak annyit ér, mint amennyit az az alapgondolat, melyet írójok belérek. Ezért el tudom mondani mind a két mesét három sorban, anélkül, hogy tartalma iránt igazságtalanná válnám. — Oh, aszszonyok! Mintaférjek után sóvárogtok! Aki minden szeszélyetekre mosolyog, hajlik s hajlong! No, itt van Báró Rebus; gépezetre jár, csak egyszer egy évben kell föl húzni! Nos? Mialatt ti a kevésbé korrektek után bolondultok, még ezt az egy szolgálatot sem teszitek

meg neki: elfelejtitek fölhúzni. Ezért lesz automata Báró Rebus és a mese készen van. — „Milyen hitványságban lelheti a fáradt lelkű, a léha, a tehetetlen ember néha boldogságát.“³² Általában mi az emberek boldogsága? Szivarfüst! Ezt jelképezi aztán a Donna Sol és újra megvan egy mese. Csak egy embert kell hozzá találnunk, aki megőrül bele, hogy csak öt percig szívhatta a világ legjobb szivarát, mert kiesett szájából, földre hullott s eltaposták. Egy gyermekmarokban is elfér ez a két mese s agyonszorulnak benne az alakok; nem meselények, hanem pusztá metaforák.

De már említők, a két mesécske csak tölteléke a kötetnek. Ezeket az írónak inkább csak a könnyű tolla írta, a másik két beszélően már tehetsége is dolgozott. — Az elsőben van huszárbravúr, mint hősében, Tibor huszárkapitányban; a másakra pedig az élet fölfogásának minden konvenciótól ment frissesége és szabadsága vet költői csillámot. A *Láp virága* (kissé virágos cím!) a kötet legértékesebb darabja. Két ember sorsát rajzolja, kikben erős lélek, friss természet lakik, kiket azonban az élet odaállít, ahová nem valók. Az egyiket léha barátok közé, a kaszinók kártyaasztalához — a másikat pedig, a nőt, a „láp virágát“, az orfeumok közelébe. A nő mint valami szépszárnnyú pillangó röpked a kávéházak villamfényében, nyugtalan, szeszélyes s keresi a szabadba vezető utat. Alvajáró, ki nem tudja, hová jutott, vagy egy egy virágárusnak öltözött hercegnő, ki

csak kíváncsiságból kukkant be egy előtte ismeretlen világba. Szeszélyes gyermek, kinek lelke még zárt bimbó... Lám! már benn vagyunk a mesében s éppen nem haragszunk az író kedvtelésére, hogy haut-goût-ízű pszichológiai preparátum helyett ilyen Mignon-szerű³³ alakot hoz történetébe. S párjára talál a férfiúban. Könnyelmű jószívúsége egy barátja iránt vétekbe sodorta s az előkelő gentleman egy évet a börtönben ül. Itt lehámlik róla a máz. Hatalmas, izmos ember, ki börtönében megtanulja a vasat kovácsolni. Mikor kiszabadul, hámos lesz s egy szép völgyben él hegyek közt, oldalán az öntudatra ébredt Mignonnal, mint szerencsésjének amolyan igazi kovácsa. Mindakettő kiküzdötte magának természetere jogát. A mesét különben — egész terjedelmében nehéz volna elmondani; azt olvasni kell, mert az elbeszélés modorában talán még több érdekesség van, mint tartalmában.

A másik nagyobb beszély a *Sziriusz*; ez a Sziriusz egy hóbortos tudós találmánya, egy repülőgép. Ebbe a gépbe ül be Tibor Ákos gróf, huszárkapitány. De meg kell először jegyeznünk a következőket. Tibor Ákos kissé vidám hangulatban, poharazás után ül a gépbe. Azután egy múlt századi arcképet is látott; egy gyönyörű nő képét púderes hajjal s ezzel az aláírással: Rosina Beppo — Venezia — 1746. Ez az ő dédanyja volt a hóbortos tudós leányának, Rózsának, ki szakasztott mása. Tibor Ákos azonkívül rendkívül járatos a XVIII.

század történetében s ősei krónikájában. Most már emelkedhetik a Sziriusz! Természetesen földre zuhan s majdnem agyonzúzza a kapitányt. De nem üvegből van annak a csontja. Eszméletét elveszti ugyan, hanem egy csodálatos álmot lát, melyről azt hiszi, hogy valóság. Megelevenül előtte a XVIII. század, az 1746-ik év; ősei kastélyába megy, hol ükapja éppen most üli menyegzőjét egy hercegnővel, a púderes világ menuettet táncol előtte; a festettarcú alakok mosolygnak, hajlongnak s ott van Rosina Beppo is, a velencei énekesnő, ki az egyetlen „érző“ szív abban a hamis világban. Már párbaft is vív érte s szeretné magával ragadni — mikor sajtó fájdalommal fölébred. Egyszerre megcsendül az a dal, melyet álmában hallott; azután később meglátja Rózsit is, csakhogy púder nélkül. Természetes, hogy Tibor Ákos, miután zúzott csonttal s az álom révén megszerezte a XVIII. századbéli Rozinát, most ébren elveszi a kórunkbeli hasonmását.

Ha nem egészen tetszenék a mese váza, föltétlenül lehet dicsérni az előadás élénkségét s szellemes könnyűségét. A XVIII. századbéli főúri ünnepély leírása élénkszerű rajz, ámbár hogy az igazat megvalljuk, egy kissé konvencionális és mintha utánzat volna.

Különben azt hiszem, a szerző a meséjében kitért a tulajdonképeni művészi föladat elől. Álomnak kell vennünk azt a XVIII. századbéli jelenetet; pedig oly széles következetességgel

s logikával van megrajzolva, amilyent az álom nem ismer. Itt szeretjük volna, ha a mesemondó képzelme nagyobb pszichológiai lelkiismeretességgel dolgozik. — Így lelkiállapot rajzát is kaphattuk volna, melynek hiányáért a hőbortos tudós okoskodása a Sziriusz körforgásáról nem kárpótolja az olvasót. Akkor a kifejlést, az álomból a valóra ébredést is érdekesebbé, tartalmasabbá tehetné volna a szerző élénk leleményessége.

Szentessy Gyula: A rajongó s egyéb költemények.

1896.

Fővárosi költőnek annyi barátja van a hirlapoknál, hogy hatalmas lelki áramlatainak s mesteri rímelésének okvetetlenül akad nyilvános szószólója. Miért ne tekintsünk olyan madarak után, kiknek fészke valami elhagyottabb vidéki bokor s kiknek hírét a nyomdafesték csak ritkán juttatja az örökkévalóságra? Vigasztalni az árvát, ápolni az elhagyottat — különben is evangéliumi kötelesség s kétszeresen helyén van olyan költővel szemben, kiből evangéliumi irányzatok élnek, mint az előttünk fekvő kötet írójában, Szentessy Gyulában.

Erzi, tudja minden ember:
Forr valami lenn alattunk,
Lángja felesap itt is, ott is,
Minek még nevet sem adtunk,

Régi, rozsdás lánczok hullnak,
 Mik a lelket nyűgbe tartják, (!)
 S várjuk félve, várjuk titkon
 A jövő szörnyű harczát.
 Mint a sivatagba járók
 Kutatunk a láthatáron,
 Hátha újra jönne, a ki
 Áttörne a vak homályon,
 A ki újra megváltaná
 Bűneit az árva földnek,
 A ki eljön és letörli
 Könnyeit a szenvedőknek...

Írónk poéta munkás-zubbonyban, ki az elnyomottak eszményét hirdeti, a szegények, egyszerűek szerelmét s örömét énekli. Ami elég érdekes, föltéve, hogy nem a dilettáns álarcában jár, hanem igazán viszonyaiban gyökerezik az, amit énekel. — Legérdekesebb kötetében egy nagyobb költői elbeszélésféle, *A rajongó*, melyben ötös s hatodfeles jambus párímekben, folyékony s természetes nyelven elmeséli, hogyan jön fel egy szegény vidéki poéta a fővárosba, hogyan lesz az elnyomottak apostola, egy sztrájk vezére. A tömeg azonban félreérti őt; lángba dönt egy gyárat. Szuronyok vetnek véget a zavarnak. A rajongó is megsebesül s betegágyán kínozza a gondolat, hogy eszméjének még meg nem érett a kor. De az új Ádám ágyánál megjelen egy új Éva is, egy szegény, nem is szép leány, ki őt rajongva szereti s lelkesíti tovább:

Kezdd új harcrot, új reménynyel, hittel,
 Melletted állok s küzdök én veled,
 Nyomon kísérem minden léptedet,
 Vigasztallak, ha fáradsz, csüggedel
 S dicső neved homályba nem vesz el.

Fogadni mernénk, hogy költőnk Madách *Ember tragédiáját* betéve tudja, vagy legalább annyiszor olvasta s annyira szereti, hogy önkéntelenül magába szívta annak filozófiáját. — *A rajongó hőse* egy madáchi sztrájk-jelenet hőse is lehetne; mellette áll egy hű szegény leány képében az „Ewig—Weibliche“³⁸ — ki majdnem kimondja az *Ember tragédiája* utolsó intelmét: „Küzdj és bízva bízzál.“ — A mese különben elég vonzó egyszerűséggel, *parlando* van elmondva s megcsillan rajta az őszinteség. — Igaz, hogy sok benne a prózai sor s a forma kristályos homályos; de igen tiszteletreméltó az íróban, hogy ezt a hiányt — néhány csekély kivétellel — éppen nem akarja nagyszavú semmiségekkel, vagy költői fenegyerekséggel eltakarni.

Költeményének leggyöngébb oldala azonban maga a hős, ki Balár Jenő névre hallgat s „szegény poeta volt“. Szegénynek az a veszte, hogy eszméit még meg nem érti a nép. Hát melyek ez eszmék? Mik jellemének azon vonásai, melyek őt ilyen tragikumba döntik? — Erre a költemény csak igen gyöngén felel. A hős nem egyénített alak s ezért beszédei is csak lanyhán hatnak az olvasóra; a költőnek lesz pusztá szócsöve. — Azután valami túlságos naivitás-

ban is szenved költőnk hőse. Izgatja a tömeget, mint egy internacionális szocialista vezér „munkabér-emeléssel, parlamenti választójoggal“; — „lelketlen, vérszívó gazokról“, „a munka s a tőke harcáról“ beszél s azután rop-pant elcsodálkozik, „elkábul“, mikor a proletárok fölgyujtanak egy gyárat. Balár Jenő! ma már nem szabad ilyen — rajongónak lenni.

A szociális rajongó ma, mint Tolsztoj, a csiz-máit foltozza, új vallást alapít, az evangéli-umi egyenlőséget a szeretet s morális javulás intelmeivel kapcsolja össze s a tömegek gránitkemény s lelketlen, buta önzését a szeretet csepegő mézévé óhajtja átváltoztatni s a földi vagyon hiúságát hirdeti. Akik ma a szociális harcot hirdetik s amellet a Golgota jelét is magasra tartják, — azok nem rajongók többé, hanem furfangos politikai számítók.

Írónk verselése példájául álljon itt néhány sor, mely a magyar róna lakóját a főváros szegény tömegével állítja ellentétbe.

A rónaságnak egyszerű vidéke,
Hol földbe olvad a mennyország kékje.³⁵
Az-ős magyar faj nyilt, szabad hazája,
Hol végtelen az ég s a föld határa.
Szabad tekintet néz a végtelenbe,
Komoly nyugodtság ül a sasszemekbe':
A puszta nem tanít egyébre, nem
Csak a hazát szeretni végtelen!
De a nagy város nyüzsgő hangyaboly,
Hol a létharczban eszme szétfoszol.

Csak egy-egy rongya száll imitt-amott,
 A pillanat mit néha felkapott.
 Aztán lehull, megtépve, elfeledve
 S viharra vár, mely újra légbe vesse, stb.

A kisebb költeményekben is megnyilatkozik gyakran az érzés őszintesége, mikor a szegények szerelmét, lelki megelégedését, apró örömeit énekli meg. De viszont sok benne a prózai sor, a döcögő ritmus és a fakó, semmitmondó költői jelző. Írónk tehetsége megérdelmi, hogy ő maga is egy kissé jobban megrostálja s ügyet vessen a formára is. Verseinek egyszerű igénytelensége kétszeresen megkívánja a formai gondot. — Kevésbé jók az olyanféle versek, minő *Sardanapal*³⁶ vagy *Fáraó*. Amott az élvhajhászó, itt az elhagyottságát érző fejedelem világtörténeti képe. A *Fáraó* is Madách *Ember tragédiájában* járt iskolában.

Elöttem semmi nagyság, semmi gát,
 Elöttem porba omlik a világ.
 Kényemre él rabszolgák milliója
 Enyém a népnek munka-véradója...
 Enyém a népnek szüze, asszonya...
 És mégis ím, lehangolt, bús vagyok.
 Én nem tudom, mi érte lelkemet?

De tudják a bölcsek:

Hallod, hogy jajgat kint a néptömeg?
 — — — — — — — — — — — — — — — —

Nem jutnak el szívedhez jajszavak.
 — — — — — — — — — — — — — — — —

Hatalmas úr vagy, nagy vagy, úgy lehet,
 De nem szeretsz — és senki sem szeret, stb.

Ez eddig Madách-variáció. — Azon költemények is gyöngék, melyekben románcszerű motívum fordul elő; ellapulnak s költői fény nélkül valók. Az elégedetlen öreg király s a boldog ifjú pásztor hányszor nem cseréltek pár gúnyát és sorsot költeményekben! Írónknál is megteszik. S mi a vers csattanója? A király visszacseréli ruháját s felsóhajt: Egy vén király csak vén király marad! — No, ezért nem érdemes verset írni.

Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza

1896.

Ferenczi azt tette meg Petőfivel, mit Boswell tett Johnsonnal,³⁷ ennek még életében. Nem volt Petőfiről adoma, nem volt adatka, melyet, ha szerét tehetne, össze ne gyűjtött, meg ne látolt volna. Egy pár évig folyóiratot is adott ki, a *Petőfi-museumot*, az életrajzi adatok gyűjtése és kritikája céljából. Így fölkészülve azután hozzáfogott hőse életének megírásához. Művéből három kötet lett — és pedig mint keletkezése módjából természetes —, elsősorban bő életrajz, melynek főérdeke az adatok jellemző csoportosítása, nem pedig Petőfi egyéniségének művészi rajza, vagy költészetének esztétikai elemzése. Mint ilyen biográfia, az adatok lelkiismeretes s kritikai fölhasználása következtében alapvető munka lesz a Petőfi-irodalomban. S hogy azonnal hozzá-

tegyük: a három kötet tömege ellenére is érdekes olvasmány, melynek érdeke a vége felé mindinkább növekszik. Ha az elején tömörebb képet szeretnénk, gyorsabb tempót, kevesebb körülményességet; különösen az utolsó kötetben, mikor Petőfi génusza már teljesen kibontja szárnyait, szívesen olvassuk személyi körülményeinek s az irodalmi s politikai viszonyok bővebb rajzát is. Azon benyomással tesszük le kezünkben a könyvet, hogy a mi irodalmunkon belül -- kevés kivétellel -- nem igen jutunk ilyen érdekes adatokkal telt s tudatos módszerrel írt életrajzok olvasásához.

Különben Petőfi az az ember, kinek megértésére költészete épp oly biztos kulcsot ad, mint minden életrajzi részlet. Szenvedélyessége mellett is egyszerű, szíve mélyéig áttetsző jellem s azon ritkákából való, kiket a napi élet viszonyai csak élesebb világításba helyezhetnek, de eredeti, természetök követelte útjukról el nem téríthetnek. S ha tehetsége már teljesen kifejlett, az ember maga még csak útja elején áll: erős szubjektivitása még töretlen, még első hevében van, mikor ő az életből eltűnik. S ha az életről azt mondják, hogy a viszonyokkal való többé-kevésbé fájdalmas s lemondó kiegyezés: Petőfiről elmondhatjuk, hogy ilyen értelemben nem ismerte az életet; azon kiváltságosak közé tartozott, kik mintegy álomban száguldoztak rajta végig s élvezték örömét: az érzelmek teljességét, a dicsőség mámorát s éppen akkor haltak meg, mikor a dolgok vissza-

ját is meg kellett volna ismerniök. A szegénység, a hányódás, a külső akadályok, melyeken áttört, csak acélozták Petőfi akaraterejét s önbizalmát; az igazi válság Petőfiben akkor állott volna be, ha tapasztalnia kellett volna, hogy abban is, amit ő korlátlanul hitt, szerelmi boldogságában, eszméinek igazságában is vannak sebezhető helyek. De mert ifjúsága delén ragadta el végzete, ezt a válságot már nem érte meg; — a lelkében élő „hübris“ ért nem lakolt.

Jellemének egyenességét, lelkének megtörhetetlen voltát úgyszólván napról-napra követhetjük gondos életírójánál, ki midőn adatait az idő rendje szerint csoportosítja, rólok a mesést, a későbbi hozzátoldást, nagyítást elnyesi, a hamis színezést letörli, e munkája által is már önkéntelen közelebb hozza elénk az igazi Petőfit.

Egyik legbámulatosabb vonása az az önbizalom, mely őt — úgyszólván — gyermekkorától a viszonyok hatalma alól kiemeli. Nem süpped be az élet nyomorába sehoh; érzi becsét minden nélkülözés közt, az embereket, pajtásaival szemben; az a tudat, hogy valami nagy hivatása van, mindig fölszínen tartja s lelke tisztaságán a legkisebb csorba sem esik. Páratlan becsületesség, őszinteség s nemes büszkeség van már a gyermekemberben; amit ígér, megtartja; ami kötelessége van, lerója; a nyereségek, éretlenkedések csak egy színig tiszta lélek külső héján rakódnak le. Így a magyar

nép lelkének egyik fényes képviselője lesz nemcsak költészetében, hanem jellemében is. Se Béranger, se Burns nem állja meg e részben vele szemben az összehasonlítást. Igen jól ítéli meg színészkedési vágyát is életírója. A megélhetés mellett a még teljesen föl nem ismert hivatás úzi Petőfit azon pálya felé, mint a fiatal Aranyt, nem pedig kikapós könnyelműség, vagy hóbortos kalandvágy. Később is tehetsége tudata s irodalmi törekvéseinek tisztasága okozza, hogy a fiatal írók társaságában úgy jár-ke, mint aki egy fejjel magasabb s csak egyszer hajlik meg hódolattal, mikor érzi, hogy egy vele hasonlóval áll szemben: Vörösmartyval. Petőfi hódolata s Vörösmarty szíves elismerése és segítsége az újabb irodalomtörténet egyik legszebb epizódja; óhajtottuk volna, ha itt az életíró az irodalmi élet e fordulópontján szembeállítja a két költőt és szélesebb ecsettel rajzolja a két férfi irodalmi helyzetét egymáshoz s kölesönös jelentőségöket s nem elégszik meg az akkori szépirodalmi lapok nyomorult tollharcainak leírásával. Mert ma az irodalmi fölfogás szempontjából mégis csak mellékes érdekű az a körülmény, hogy mily viszonyban állott Petőfi Vahot Imrével, vagy Horváth Lázár lapjával. De azért, mikor könyvünk így egy sorba hozza Petőfit s a szépirodalmi lapok pártjait s embereit: közvetve Petőfi jellemzésének mégis nagy szolgálatot tesz. Minden életírói művészet nélkül is mesze kimagaslik így alakja a pájtások s ellen-

lábások ködéből. S ha szerettük volna, hogy szerzőnk Petőfi s Vörösmarty helyzetét költészetük szembeállításával élénkebben rajzolja: hasonló okból csak emelné könyve értékét, ha bővebben, elevebben s kapcsolatosabban tárgyalja Petőfi baráti viszonyát Aranyhoz. A megjelent levelezésekben erre bő anyagot találhatott volna s az olyan barátság, melyet Petőfi érzett Arany iránt, sokkal ritkább, értékeesebb s Petőfire jellemzőbb, semhogy az életíró gyorsan elhaladhatna mellette. Legalább is olyan érdekes s jelentős pszichológiai mozzanat, mint Petőfi forradalmi láza.

Különben a könyv terve hozza magával, hogy Petőfi költészetének módszeresebb s kapcsolatosabb elemzésével részletesebben külön nem foglalkozik s nagyobbvonalú irodalmi arcképéhez inkább csak anyagot nyújt. Irodalomtörténeti szempontból hoz föl adatokat, jelzi kezdetben az idegen költők s eszmék hatását, pontosan megállapítja az egyes költemények keletkezése idejét s körülményeit. Ez elismerést érdemlő munka s úgy látszik, szerzőnknek is jobban keze ügyére esik, mint az általánosítóbb esztétikai vizsgálat. Ez utóbbi ponton néhol gyöngeségekre akadunk a könyvben. Az 1848-ban írt költemények alkalmával például így szól (III. 238. l.): „A lyra királya szólal meg ez örökváltozatú dalokban, kinek költészete Vahot Imre találó megjegyzése szerint olyan, mint Nero császár, kiről azt írják, hogy soha sem vett egy öltönyt kétszer ma-

gára“. Kár volt az „örökváltozatú“ (!) dalokat így jellemezni s Vahot találó megjegyzését kár volt megtalálni. Az *Örületről* így szól: (II. 226.): „Olyan e mű, mintha a szenvedélyes hév dithyrambikus balladája kívánna lenni a gondolatrhythmus folyton fölfakadó, különböző, főleg összerakó s ellentétes alakzataival“. Ez is egy kissé gondolkozásba ejtő meghatározás. De ilyenféle megjegyzések csak igen elvétve találhatók s valóban elűtnek a könyv rendes stílusától. Azért ne rontsák a szerző örömét művében s ne is kisebbítsék az olvasó elismerését. Azt is inkább csak mellesleg említjük, hogy a forradalmi eszmék rajzánál az idevágó irodalom mai állása mellett kár Louis Blanc s Flathe műveire hivatkozni.

Katona József Bánk bánja.

1898.

Mint 13-ik kötet Arany műveihez, jelent meg függelékül Katona *Bánk bánja* Arany ismert tanulmányával s körülbelől 500 szövegkísérő jegyzettel, melyek most először láttak napvilágot. A tanulmányokat mindenki ismeri; Gyulai könyve mellett értékesebbet még nem írtak *Bánk bánról*.

A most először közölt jegyzetek is érdekesek; aki e szűkszavú, rövid megjegyzéseket olvasni tudja, megtalálja bennök Arany költői lelki-

ismeretességét, ízlését, művészi pontosságát, érzékét a költői mű egysége iránt s a költői mesterségnek azt a ma oly ritka s Arany természetéből fakadó szeretetét, mellyel minden részleten kezével mintegy végigsimít, azt latolja, megérteni, megítélni törekszik. Azonban olvasni kell tudni e jegyzeteket. Arany nem a közönségnek írta. Elsősorban magát akarta tájékoztatni s e jegyzetek — a mai szólás szavával — előtanulmányok a *Bánk bán*ról írt értekezéséhez. Nagyobb részök ebben van földolgozva; e megjegyzések az egyes elejtett szálak, melyekből tanulmánya szövetét fonta. — Jellemzőnek találjuk Aranyra, hogy amint a „shakespearei“ vonásokat észreveszi s némely mélyen drámai szólást megcsillagoz, másrészt rámutat olyan helyekre, hol dagályt lát, vagy a helyzethez nem illő kifejezést. — Éppen oly jellemző az a pontosság, mellyel az egyes fölvonások időtartamát kiméri s némely szólás kétes értelmét latolja. Nem éreketlen, hogy az V-ik fölvonásban hét ízben megcsillagozza a király szavait; nagyon józanoknak találja, mint egész fájdalmát Endrének. Csakugyan Endre alakja van legkevésbé egyénítve; Katona csakugyan meglehetősen hidegnek s néha a komikumig (l. 460. jegyzet) józannak rajzolta Endrét abban a törekvésében, hogy benne a királyt úgy mutassa föl, mint akinek saját fájdalmán uralkodnia kell s kinek nem szabad úgy éreznie, mint egy közönséges embernek. De viszont fölhozhatjuk azt is, hogy a darab

szerkezete a történet végső perceiben szinte eltilt egy oly új alakot, kinek pszichológiai mélyítése, vagy érdekessége *Bánk bán* katasztrófájáról elvonja figyelmünket. Endre staffagealak, milyen Shakespeare *Julius Caesar*-jában maga Julius Caesar; egy pár vonás elég neki. Endre is csak arra való, hogy Bánk bán megsemmisülése valami új ellentét által még mélyebb szint nyerjen. S e célnak a király józan magasztosodása kitűnően megfelel. Csak az a kérdés, drámai ösztöne vezette az alaknál Kantonát, vagy tudatos számítás?

A könyv díszes s a nagy Arany-kiadás betűivel van szedve. Talán jobb lett volna függetlenül a többi kötettől, olcsóbban kiadni, hogy minél többen olvashassák Arany jegyzeteit olyanok is, akiket most az aránylag drága ártól visszatart.

Lévay József: Újabb költemények.

1899.

Lévay József új verskötetében írja:

Bezártam a boltot,
Vége a vásárnak!
Kerülik a vevők,
Más üzletbe járnak.
Régi áruczikket
Hogy ne lássa senki,
Jobb a kirakatból
Végképen beszédni;

Hiszen ha kérnék is
 Jó alkalom adtán,
 Én tudom legjobban,
 Hogy kárommal adnám.

De az új verskötet mutatja, hogy Lévay mégsem zárta be a boltot; van benne sok szép dolog, olyan is, mit másutt ritkábban árulnak. A kirakat, igaz, nem fényeskedő; nincs benne nagyhangú költemény, rikító színű virágcsokor, vagy kényes, fűszert kereső ízlést hirtelen ingerlő dolog. De van helyette a könyvben sok őszinte szép vers, melyen a legjobb értelemben megérzik az alkalom zamatja, az eszmélkedő hangulat, vagy a föllobbanó érzés, amelyből származott. Sőt a könyvnek egy más egysége is van: mint a jó bort kóstolva megmondhatjuk, hol termett s milyen év szüretje, úgy Lévay költeményei mögött is föl-fölbukkan a tájék képe, ahol születtek és megérzik rajtok, hogy régi jó szőlőtő termései. — Lévay nem a heves szenvedélyek költője, vagy társadalmi, vagy politikai eszmék bajnoka. Akik ezt keresik benne, nem fogják kellően méltányolni verseit. De érdekelni fognak mindenkit, akiben az érzések őszintesége s egy férfias lélek költői megnyilatkozása visszhangra talál. Mert Lévay műzsája olyan, mint egy meghitt barátnöje, kinek ihletésére kifejezést ad mindennek, ami lelkében érzés, szeretet, öröm, vagy pillanatnyi bánat. Ott van mellette, ha fegyverrel vállán az erdőbe megy, ha gyalogösvényen a berek-

ben járkál, vagy hegyekre indul; széppé teszi házikóját a hámori völgyben s valami nyers frissességben tartja érzéseit. Családi jó viszony van közöttök, mely kizárja a hevesebb indulatot, de egyformán melegen tartja a szívet.

Az új kötetben az 1880-tól írt versek találhatók. S az adat jellemző a könyvre, mert az ősz termése. Ez nem azt jelenti, hogy kevesebb benne a költőiség, mint az előbbi kötetekben, hanem csak azt, hogy hangulataiban tükröződik az író kora s élettapasztalata. S kedves látni, mennyire friss maradt szíve s hogy szövődik érzéseibe a tapasztalás nyugalma, a kor komolysága s a pillanatnyi költői hangulat. Legjobbak azok a költemények, melyekből az emlékezés hangja szól, melyek elének hozzák a családi házat, a „két öreget“ s azokat a vidékeket, melyek őt fiatalságától ihlették. Ami Petőfinek az Alföld, az Lévainak a Sajó vidéke. A Hámori völgyről Horác szavát veszi mottóul: *Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet.*³⁸

Nem a szabini völgy, nem!
 Annyit nem érdemel,
 De ám nem is Horác az,
 Ki most itt énekel.

Ha nem is Horác, de azért költőnknek mégis sikerült azt a vidéket a magyar költészet tájképei közé emelni. — Itt van a „fehér házunk“, hol a költőt öreg szülője várta. E költeményben vannak e szép sorok:

Körülöttünk a nagy idő hallgat,
 Mult örömünk emléken mulatgat,
 S hármunk vállán, gyöngye mécsvilágnál
 Majd huszonkét évtizedet számlál.

Fehér házunk a gyűjtemény első verse. Az utolsó is a *Két öregről* szól, de már csak emlékezés. A költő maga előtt látja hanyatló napnál a vén akácfa lombja alatt házuk előtt ülni az „ősz galambpárt“, amint éltök képe elröppen emlékezésök előtt. Végül már csak egy vágyuk volt: együtt halni meg s az is teljesült. A költemény egy ritka szép életkép és elégia. — Ilyen a *Látogatók* is, mikor az est csöndében a régi barátok árnya jön látogatni a költőt.

Szeretem az estét, az estveli csendet,
 A lámpa világa derengve ha gyúl;
 Miért nappal a szív hijába esengett,
 Gyötrelme nyűgétől ekkor szabadúl,
 Fölnyílik a lélek titkos birodalma
 S a hallgatag érzés bátran ömöl dalba.

Általában az érzéssel és szemlélődéssel párosult elégiai hangulat a Lévay eleme. Ez már ifjúkorában is jellemezte őt, de mennél inkább teltek az évek, annál inkább erőt vett rajta. Ebből magyarázhatni, hogy költészete hanyatlás helyett folyvást emelkedett, mert az elégia inkább a férfikor és öregség költészete, mint az ifjúságé. És az a mérséklet és megnyugvás, mely Lévay búskomoly költeményeit jellemzi, azokon is érezhető, melyeken öröm, vagy vídamság ömlik el, mint *Mártonnap után*, *A mi*

kertünk, Hintadal, sőt természet- és népélet-rajzain is, mint *Alvó rózsák, Szentlélek hegyén, A vén diófa*. S e hangulatnak megfelel legtöbb költeményének belső és külső formája; a költői megindultság mellett is nyugodt menetűek, keresetlen beszédűek s inkább a puritán egyszerűséget kedvelik, mint a rikító színt. Emellett Lévay örömet zendíti meg nemzeti ritmuskat; merít a népköltészetünkől anélkül, hogy a szokásos módon népieskednék. Verselése, nyelve tiszta, szabatos s mintegy tüköre minden szenvedéstől ment őszinte, nyugodt lelkének.

Ez újabb gyűjteményében két oly költeménye vonja magára figyelmünket, melyek őt némiképp új oldalról mutatják be. Az egyik egy balladaszerű kis költemény, a másik egy a görög-római világnézetből táplálkozó derült elégia. Lévay ifjúkorában nemigen írt elbeszélő költeményt és balladát. Egypár nemigen sikerült kísérlet után föl is hagyott velök. Annyival meglepőbb, hogy most egy igen sikerült balladácskával gazdagítja költészetünket, a *Régi történet* cíművel. Valóban régi történet, de mindig új marad. A megcsalt leány sorsát, aki csalódását és szégyenét nem tudja túlélni, sokszor megénekelte a nép- és műköltészet. Nem a tartalom új itt, hanem a mód, amellyel azt a költő újjászüli. A kis ballada a tragédia utolsó jelenetével kezdődik s az előzményeket maga a főszemély mondja el. Az éjben ott ül a szégyén leány a malom gátja mellett s hiába

várja kedvesét. Elbeszéli, hogy egy barna szép legény járt őrleni a malomba s ő is ott sürgött; a kis kertbe is ellátogatott a legény s ő engedett a csábításnak. S most fölsóhajt:

Idegenül élek itthon
 Rajtam egy kereszt.
 Szégyenelve őrzöm titkom,
 Annak kínja veszt
 Sírva töltök éjet, napot
 Özvegy anyám megtagadott
 S te nem bánod ezt.
 Csendes az éj, csillag halad,
 Látod, látod-e?
 Örvény zúg a malom alatt
 Hallod, hallod-e?
 Titkomat hadd nyelje ő el,
 Ha nem jöttél ne is jőj el
 Hűtlen csalfa, te.

A ballada ritmusa népdaltól kölcsönzött, melyet a költő céljához képest módosított. Az elbeszélés egészen lírában olvad föl s folyvást emelkedik. Egyetlen fölösleges szó sincs benne s a környezet és érzés egymásra hat. A malomzúgás, a hold fénye, a hulló csillag és örvény lélektani mozzanatok képviselői s a leány panaszában mily emésztő fájdalomba vesző gyöngéd nőiség nyilatkozik, még az öngyilkosság pillanatában is. Valóban kitűnő kis mű ez, a költő koszorújának egyik legzöldebb levélkéje.

A *hiú küzdelemben* Bacchus, Amor és Diana veszik körül a költőt. Schiller *Görögország istenei* című költeményében a filozóf pillan-

tásával tekint a régi istenekre; Goethe a *Korinthusi* arabban a régi és új hit közti küzdelmet rajzolja. Lévy nem indul ki ily magas szempontokból. Ő egyszerű magyar ember, ki a szerelem, vadászat és poharazás szenvedélyei ellen hiába küzd. Úgy tűnnek föl neki a pogány istenek, mint gonosz szellemek.

Mert kelyhökben némikor
A pokol tüzlángja forr.

De bűvös körükből nem szabadulhat, bár folyvást akarna.

Néha, hogy magamba térek
S nyugtot, enyhet esdve kérek:
Amikor már partot érni hittem,
Az a *három* csak mosolyg fölöttem
És a tündértájakon
Új habon ring esolnakom.

„Nem hagyunk el — így susognak —
Engedj a nyájas haboknak;
Az parancsol s őrzi lépteinket,
A ki titkon hozzád küldé minket:
Sírodig vezet kezünk,
Ott pedig megkönnyezünk.

Bacchus ott áll majd pohárral
Amor egy kis rózsággal,
Koporsódat szép Diána karja
Bükkös erdők lombjával takarja
S lelked a mit érdemel,
Könnyű szárnyon röppen el.“

Az ó- és újvilág összeolvadásának derült bája ömlik el e költeményen. A magyar klasszikai

költői iskola föl-fölújította a görög-római mitológiát, de az istenek hideg, élettelen alakokká válnak. Lévay költeményében az emberi szenvedélyből születnek újra s visszahatnak reá s innen ellenállhatatlan erejük.

De nem folytatjuk tovább a gyűjtemény leg-sikerültebb költeményeinek kiemelését és boncolatát. Az messze vezetne. E sorokban csak olvasóink figyelmét kívántuk fölhívni Lévay újabb versgyűjteményére. Van benne óda, dal, elégia, emlékvers, költői levél s az egész könyvben művelt ízlés s igaz magyar érzés nyilatkozik és nem egy sorából éppen úgy beszél a tapasztalt kor, mint az épen maradt költői fogékonyság. A könyv elszórva néhány szép műfordítást is foglal magában: tizenegy angol fogékonyság. A könyv elszórva néhány szép népballadát, Poe *Hollóját* és Goethe, Heine és Musset néhány költeményét.

JEGYZETEK.

¹ Diatribē filozófiai, főképen etikai tárgyat népszerűsítő irat.

² M. Jourdain Molière *Le Bourgeois gentilhomme* című vígjátékának hőse, a nagyboló polgár típusa.

³ Bedlam londoni örültekháza. Shakespeare műveiben háromszor fordul elő: *VI. Henrik*: II. rész, III. 1; — *Lear király*: II. 3. és III. 7.

⁴ Horatius Carm. Lib. II. 13—16. sorai:

Vivitur parvo bene, cui paternum
splendet in mensa tenui salinum
nec leves somnos timor aut cupido
sordidus aufert

⁵ Alceste Molière *Le Misanthrope* című vígjátékának embergyűlölő hőse.

⁶ *Die Gartenlaube* című német családi képes folyóirat, melyet Ernst Keil indított meg 1853-ban.

⁷ Tréfás változata Heine *Die Heimkehr* 2. című költeménye 1. szakaszának:

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin;
Ein Märchen aus alten Zeiten
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

⁸ Gyulai Pál, a Budapesti Szemle akkori szerkesztője e bírálat alá a következő megjegyzést írta: „Tisztelt dolgozó-társunk úgy látszik nem tudja, hogy a regény először a *Pesti Napló* tárcájában jelent meg, azonban, ha jól emlékszünk, minden jegyzet kísérete nélkül. Szerk.

⁹ A „gyilkos elemző“ jelzőjét a XIX. század francia kritikusai általában használták és nem kizárólag egy íróra alkalmazták.

- ¹⁰ A legújabb divat.
- ¹¹ Fordítása: Nem látom szükségét.
- ¹² Gwynplaine Victor Hugo *L'homme qui rit* (A nevető ember) című regényének hőse.
- ¹³ Otto Eduard Leopold Fürst von Bismarck. (1815—1898.)
- ¹⁴ Révai-testvérek.
- ¹⁵ Bunyitay Vince nagyváradi kanonok bocsátotta közre.
- ¹⁶ Szólásmondás. Magyar megfelelője: Tisztességgel szólván.
- ¹⁷ Az összeállítás munkájával Széchenyi Naplóinak alapján a Magyar Tudományos Akadémia Zichy Antalt bízta meg.
- ¹⁸ Tankönyv, — ifjúsági kiadás.
- ¹⁹ A Budapesti Szemle 1887. júliusi számában Fr. — kézzeljeggyel ellátva.
- ²⁰ Roderich Benedix (1811—73) színész és vígjátékiró. Darabjait csak a közönség szórakoztatására szánta.
- ²¹ Sebastian Kneipp (1821—1897) német plébános, a vízgyógyomód sikeres alkalmazója.
- ²² Mind ahányan vannak.
- ²³ Az eredetiben sajtóhibával. — Trissotin Molière *Les femmes savantes* (A tudós nők) c. vígjátékának nevetséges költője.
- ²⁴ A hűséges Achatés Aenas társa volt.
- ²⁵ Wurm titkár Schiller *Kabale und Liebe* című drámájának intrikusa.
- ²⁶ Ez az elbeszélés a Budapesti Szemle 1887. július-augusztusi számaiban jelent meg. Címe *Jetta* volt, műfaja szerint beszély, szerzője pedig Peteley (!) István.
- ²⁷ A kötetet Kovács János állította össze.
- ²⁸ Régi házibútor.
- ²⁹ Az emlékiratokat Bessenyei Ferenc országgyűlési képviselő rendezte sajtó alá.
- ³⁰ A csattanó.
- ³¹ A könyv Sopronban jelent meg.
- ³² E bírálat szövege e mondattól kezdve több helyen értelmetlen volt. A helytelen tördelés kiigazítása azonban megfejtette az érthetlenségeket.
- ³³ Mignon Goethe *Wilhelm Meister*-ének egyik alakja.
- ³⁴ Az örök női. Goethe *Faustja* II. részének utolsó két sorából:
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.

³⁵ Péterfy e szóhoz a következő megjegyzést fűzte: „Inkább azt szoktuk mondani, az ég (nem mennyország) kékjébe olvad a föld: ez a helyesebb kép. A szöveg e sora értelmetlenség.“

³⁶ Sardanapal legendás asszír király. Közmondásos a tunya elpuhultsága.

³⁷ James Boswell a nagy angol kritikusnak, Samuel Johnsonnak (1709—1784) tanítványa és barátja. A Hebridákon tett közös utazásukról írta meg emlékeit *The Journal of a Tour through the Hebrides with Johnson*. Mestere halála után pedig *The Life of Samuel Johnson* címen megírta életét, melyet a legszebb angolnyelvű életrajznak tartanak.

³⁸ Carm. Lib. II. 6. 13—16. sorai:

Ille terraum mihi praeter omnes
angulus ridet ubi non Hymetto
mella decedunt viridique certat
baca venafro

Fordítása:

A földnek az a zuga páratlan bájával
mosolyog rám, hol a méz a hymethusinál
nem hitványabb és az olajbogyó a zöldelő
venafrumival vetekedik.

NÉVMUTATÓ

- Achates 145
 Aeneas 145
 Aetna 32
 Akteon 24
 Amerika 73
 Amor 45, 141, 142
 Angyal Dávid 14
 Antonius 24, 25
 Apollo 41, 42
 Arany János 5, 6, 36, 66,
     132, 133, 134—136
 Aurora 8
 Abrányi Kornél, ifj. 9, 19—31
 Ádám 125
 Bacchus 141, 142
 Bajza József 106
 Baksay Sándor 81—83
 Bastiat, Frédéric 48
 Batthyány Lajos 109
 Bácska 89
 Bánk bán 134—136
 Bedlam 27
 Belzebub 116
 Benedix, Roderick 82, 145
 Beniczkyné Bajza Lenke 86
 Bois de Boulogne 51
 Bolyai Farkas 54
 Boswell, James 129, 146
 Buda 54, 85
 Budapest 90, 91, 94
 Budapesti Szemle 4, 8, 15,
     144, 145
 Buddhizmus 50
 Bunyitay Vince 145
 Burns, Róbert 38, 132
 Champagne 90
 Cherbuliez, Victor 86
 Cicero, Marcus Tullius 48
 Cleopatra 24, 25
 Cocytus 26
 Csákyak 84
 Cseh József 92
 Csokonai Vitéz Mihály 92,
     93, 96
 Daedalus 24
 Dahomey 55
 Dante Alighieri 10, 23, 26,
     27, 68
 Debrecen 95
 Delila 24
 Desdemona 24
 Diana 141, 142
 Dilthey, Wilhelm 5
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihaj-
     lovics 77
 Duna 109
 II. Endre magyar király 135,
     136
 Enyed 67
 Erdélyi János 86
 Európa 46
 Ezsaiás 117
 Evangélium 124, 127
 Ér-Semjén 95

- Éva 125
 Ferenczy Zoltán 129—134
 Fertővidék 119
 Feuillet, Octave 48
 Fiume 111
 Flathe, Heinrich Theodor 134
 Franklin-Társulat 58
 Gangesz 28
 Genfi-tó 68
 Goethe 13, 35, 53, 93, 142,
 143, 145
 Góliát 116
 Golgota 127
 Görgey Arthur 113
 Görögország 141
 Györkönyi Károly 118—119
 Gyulai Pál 9, 107, 134, 144
 Hamlet 25, 27, 46
 Hámori-völgy 138
 Hebridák 146
 Heidelberg 67
 Heine, Heinrich 33, 42, 143,
 144
 Hekuba 24
 VI. Henrik angol király 38,
 144
 Herczeg Ferenc 9, 89—91,
 120—124
 Herman Ottó 70
 Himfy 54, 96
 Horatius Flaccus 35, 94, 95,
 138
 Horváth Lázár 132
 Horváth Mihály 112
 Hugo, Victor 54, 145
 Hymettus 146
 India 42
 Iványi Ödön 75—77
 Jean Paul 28
 Johnson, Samuel 129, 146
 Jókai Mór 5, 10, 56, 57,
 86—87
 Jósika Miklós br. 56
 Julius Caesar 136
 Jungfrau 67
 Justh Zsigmond 45—52
 Kabos Ede 9, 86, 97—101,
 114—118
 Kalypso 24
 Kassai Magyar Múzeum 8
 Katona József 5, 134—136
 Kazinczy Ferenc 7, 32, 53,
 54, 92—97, 106
 Kazinczyné Török Sophie 92
 Kecskemét 57
 Keil, Ernst 144
 Kemény Zsigmond 5
 Kis János 94, 96
 Kisfaludy-társaság 3, 14, 105
 Kneipp, Sebastian 85, 145
 Korinthus 142
 Kossuth Lajos 109, 113, 114
 Kovács János 145
 Krisztus 21
 Kriza János 8, 105—107
 Lamartine, Alphonse de 48
 Lessing, Gotthold Ephraim
 53
 Léva, József 8, 32—38
 136—143
 Lido 70
 Limmanthal 52
 Lót 117
 Luxemburg-palota 68
 Maculay, Thomas 40
 Madách Imre 5, 126, 128,
 129
 Magyarország 110
 Magyar Tud. Akadémia 7,
 145
 Margitsziget 51, 53

- Mars 45
 Maya 45
 Mátra 37
 Mikszáth Kálmán 8, 55—58
 Mistral, Frédéric 48
 Molière 24, 38, 44, 145
 Montblanc 66, 69
 Monte-Carlo 84
 Mózes 112
 Muhammed 22
 Musset, Alfred de 143
 Nagyvárad 58, 63, 95, 145
 Nazaret 117
 Nero 26, 133
 Nirvána 46, 50
 Nizza 84
 Notre-Dame 67
 Octavius 25
 Ohnet, Georges 86
 Odysseus 24
 Othello 24, 25
 Paris 38, 51, 68
 Parnassus 41
 Pálffy Albert 8, 107—110
 Pesti Hírlap 110
 Pesti Napló 110
 Petelei István 101—105, 145
 Petőfi Sándor 5, 6, 32, 33,
 38, 129—134, 138
 Péter apostol 21
 Péterfy Jenő 3—16, 145
 Poe Edgar 143
 Prém József 86
 Prometheus 21
 Raimund Ferdinand 83
 Rajna 67, 72
 Rembrandt van Rijn 116
 Révai-testvérek 145
 Róma 53
 Rosetti, Dante 48
 Sajó 138
 Sand, Georges 86
 Savnik 84
 Sardanapal 128, 146
 Sámson 24
 Schiller Friedrich 93, 96, 141
 145
 Schlauch Lőrinc 7, 14,
 58—64
 Schopenhauer, Artur 48
 Scott, Walter 48
 Shakespeare, William 24, 25
 27, 35, 136, 144
 Sodoma 117
 Sóhajok hídjá 69
 Sopron 145
 Spencer, Hardy 48
 Stendhal-Beyl, Henri 48
 Szász Károly 64—73
 Szemere Pál 113
 Szent Erzsébet 30
 Szent István-Társulat 60
 Szent László-Társulat 60
 Szentessy Gyula 9, 124—129
 Szentgyörgyi József 94, 95,
 96
 Szepesmindszent 84
 Széchenyi István gr. 6, 73—
 75, 145
 Székelyország 106
 Sziszfusz 60
 Szolnok 109, 110, 112
 Szűry Dénes 83—85
 Talleyrand, Maurice 46
 Tannhäuser 19, 20, 30
 Tennyson, Alfred 73
 Tiszaeszlár 80
 Tokody Ödön 78
 Tolnai Lajos 86—89

- Tolsztoj, Leo 127
Trefort Agoston 70, 71, 84
Urania 8
Vachot Imre 132, 133, 134
Váczy János 92
Velence 69, 122, 123
Venafrum 146
Venus 19, 20, 21, 22, 24
Verus-Kálnoki Izidor 52—55
Virág Benedek 54, 94, 95
Vörösmarty Mihály 5, 106,
132, 133
Vukovics Sebő 110—114
Wagner, Richard 21
Wohl-nővérek 8
Wohl Stefanie 38—45
Wodsworth, William 106
Wörishofen 85
Zichy Antal 145
Zola, Emile 80
Zürich 43, 48, 49, 50, 52

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Horváth Jenő: Előszó	3
Dénes Tibor: Bevezetés	5
Péterfy Jenő magyar irodalmi bírálatai	17
ifj. Ábrányi Kornél: Edmund párbaja. (XXIV. 428—436.)	19
Lévay József összes költeményei. (XXVII. 470—474.)	32
Wohl Stefanie: Aranyfüst. (LI. 303—306.)	38
Justh Zsigmond: Káprázatok. (LII. 153—157.)	45
Verus: Száz epigramma. (LII. 159—160.)	52
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös. (LX. 151—152.)	55
Schlauch Lőrinc püspök, beszédei. (LXI. 512—515.)	58
Szász Károly: Úti tárcsa. — A visszatért. (LXI. 518—524.)	64
Széchenyi István külföldi utirajzai és följegyzései. (LXVI. 158—159.) —.....	73
Iványi Ödön: A püspök atyafisága. (LXVI. 318—319.)	75
Tokody. Ödön: Összefércelt lapok az öreg plébános irataiból (LXVI. 494—496.)	78
Baksay Sándor: Szeder-indák (LXVII. 142—143.)	81
Szűry Dénes: Rajzok (LXXIII. 146—147.)	83
Athenaeum olvasótára:	
I. Jókai Mór: Négy elbeszélés;	
II. Tolnai Lajos: Csak egy asszony! (LXXIII. 151—152.)	86

	Oldal
Herczeg Ferenc: A Gyurkovics-lányok (LXXIV. 468—469.)	89
Kazinczy Ferenc levelezése, III. kötet. (LXXV. 291—294.)	92
Kabos Ede: Koldusok (LXXV. 475—477.)	97
Petelei István: Jetti (LXXVI. 458—460.)	101
Kriza János költeményei (LXXVIII. 149—150.)	105
Pálffy Albert: A régi Magyarország utolsó éveiben (LXXVIII. 478—480.)	107
Vukovics Sebő Emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből (LXXIX. 145—147.)	110
Kabos Ede: Por (LXXXIV. 149—151.)	114
Györkönyi Károly: Novellák (LXXXV. 173— 174.)	118
Herczeg Ferenc: Napnyugati mesék (LXXXV. 317—319.)	120
Szentessy Gyula: A rajongó s egyéb költemé- nyek (LXXXVII. 311—314.)	124
Ferenzi Zoltán: Petőfi életrajza (LXXXVIII. 306—309.)	129
Katona József Bánk bánja (XCV. 318—319.) ..	134
Lévay József: Újabb költemények (XCVIII. 311—319.)	136
Jegyzetek	144
Névmutató	147

18. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Harmadik sorozat. Ára 1— P.
19. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Negyedik sorozat. Ára 150 P.
20. Pázmány világa. Ára 4— P.
21. Tragédia magyar nyelven. Az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordított Pesti Bornemisza Péter deák által.
Ára 1— P.
22. Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy.
Ára 250 P.
23. Berzsenyi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul. Ára 1— P.
24. Régi magyar folyóiratok szemelvényekben. Athenaeum, Életképek, Hölgyfutár.
Ára 150 P.
25. Baresay Ábrahám költeményei. Ára 2— P.
26. Riedl Frigyes: Madách. Ára 2— P.
27. Madách Imre levelezéséből. Ára 150 P.
28. Horvát István Magyar Irodalomtörténete.
Ára 150 P.
29. Magyar reneszánsz írók. Ára 2— P.
30. Greguss Ágost: Írói arcképek. Ára 4— P.
31. Karacs Ferencné Takács Éva válogatott munkái. Ára 150 P.
32. Verseghy Ferenc: Rikóti Mátyás. Ára 250 P.
33. Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok. (Szemelvények.) Ára 150 P.
34. Szeged a régi magyar irodalomban.
Ára 150 P.
35. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici 1651. I.
Ára 350 P.
36. Sopron a régi magyar irodalomban.
Ára 2— P.
37. Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei. Ára 3— P.
38. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1651. II.
Ára 350 P.

39. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici, 1675. és
1703. III. Ára 3-50 P.
40. Báró Wesselényi Miklós naplójából.
Ára 1— P.

41. Péterfy Jenő:

Magyar irodalmi bírálati.

Ára 2 pengő.

Az országos érdeklődést keltett sorozatot a legfelsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt melegen ajánlja a M. I. R. köteteit a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi iskolák és tanító-, valamint tanítónőképzőintézetek tanári könyvtárainak.

BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ:

**A magyar széppróza
története**

560 lap. Ára 4 pengő.

(A *Tanítás Problémái* 18. száma.)